

Стратегічні судові справи на захисті екологічних прав та довкілля

МБО «Екологія — Право — Людина»

***Стратегічні судові справи
на захисті екологічних прав
та довкілля***

Львів - 2014

Стратегічні судові справи на захисті екологічних прав та довкілля /
Професор Бонаїн Дж., Алексєєва Є., Кравченко О., (розділ I), Кравченко О., Мелень-Забрамна О. (розділ II), Мелень-Забрамна О., (розділ III), Шутяк С. (розділ IV), Алексєєва Є. (розділ V). За заг. ред. Кравченко О. — Львів, 2014, 136 с.

У посібнику подаються визначення та критерії стратегічної судової справи, визначаються очікувані результати та цілі судової справи для суспільного інтересу, тестової або стратегічної, розглядаються можливості створення таких справ, які б просували далекоглядні стратегічні цілі організації чи окремої особи, обговорюються можливості ведення стратегічних справ, які сприяти-муть перетворенню України у таку країну, яку омріяли громадяни України для себе, своїх дітей та онуків. Посібник буде цікавим для юристів громадського інтересу та всіх, хто, прагне досягти системних змін для покращення суспільного життя загалом та захисту екологічних прав та збереження довкілля зокрема.

Переклад: Хомечко Г.

**Видання здійснене за підтримки Міністерства закордонних справ
Данії та Програми розвитку ООН в Україні**

Всі права застережені. МБО «Екологія — Право — Людина» вітає широке використання матеріалів. При будь-якому використанні матеріалів «Стратегічні судові справи на захисті екологічних прав та довкілля» посилання на джерело є обов'язковим. Матеріали публікації не можуть бути використані з ціллю прибутку загалом чи частково ні в якій формі, в електронному чи друкованому варіанті, в тому числі — фотокопії.

Подяка

*ЕПЛ висловлює щиру подяку всім,
хто допоміг підготувати до видання цей посібник.*

*Особлива подяка голові ГО «Бюро екологічних розслідувань»,
адвокатові Дмитрові Скрильникові,
голові ГО «ЕкоПраво-Харків», к.ю.н. Олексієві Шуміло
та членові цієї організації Сергію Варламову,
науковцям Харківського національного університету
внутрішніх справ за допомогу у розробці дефініції,
бачення стратегічної судової справи.*

*Висловлюємо щиру подяку Антоніо Опозі (Філіппіни),
юристам громадського інтересу США, Мексики,
голові ГО «ЕкоПраво — Київ» Борису Васильківському та
юристові цієї організації Галині Левіній, голові Благодійного
фонду Дніпровського району м. Києва «Київський еколого-
культурний центр» Володимирові Борейко за можливість
використання та дозвіл на публікування їхніх стратегічних
судових справ чи справ їхніх організацій.*

*Хочемо подякувати всім членам Екоправової національної
платформи із захисту екологічних прав та довкілля,
які долучилися до активного обговорення визначення страте-
гічної судової справи, її критерій, та тим, хто читав наші
дискусії, втім не надіслав своїх думок.*

Зміст

<i>Вступ</i>	6
<i>Розділ I. Визначення стратегічної судової справи</i>	8
1. Що таке стратегічна судова справа?	8
2. Освітні цілі стратегічної судової справи через підвищення суспільної свідомості громадян	16
3. Деякі приклади стратегічних судових справ	18
<i>Розділ II. Методологія відбору стратегічних судових справ</i>	40
1. Вибір стратегічних судових справ для досягнення стратегічних цілей та внутрішні процеси прийняття рішень	40
2. Визначення цілей стратегічної судової справи.....	45
3. Позивач та відповідач у стратегічній судовій справі. Особливості їхнього вибору.....	49
4. Вибір суду, в якому буде здійснюватися стратегічна судова справа.....	55
5. Важливість стабільної юридичної підтримки справи відданим юристом чи інституційно стабільним ІС.....	57
<i>Розділ III. Особливості ведення стратегічної судової справи</i>	58
1. Стратегія і тактика судової справи	58
а) докази	58
б) правова аргументація	64
2. Стратегія дій за межами судової зали	76
а) роль ІС	76
б) використання ЗМІ та публічність	78
в) максимізація результатів стратегічної судової справи	80
<i>Розділ IV. Ресурси, необхідні юристові для ведення стратегічних судових справ</i>	83
а) ресурси для побудови правової аргументації та адвокасі	84
б) ресурси для побудови доказової бази	97
<i>Розділ V. Загрози, пов'язані із веденням стратегічних судових справ</i>	113
1. Загроза фізичної розправи	114
2. Юридичні загрози	117
3. Методи протидії: український та міжнародний досвід	127

Список скорочень

- ВГСУ — Вищий господарський суд України
- ВСУ — Верховний Суд України
- ГПКУ — Господарський процесуальний кодекс України
- ДБН — Державні будівельні норми
- Екоправова нацплатформа — Національна платформа зі стратегічного судового захисту екологічних прав та довкілля
- ЕПЛ — Міжнародна благодійна організація «Екологія — Право — Людина»
- ЄС — Європейський Союз
- ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини
- ІГС — інститут громадянського суспільства
- КАСУ — Кодекс адміністративного судочинства України
- КСУ — Конституційний Суд України
- КПКУ — Кримінальний процесуальний кодекс України
- НЕЦУ — Всеукраїнська громадська організація «Національний екологічний центр України»
- ООН — Організація Об'єднаних Націй
- Реєстр — Єдиний державний реєстр судових рішень
- СНiП — Будівельні норми та правила (Строительные нормы и правила)
- SLAPP-позови — Strategic Lawsuits Against Public Participation
- США — Сполучені Штати Америки
- ЦКУ — Цивільний кодекс України
- ЦПКУ — Цивільний процесуальний кодекс України

*Вищий піломаж судді –
не використовувати закон,
який не є правом.*

Вступ

Люди часто думають, що для зміни суспільства потрібно отримати підтримку більшості у парламенті для прийняття нової державної політики. Нещодавні події кінця 2013–2014 років показали, що народ може досягнути значних змін іноді лише через висловлення своєї позиції та вимоги бути почутими. Ми вважаємо, що використання суду може бути ще одним важливим способом підтримати ті напрямки державної політики, яких потребує суспільство.

У посібнику розглядаються способи використання судової системи, відмінні від методів, які юристи зазвичай використовують після отримання освіти на юридичних факультетах. Посібник є спробою заохотити юристів в Україні у своєму мисленні виходити за межі окремих справ і враховувати те, яке суспільство вони, їхні клієнти та їхні діти хочуть збудувати у майбутньому.

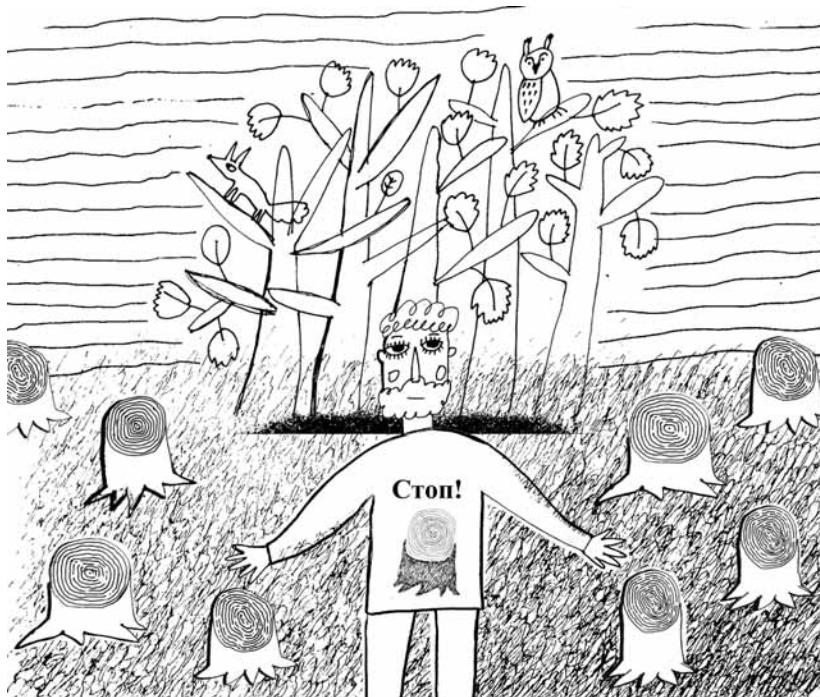
Виграти судову справу для клієнта з метою захисту його екологічних прав не завжди має бути найпершою метою юриста-еколога, який керується стратегічною метою у своїй діяльності – верховенство права заради довкілля.

Таке твердження щодо ролі юриста є для вас шокуючим чи принаймні дивним? Так. Адже більшість адвокатів скажуть, що важливим є бажання клієнта, згадають про адвокатську етику. Таке твердження може здивувати і юристів, і їхніх клієнтів. Втім усвідомлення того, що виграти – це ще не все, може відкрити нові можливості і для юристів, і для

їхніх клієнтів у досягненні цілей стратегічної справи, які є важливішими, аніж прості цілі звичайних судових процесів. Досягнути тривалого впливу на майбутнє суспільства може бути важливішим, аніж виграти судовий процес по незначному факту порушення екологічних прав окремо взятого клієнта, в якому інтереси цього клієнта також будуть захищенні. Деколи справжні інтереси клієнта є глибішими і фундаментальнішими, аніж ті інтереси, які лежать на поверхні. Деколи навіть програна справа може бути важливою для досягнення верховенства права заради довкілля та просування демократичних цінностей.

Ці ідеї є суттю понять судової справи для суспільного інтересу, для досягнення впливу тестової чи стратегічної справи. Розуміння цих понять є вирішальним для отримання найважливіших правових перемог і для того, щоб Україна стала сучасною державою, де цінується верховенство права, права людини на безпечне довкілля. Ці цінності є необхідними елементами того суспільства, яке ми прагнемо створити.

У цьому посібнику ми перш за все визначимо очікувані результати та цілі судової справи для суспільного інтересу, тестової або стратегічної. Далі ми розглянемо, яким чином створити таку справу, яка б просувала далекоглядні стратегічні цілі організації чи окремої особи. Нарешті, ми обговоримо, як вести стратегічну справу чи судову справу суспільного інтересу для того, щоб перетворити Україну в таку країну, в якій українські громадяни захочуть, щоб жили їхні діти та діти інших країн. Посібник буде корисним загалом для усвідомлення стратегічних підходів до вирішення проблем, що є цінним з огляду на численні суспільні виклики, які зараз стоять перед Україною, та необхідність провести швидкі системні зміни у різних царинах суспільного життя.

Розділ I. Визначення стратегічної судової справи

1. Що таке стратегічна судова справа?

Стратегічна судова справа — це судова справа, яка планується в рамках сфокусованої стратегії та використовується з метою створення судової практики (прецедентів), формування (випробування/тестування) механізмів судового захисту або отримання іншого передбаченого стратегією результату в суспільних інтересах (в інтересах ширших ніж вирішення індивідуальної справи) та/або попередження (превенція) порушення законодавства чи прав, свобод та інтересів інших осіб.

Таким чином, ми судимось з метою отримати суспільно значимі правові наслідки, дія яких стосуватиметься необмеженого кола осіб та поширюватиметься у часі та/або просторі за межі індивідуальної справи.

Бачення стратегічної судової справи (надалі — ССС) — досягнення системних змін в політичній, соціальній та правовій сферах на благо суспільства.

З бачення стратегічного судової справи формується мета та цілі кожної окремої стратегічної справи, критерії.

ЕПЛ визначено такі критерії стратегічної судової справи:

- зміна суспільної свідомості;
- зміна в законодавстві та правозастосуванні;
- розробка нової методики використання законодавства як інструменту досягнення мети. Як правило, є новим у судовій практиці та/або за постановкою питання (щодо предмету позову, підстав позову, обґрунтuvання);
- зміна юридичної практики на національному рівні;
- стратегічний об'єкт ССС, значущість;
- модель вирішення судової справи використовується у наступних справах;
- ССС має на меті творити право, під час ведення справи намагаються не застосовувати закон, який не є правом;
- судова справа стосується не приватного інтересу, а значної кількості людей чи суспільства в цілому (народ України, до прикладу);
- широкий довготривалий вплив на систему;
- командна робота юристів та фахівців інших фахів.

Звісно, що даний перелік невичерпний і відкритий до додавання водночас і всіма членами Екоправової національної платформи, і юристами громадського інтересу поза нею, і науковцями тощо.

Необов'язково всі стратегічні судові справи із захисту екологічних прав та охорони довкілля матимуть одночасно всі ви-

щеозначені критерії. Розглянемо мету конкретної ССС та її критерії на прикладі стратегічної справи ЕПЛ проти НАЕК Енергоатом (Ташлицька ГЕС).¹

Одним з напрямків діяльності організації є напрямок правової роботи у сфері енергетики, зокрема ядерної безпеки. Мета діяльності — забезпечення дотримання принципу верховенства права заради довкілля під час прийняття будь-яких рішень, здійснення діяльності в енергетичній сфері, зокрема ядерній.

Кілька років назад з метою підвищення продуктивності та гасіння пікових нічних навантажень на Южноукраїнській АЕС до її енергокомплексу, куди вже входила Олександрівська ГЕС із водосховищем, добудували Ташлицьку ГАЕС. Для підведення води до підніжжя Ташлицької ГАЕС рівень Олександрівського водосховища було піднято на 16 метрів. Разом з тим, таким підняттям було затоплено значну частину території РЛП “Гранітно-степове Побужжя”. Втім питання розвитку енергетики в Україні є пріоритетними і мають значну підтримку серед ЦОВВ, в силу чого попри усі протести екоспільноти особливо цінні землі були затоплені, чим були порушені права громадян на сприятливе для життя довкілля, на збереження ПЗФ України. ЕПЛ разом зі своїми клієнтами розпочали ССС.

Метою стратегічної справи щодо Ташлицької ГАЕС стало відновлення порушених прав громадян на сприятливе та безпечне для життя довкілля; збереження ПЗФ України і захист біорізноманіття при експлуатації Ташлицької ГАЕС.

Відтак, цілі ССС такі:

1. Забезпечення дотримання принципу верховенства права для захисту довкілля, а саме: скасування незаконної постанови КМУ про надання земельної ділянки із земель природно-заповідного фонду регіонального ландшафтного парку

¹ <http://epl.org.ua/pravo/uchast-gromadskosti/spravi/tashlicka-gidroakumulujuchaya-elektrostancija-tashlicka-gaes>

“Гранітно-степове Побужжя” у постійне користування ДП НАЕК “Енергоатом” для розширення Олександрівського відосховища; скасування державних актів на право постійного користування земельними ділянками, повернення земельної ділянки у попередній стан, у користування РЛП “Гранітно-степове Побужжя”.

2. Стимулювання НАЕК Енергоатом та ДІЯРу до пошуку альтернативних способів розвитку енергетичної галузі з дотримання вимог екологічного законодавства, і українського, і міжнародного.

У ході ССС було подано три позовні заяви. Дві — в порядку адміністративного судочинства (скасування постанови КМУ про передачу земельних ділянок у постійне користування та скасування висновку екологічної експертизи), одна — в порядку господарського (скасування державних актів на право постійного користування земельними ділянками).

Судовий спір щодо скасування постанови КМУ було використано для формування нової суспільної свідомості: було визнано право будь-якої особи подавати позови на захист об'єктів ПЗФ, як об'єктів загальнонаціонального надбання, власниками яких є народ України; була сформована практика захисту права на земельну ділянку об'єктів ПЗФ на підставі проектів організації території об'єкту ПЗФ.

Справа щодо скасування державних актів на право постійного користування сформувала нові методи використання законодавства як інструменту досягнення мети. Зокрема, у справі було використано норми закону щодо звільнення від сплати судового збору, вирішення спору через відео-зв'язок, доведено, що спір стосується не приватного інтересу, а значної кількості людей (всього народу України).

Таким чином, серед визначених ЕПЛ критеріїв стратегічної судової справи, у справі Ташлицька ГАЕС можемо визначити такі критерії:

- зміна суспільної свідомості (об'єкти ПЗФ є не менш важливі, ніж енергетичні комплекси);
- зміна в законодавстві та практиці правозастосування (судовий збір, право на звернення до суду);
- розробка нової методики використання законодавства як інструменту досягнення мети/розробка новаторських правових аргументів, що може використовуватися у майбутніх аналогічних процесах (аргументації на основі Конституції України та ЗУ “Про природно-заповідний фонд України”);
- накопичення або зміна судової практики на національному рівні (скасуванні незаконних постанов КМУ, державних актів на право постійного користування);
- стратегічний об'єкт судової справи, значущість (біорізноманіття, унікальні природні комплекси);
- судовий процес стосується не приватного інтересу, а значної кількості людей чи суспільства в цілому (народ України);
- модель судових процесів використовується у наступних процесах (створений алгоритм захисту прав на землю об'єктів ПЗФ, права подачі позовів ГІС в інтересах широкого кола осіб);
- спільна робота юристів та фахівців інших фахів, зокрема екологів, біологів, журналістів.

Отже, стратегічна судова справа відрізняється від звичайної судової справи. Організація, яка працює для громадського інтересу і базується в Угорщині, пояснила, що ССС відрізняється від звичайної судової справи, оскільки такі справи ініціюються для досягнення цілей, які виходять за рамки виграної справи для окремого клієнта. У звичайній судовій справі юрист намагається розв’язати проблему лише для свого клієнта. Наприклад, клієнт втратив житло через діяльність видобувної галузі, яка спричинила зсуви землі. Якщо клієнт отримує компенсацію в результаті судової справи проти видобувної компанії чи органу влади, який надав дозвіл, він може бути задоволеним і юрист вважатиме цей результат переможним. Але така справа не може називатися стратегічною.

На противагу вищезазначеному, стратегічна судова справа ініціюється, щоб мати ширший вплив, який виходить за рамки вирішення проблеми одного клієнта. З цієї причини така судова справа називається «судовою справою для досягнення впливу».² Стратегічна судова справа може відігравати важливу роль шляхом генерування позитивних впливів для широких верств населення. У випадку справи щодо видобутку виграна судова справа для одного клієнта не допоможе іншим, які теж втратили житло, і не змінить практику видобувної галузі, і тим більше не заборонить підземне видобування в цьому регіоні. Щоб досягнути один з ширших результатів, судова справа одного клієнта — жінки, яка втратила своє житло, потрібно було б трансформувати у справу, в якій вимагається компенсація для кожного, хто «проживає у схожих умовах» або ж можна вимагати від суду заборонити певний метод видобування або ж видобування під приватними будинками. Такі підходи перетворили б цю справу у стратегічну, яка б мала широкий і довготривалий вплив.

Іншими словами, мета конкретної стратегічної справи може полягати в тому, щоб виграти судовий процес, але у певних випадках мета полягає і в тому, щоб досягнути впливу на законодавство, політику чи практику іншими засобами.

Юрист громадського інтересу та професор права Джек Грінберг з Колумбійського університету у Сполучених Штатах Америки пояснив два різновиди використання судової системи за допомогою стратегічних судових справ.³ По-перше, судовий позов може спонукати суд надати нового змісту правам у конституціях, законах чи міжнародних угодах з метою усунення недоліків у захисті прав урядом чи суспільством.⁴

² European Roma Rights Center, Manual, Strategic litigation of race discrimination in Europe: From principles to practice, ERRC/Interights/MPG 2004.

³ Edwin Rekosh, Kyra Buchko, Vessela Terzieva, Pursuing the Public Interest — A Handbook for Legal Professionals and Activists.

⁴ Там само. С.81.

Якщо такі зусилля є успішними, конституції, закони чи міжнародні угоди можуть використовуватися в майбутньому у цей новий спосіб іншими акторами у суспільстві. Навіть якщо такі зусилля виявляться неуспішними, програма справа може допомогти виявити прогалини у законодавстві, які потрібно усунути шляхом внесення змін чи доповнень. Другим способом використання стратегічного судового процесу може бути стимулювання судів до застосування правил чи законів, які не використовувалися або ж використовувалися недостатньо, не вимагаючи при цьому нової інтерпретації цих правил чи законів.⁵

Правова робота для громадського інтересу або судовий процес не завжди є стратегічною судовою справою. Не усі справи із захисту екологічних прав та охорони довкілля є стратегічними. Стратегічна судова справа зазвичай планується заздалегідь як така, що матиме вплив, який виходитиме за межі надання допомоги окремому клієнту.

Кожен клієнт, за потреби, може обґрунтувати, як його ординарна судова справа може спричинити справжні зміни для ширших кіл суспільства. Втім лише той факт, що клієнт може обґрунтувати важливість своєї судової справи для суспільства, а не лише для однієї особи, не робить його стратегічним. Основоположним є те, що організація чи юрист визначаються із проблематикою та метою ССС ще до того, як прийде перший потенційний клієнт. Рідко буває, що випадковий і несподіваний клієнт прийде з таким питанням, вирішення якого для організації стає стратегічним пріоритетом.

Часто, коли ведеться судова справа або навіть коли надається правова консультація клієнту, який не має коштів, щоб оплатити послуги юриста, таку фахову правову допомогу називають правою роботою для громадського інтересу або

⁵ Edwin Rekosh, Kyra Buchko, Vessela Terzieva, Pursuing the Public Interest — A Handbook for Legal Professionals and Activists. — C.81–82.

pro bono publico (Ред.: лат. *pro bono publico* — для суспільного добра). Це може бути важлива робота для юриста, і вона дійсно заслуговує на називу правова діяльність громадського інтересу. Втім стратегічна справа громадського інтересу — це зовсім інше поняття. Незважаючи на те, що правова допомога у вищеписаному вигляді і може мати схожі цілі із ССС, як, до прикладу, соціальні зміни в результаті судового процесу, вона не стає автоматично різновидом стратегічної судової справи. У стратегічній судовій справі є намагання використати закон як важіль, а судовий процес як точку опори. Прикладаючи усю свою силу до важеля, можна зрушити правову систему так, щоб вона досягала більші стратегічні цілі зі зміни політики на майбутнє.⁶ Лише тоді, коли судова справа вирішується для досягнення результатів, які виходять за рамки отримання позитивного рішення для одного клієнта, її справді можна назвати стратегічною судовою справою.

У сфері захисту екологічних прав та охорони довкілля, на думку авторів, можна окреслити три основні групи судових справ. Але лише деякі з них є добрими кандидатами на стратегічну судову справу.

- Позов може бути поданий проти державного органу (органу влади) через його незаконне рішення чи дію. Це випадки, коли рішення чи дія стосується конкретного приватного підприємства, як у випадках, коли державний орган видає ліцензію чи дозвіл, або, коли йдеться про ширші стратегічні рішення, як, до прикладу, прийняття певного регуляторного документа.
- Позов може подаватися проти державного органу через те, що він не виконує стратегію чи програму, виконання яких вимагається законом (оскарження бездіяльності).
- Позов може подаватися проти приватного підприємства або проти сусіда через такі незаконні дії, як, до прикладу, забруднення річки, вирубування дерев, будівництво,

⁶ Edwin Rekosh, Kyra Buchko, Vessela Terzieva, Pursuing the Public Interest — A Handbook for Legal Professionals and Activists. — C.81–82.

неспроможність стримати собаку, який є агресивним і кидається на людей, тощо.

З цих трьох груп судові справи першої групи мають найбільше шансів стати стратегічними, оскільки рішення суду про те, що державний орган здійснив незаконну дію, може прояснити для інших реальне значення закону. Справи другої групи могли би стати стратегічними, якщо б судове рішення чи тиск суспільства на уряд змусили уряд розпочати реалізацію програми, як це вимагається законодавством. Третя група — справи проти приватних суб'єктів або осіб — мають мало шансів стати стратегічними, оскільки мало ймовірно, щоб наслідки, визначені судом, матимуть всеохопний ефект, який допоможе іншим особам або фундаментально змінить поведінку відповідача. Втім і він може стати стратегічним, якщо покаже нові правові інструменти подолання типових проблем, і тим самим проторує новий шлях їхнього судового вирішення.

2. Освітні цілі стратегічної судової справи через підвищення суспільної свідомості громадян

Ефективна стратегічна судова справа може також мати своїм наслідком підвищення усвідомлення громадянами певного питання, виведення його на передній план розгляду в рамках держави, на міжнародний рівень. Таким результатом може бути посиленій соціальний рух або політичний тиск на уряд з метою спричинити законодавчі зміни. Як пише Гезіне Фукс у своїх роздумах стосовно стратегічної судової справи для захисту прав жінок у Польщі: «Цілі стратегічної правової допомоги можуть включати підвищення усвідомлення громадянами і/або формування політичного порядку денного для створення політичного тиску з метою законодавчих змін, а також для того, щоб змінити маргіналізовані групи. Часто стратегічна судова справа обирається як політична тактика, коли певне правове питання стосується важливої соціальної проблеми. У такій справі, ймовірно, судові рішення матимуть ширший

вплив і більший потенціал привернути зацікавленість громадськості та засобів масової інформації.»⁷

Для того, щоб ССС виконала функцію підвищення суспільної свідомості громадян, важливо використати ще й інші засоби, окрім лише підготовки процесуальних документів та участі у судових засіданнях. Освітня функція мусить супроводжуватися такими засобами, як кампанії у засобах масової інформації, публікації та оперативне інформування про хід судового процесу в статтях, на веб-сторінках, соціальних мережах, вісниках та в інших виданнях про ті ширші соціальні проблеми, на розв'язання яких спрямована судова справа, в презентаціях на конференціях та семінарах для юристів, суддів та інститутів громадянського суспільства, що займаються захистом екологічних прав, охороною довкілля та захистом екологічних активістів.

Один з юристів громадського інтересу з Латинської Америки охарактеризував таке використання судової справи для підвищення суспільної свідомості громадян, як метод «навчання». При такому підході «студентами» може бути загальна громадськість, зацікавлена громадськість, законодавчі органи, інші юристи чи навіть судді. Іншими словами, вибір, планування та реалізація судової справи і пов'язані з ним інформаційні засоби можуть деколи непрямо досягнути значного ефекту у сфері державної політики, законодавства та діяльності громадянського суспільства, що виходить за рамки результатів, які досягаються успішною судовою справою.⁸

Нижче подані деякі потенційні освітні цілі стратегічної судової справи:

⁷ Gesine Fuchs, "Using strategic litigation for women's rights: Political restrictions in Poland and achievements of the women's movement," European Journal of Women's Studies, 2013. University of Zurich, Switzerland. — C. 23.

⁸ Ana Milena Coral-Díaz, Beatriz Londoño, Lina Muñoz, "The Concept of Strategic Litigation in Latin America: 1990–2010," Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM. 2010. — C. 53.

- привернення і/або утримування уваги громадськості на певній темі/проблемі з охорони довкілля,
- створення усвідомлення різноманітних соціальних акторів у подібних чи пов'язаних ситуаціях, які можуть потребувати судового вирішення,
- створення стимулу для заснування та підтримки соціальних організацій (таких як ІГС).

Ця освітня функція також поширюється і на судову сферу. Суддя Кеннет Какуру Апеляційного суду Уганда зазначив, що стратегічний судовий процес для громадського інтересу має потенціал дозволити «суспільству конструктивно залучати судову сферу до процесу соціальних змін».⁹

Ми всі чули про «кола зла» — ситуації, в яких один негативний момент веде до наступного. Ale можливі і протилежне явище. В ідеальному варіанті освітній ефект добре спланованої стратегічної судової справи може призвести до позитивного кола взаємодії між правом та суспільством. Як висловився науковець та юрист-практик громадського інтересу з Азії: «З одного боку нагальна потреба у правових реформах в суспільних інтересах стимулює стратегічну судову справу. З іншого боку, самі правові заходи стимулюють суспільну реакцію, вимоги громади та протести і підтримує те, що може спричинити соціальні та законодавчі зміни.»¹⁰

3. Деякі приклади стратегічних судових справ

Стратегічна судова справа Салаз — Аргентина

Справа Аргентини ілюструє стратегічну судову справу в екологічному контексті. Ця справа є прикладом «перемоги» шля-

⁹ Judge Kenneth Kakaru, "Strategic Public Litigation in Uganda," East Africa Public Interest Environmental Law and Litigation Workshop and Seminar. June, 2013.— Стор. 14.

¹⁰ Po Jen Yap, Holning Lau, "Public Interest Litigation in Asia," Hoboken, Taylor and Francis, 2010.— С.82.

хом обстоювання наявних правових зобов'язань, але це також «перемога» завдяки підвищенні усвідомленості громадськістю цього питання.

Через погіршення стану лісів Аргентини федеральні законодавці прийняли закон, який вимагає захисту лісів. На жаль, в наступні роки федеральна та провінційна влада не добивалася виконання закону на практиці. Проблема погіршення стану лісів ще більше загострилася. В результаті цього коаліція місцевих спільнот та ІГС подала заяву про судову заборону до Аргентинського верховного суду. Суд виніс рішення на користь коаліції, вимагаючи виконання стратегії збереження та змушуючи провінційну владу дотриматися попередньо прийнятих законів.¹¹

У справі успішно був створений тиск на рівні провінції, який поєднувався з наданням гласності та лобіювання з боку ІГС, щоб добитися дотримання інших ключових положень закону, які не були предметом даного позову. Загалом справа привернула загальну увагу до цього питання, що створило тиск на державних чиновників усіх рівнів для покращення результативності їхньої роботи.¹² Ці результати, які вийшли за межі індивідуального позову, зробили судову справу стратегічною.

Стратегічна судова справа про пестициди для оприскування лісів (США)

Цей приклад зі Сполучених Штатів Америки ілюструє, як звичайна судова справа перетворилася на стратегічну. У цьому випадку судова справа, яка розпочалася, як справа однієї особи для захисту здоров'я її родини, стала справою, яка в кінцевому результаті припинила оприскування з гелікоптерів пестицидами національних лісів в США.

¹¹ Salas, Dino Y Otros C/ Salta, Provincia de Y Estado Nacional s/ amparo. Jucio Originario S.C., S.1144, LXIV.

¹² Di Paola, Vinocur, Needle — Using Strategic Litigation to Implement Environmental Legislation: The Salas Case for Native Forests in Argentina, The Ninth International Conference on Environmental Compliance and Enforcement 2011.

Пол Меррелл зініціював судову справу проти Лісової служби США у зв'язку із оприскуванням лісу гербіцидами (пестициди для оприскування широколистої рослинності) біля його дому в штаті Орегон. Лісова службова використовувала це оприскування з наміром пришвидшити ріст пересаджених дерев після того, як дерева, які там початково росли, були зрізані. Пан Меррелл оскаржив оцінку впливу на довкілля, проведену урядом для підтримки програми оприскування з гелікоптерів. Він виграв свою справу у суді.

Попри те, що позивач просив припинити цілу програму оприскування, уряд США переконав суддю припинити оприскування лише в діаметрі двох кілометрів навколо будинку пана Меррелла. Наступного ранку юрист пана Меррелла прийшов в суд з вимогою від ще 15 власників будинків із ширшої території. У відповідь суддя лише визначив кола неоприскування навколо кожного з 15 будинків.

На цьому етапі клінічна програма з екологічного права юридичного факультету Орегонського університету та юрист подали справу до Апеляційного суду США, додавши клієнтів з інших національних лісів. Вони заявили, що, оскільки суд першої інстанції постановив, що оцінка екологічного впливу програми оприскування була неналежною, то уся програма оприскування була незаконною, а не лише оприскування навколо будинків тих людей, які подали позов.

Апеляційний суд погодився і видав судову заборону (наказ припинити оприскування) над усіма національними лісами у двох штатах США. У відповідь Лісова служба США повністю припинила оприскування гербіцидами з повітря по усій країні. Це загальнонаціональне рішення вже діє у Сполучених Штатах Америка майже 30 років. А замість хімікатів Лісова служба використовує інші методи для контролювання рослинності.

Таким чином, судову справу, розпочата однією людиною, яка хотіла припинити оприскування пестицидами з гелікоптерів

біля її будинку, юристи трансформували у досягнення значно ширшого і тривалішого результату. Ця трансформація перетворила ординарну судову справу у стратегічну.

Стратегічна судова справа від імені дітей на захист майбутніх поколінь (Філіппіни)

У тропічних лісах Філіппін зустрічаються різноманітні, рідкісні та унікальні види флори та фауни. Ці тропічні ліси характеризуються низкою незамінних генетичних, біологічних та хімічних факторів. Вони є також оселищем для автентичних філіппінських культур, які існують з давніх-давен. Наукові свідчення говорять про те, що для того, щоб підтримувати збалансоване і здорове довкілля, земля у країні повинна використовуватися у співвідношенні 54 % для лісового покриву і 46 % для сільськогосподарських, житлових, промислових, комерційних та інших користувачів. Порушення цього балансу має наслідок знеліснення, яке в свою чергу призвело до низки екологічних лих, таких як (а) нестача води ... (б) масова ерозія і, як наслідок, втрата родючості та сільськогосподарської продуктивності,...(в) загроза існуванню та вимирання унікальних видів флори та фауни, (г) зникнення автентичних філіппінських культур (д) зниження здатності землі переробляти вуглекислі гази, які призводять до катастрофічних змін клімату.

Протягом останніх 25 років площа тропічних лісів зменшилася з 53 % усієї площи країни до 4 %. З такими темпами знеліснення Філіппіни втратять лісові ресурси до кінця наступного десятиліття, якщо не скоріше. Дозвіл уряду вирубувати ліс на основі угоди про ліцензію на заготівлю деревини спричинив би величезну шкоду та непоправні втрати для громадян — особливо неповнолітніх та їхніх нащадків, які можуть втратити можливість коли-небудь бачити, користуватися чи насолоджуватися цим рідкісним та унікальним природним скарбом.

Неповнолітні (належним чином представлені своїми батьками) в ролі основних позивачів подали цивільний позов у Фі-

ліппінах. Неповнолітні стверджують, що «вони представляють своє покоління, а також ще ненароджені покоління». Петиція неповнолітніх базується на праві неповнолітніх на збалансоване та здорове довкілля, яке позивачі особливо асоціюють із подвійним поняттями «відповідальності між поколіннями» та «справедливості між поколіннями». Позивачі стверджували, що дії відповідача становлять незаконне набуття та/або пошкодження природних ресурсів, які йому довірили неповнолітні позивачі та прийдешні покоління.

Позивачі вимагали, щоб судове рішення:

... змусило відповідача, його агента, представників та інших осіб, які діють від його імені,

- 1) скасувати усі існуючі в країні угоди на заготівлю деревини;
- 2) припинити та утриматися від видання, прийняття, опрацювання, поновлення та затвердження нових угод на ліцензування заготівлі деревини

та надати позивачам «... інші відповідні відшкодування згідно цих положень».

Розглядаючи справу, суд зосередився на питанні про те, чи підстава подання цього позову «не допустити набуття чи пошкодження» філіппінських тропічних лісів та «зупинити небачене знекровлення основних життепідтримуючих систем країни та постійне гвалтування Матері-Землі» є належною.

Позивачі стверджували, що позовна заява чітко і безпомилково обґруntовує підставу позову, оскільки вона містить достатньо обґруntувань їхнього права на здорове для життя довкілля. Відповідачі натомість зазначали, що позивачі не вказали, яке саме право було порушене, і з яким законом пов'язується можливість відшкодування за його порушення. Позивачі, в свою чергу, наполягали, що позовна заява базується на одному конкретному фундаментальному праві — праві на збалансо-

ване та здорове довкілля, яке вперше у конституційній історії країни інтегроване до фундаментальних прав. Розділ 16 Статті II Конституції 1987 року чітко гласить:

“Розділ 16. Держава захищає та утверджує право людей на збалансоване та здорове довкілля у гармонії та життєвому ритмі з природою.

Це право поєднується з правом на здоров'я, яке гарантується у попередньому розділі цієї ж статті:

Розділ 15. Держава захищає та утверджує право людей на здоров'я та визначає для них усвідомлення здоров'я”.

Верховний Суд Філіппін у цій справі визнав, що позовна заява базується на «одному конкретному фундаментальному праві — праві на збалансоване та здорове довкілля» і, таким чином, підтверджив, що «право на збалансоване та здорове довкілля» є «фундаментальним» і що відповідно воно стало конституційним.

У результаті цієї справи адміністративним наказом №24 від 1991 року була скасована законодавча можливість віддавати в концесію незаймані ліси у майбутньому. Це також призвело до змін у політиці природокористування, оскільки вирубування незайманих лісів було замінено на вирубування вторинних лісів. У 1992 році був прийнятий Закон “Про національну інтегровану систему природньо-заповідного фонду” (Державний закон 7586), за яким решта незайманих лісів стали первинною частиною природно-заповідного фонду.

Стратегічна справа захисту довкілля та культурної спадщини (Мексика)¹³

Загальний контекст справи

1 жовтня 2008 р. Міністерство екології Мексики у своїй газеті опублікувало, що проект Пунта Брава — проект будівництва

¹³ Справу вела екологічно-правова неурядова організація у Мексиці «Захист довкілля північно-західного регіону». Дані взяті з електронної переписки ЕПЛ з Фернандо Очоя (зберігається в ЕПЛ).

житла і гольфового комплексу за фінансової та інформаційної підтримки відомого гравця у гольф Тайгера Вудса — поданий для проходження оцінки впливу на довкілля. Реалізація проекту загрожувала знищеннем однієї з останніх прибережних чагарниковых екосистем Каліфорнійського півострова та знищеннем однієї з найважливіших архітектурних пам'яток штату Нижня Каліфорнія.

Незважаючи на незаконний характер проекту, Міністерство надало дозвіл на проект. Після 4 років судових процесів 13 липня 2013 р. дозвіл був скасований і проект зупинений.

Превентивні заходи

«Досвід та наукові знання показують, що недопущення шкоди довкіллю має бути «золотим правилом» для довкілля і з екологічних, і економічних міркувань»¹⁴

Приймаючи це твердження як фундаментальне поняття охорони довкілля, мексиканська екологічно-правова організація «Захист довкілля північно-західного регіону» (надалі — Організація) від імені членів місцевої громади висловила Міністерству вимогу встановити період для консультацій з громадськістю в рамках процесу оцінки впливу на довкілля.

У листопаді 2008 року Міністерство визначило період консультацій з громадськістю, що дозволило Організації отримати доступ до оцінки впливу на довкілля (ОВД) і провести своє наукове та правове дослідження цього документа. В результаті дослідження було виявлено, що проект був погано спланований, мав суттєві наукові та правові недоліки і спричиняв незворотній негативний вплив на критично важливі екосистеми та цінні археологічні пам'ятки.

¹⁴ Training Manual on International Environmental Law. United Nations Environment Program. 32. Available at: http://www.unep.org/environmentalgovernance/Portals/8/documents/training_Manual.pdf

У грудні 2008 р. Організація подала коментарі та зауваження до ОВД, вимагаючи скасування дозволу.

У березні 2009 р., коли все ще проходила оцінка впливу на довкілля, Організація провела громадський захід, на якому юристи і науковці пояснили вплив проекту і показали учасникам заходу ті засоби, якими громада може захищати свої права і довкілля.

Судовий процес

Були подані п'ять позовів щодо різних аспектів. Основні аргументи були такими: а) вплив на археологічні пам'ятки, б) незворотній вплив на вразливі екосистеми і в) незаконність дозволів. Саме цей останній аргумент використав адміністративний суд для відкликання екологічного дозволу і скасування проекту.

У січні 2009 р. Організація подала конституційне звернення в окружний суд з метою отримати інформацію про діяльність, спрямовану на захист археологічної пам'ятки, яка здійснюється Національним інститутом археології та історії.

Попри те, що проект був незаконним¹⁵ і становив загрозу для критично важливих екосистем та важливих археологічних пам'яток, у травні 2009 р. Міністерство надало дозвіл на реалізацію проекту. Тому у серпні 2009 р. Організація від імені місцевої спільноти подала адміністративний позов, оскаржуючи дозвіл Міністерства.

Наприкінці січня 2010 р. Організація подала конституційне звернення до окружного суду з вимогою спонукати Міністерство видати наказ відповідно до адміністративного позову, по-

¹⁵ Проект суперечив екологічним підзаконним актам штату Нижня Каліфорнія. Забудовники планували спорудити поле для гольфу на 18 лунок, клубне приміщення, прибережний клуб, готель, 77 вілл, 51 помешкання, 1 очисну споруду, 1 станцію знесолення у тій місцевості, де розвиток інфраструктури є заборонений з огляду на геологічні особливості та загрозу землетрусів.

даного Організацією у серпні 2009 р. Окружний суд відхилив звернення, відповідно Організація подала скаргу до Апеляційного суду, який у серпні 2010 р. скасував рішення Окружного суду і виніс рішення на користь Організації і наказав Міністерству видати наказ.

Згідно рішення Апеляційного суду, Міністерство видало наказ, яким підтвердило надання дозволу на проект. Як наслідок, Організація подала до адміністративного суду позов, оскаржуючи підтвердження дозволу.

13 липня 2013 р. Адміністративний суд визнав, що проект був неправомірно затверджений, оскільки він суперечить місцевим нормативно-правовим актам, і зобов'язав Міністерство скасувати дозвіл. Хоча забудовники оскаржували це рішення в окружному суді, їхній позов був відхиленій.

Стратегічний підхід до висвітлення справи

Для того, щоб визначити, який підхід варто застосувати до висвітлення справи, були проведені широкі обговорення. Було вирішено, що оскільки Тайгер Вудс є дуже відомою людиною з високими рейтингами популярності, недоречно проводити медіа кампанію. Відповідно, було прийняте рішення звернутися прямо до нього. Лист Тайгеру Вудсу був надісланий через його агента. У листі висловлювалося занепокоєння низки місцевих організацій щодо впливу запланованого проекту на місцеву екосистему та археологічні пам'ятки. Цей лист також пізніше надсилається нашим партнером з США Всесвітнім альянсом екологічного права.

Наступний лист був розісланий за підписом понад 1200 членів громади. Цей факт зацікавив засоби масової інформації і різні регіональні та національні газети написали про це.

Висновки

1. Визначальним фактором успішності цієї кампанії було різноманіття правових дій, які були застосовані: від перших офіційних звернень до екологічних органів щодо скасування дозволів до адміністративних засобів та судових позовів з різних питань.
- 2.Хоча у справі інформаційний компонент не був вирішальним для підвищення значимості справи, багато питань щодо участі громадськості висвітлювалися в медіа.
- 3.Хоча інформаційний компонент не був вирішальним фактором досягнення кінцевих результатів кампанії, декілька повідомлень, які з'явилися в газетах, чітко показали забудовникам та органам влади, що серед місцевої громади є опозиція до цього проекту.
4. Факт участі громади, місцевих та міжнародних організацій також надав кампанії більшої авторитетності і не дозволив корупції стати тут визначальним фактором.

Стратегічна судова справа «Сороківка» (Україна)

На початку 1996 року місцева екологічна група «Печеніги» звернулась до громадян і громадських організацій Харківщини із закликом спрямовувати листи протесту до органів влади стосовно планів спорудження полігону твердих побутових відходів (надалі — полігону) площею 32 гектари в безпосередній близькості від одного з екологічно найчистіших місць Харківського району — села Сороківки.

Громадська організація «ЕкоПраво-Харків», звичайно, направила лист протесту і вирішила детальніше дізнатись про фактичну сторону цієї проблеми, запросивши для юридичної консультації представників громадського комітету мешканців сіл Ольхівка і Сороківка. На зустріч вони привезли величезну кількість документів. Головним чином, це були звернення до органів влади з численними підписами місцевих мешканців і відписки чиновників. Але були й справді юридично значущі

документи: рішення Ольхівської сільської ради та інших органів місцевого самоврядування про заборону спорудження полігону.

Під час вивчення матеріалів справи передусім кидалася в очі недбалість, з якою обласні і міські можновладці підійшли до вибору місця для майбутнього звалища, низька якість проведеної екологічної експертизи і неминучість екологічної катастрофи у прилеглих населених пунктах у випадку спорудження такого полігону. Організація запропонувала громадському комітетові план основних напрямків його діяльності. 25 лютого 1996 року на території Ольхівської сільської ради був проведений місцевий референдум. Переважна більшість населення висловилась проти будівництва полігону. І рішення місцевого референдуму стало головною правовою перепоною, яка не дозволяла будівельним організаціям і виконавчим органам влади споруджувати полігон.

Втім 9 вересня 1996 року голова Харківської обласної державної адміністрації підписав постанову про надання земельної ділянки для будівництва полігону. Зміст цього документа суперечив діючому законодавству про місцеве самоврядування, ігнорував норми екологічного і земельного права. Єдиним виходом було негайнє оскарження цієї постанови в судовій інстанції. Юристи організації вирішили звернутись і до судів загальної юрисдикції, і до системи арбітражних судів.

Таким чином, до Дзержинського районного суду м. Харкова звернувся мешканець Сороківки Микола Григорович Догадайлів із заявою про оскарження постанови Голови Харківської обласної державної адміністрації від 9 вересня 1996 р. і проханням скасувати цю постанову як таку, що порушує його екологічні права. У вересні того ж року члени громадського комітету спромоглися переконати сесію Ольхівської сільської ради у необхідності оскарження вищезгаданої постанови у Вищий арбітражний суд. Представляти інтереси сільської ради у

Вищому арбітражному суді довірили юристам ГО «ЕкоПраво-Харків». Звичайно, юристи організації не покладали великих сподівань на рішення районного суду, коли оскаржували дії першої особи області. Але ця справа дозволила виграти час, необхідний для підготовки до розгляду справи у Києві. Крім того, подання скарги призупиняло дію документа, який оскаржувався. На підставі цієї процесуальної норми Микола Григорович Догадайлов отримав відповідну довідку районного суду, і до травня 1997 року цей документ був головною перешкодою на шляху будівництва полігону.

У Вищому арбітражному суді суддя відмовилась прийняти до свого розгляду позов Ольхівської сільської ради, посилаючись на те, що такі справи, згідно діючого законодавства, тепер підвідомчі лише Конституційному Суду України. Але Конституційного Суду як такого ще не існувало. Був лише Закон про нього. Невдовзі Закон змінили, і Вищий арбітражний суд змушеній був прийняти цю позовну заяву до свого розгляду. Слухання справи відбулося 16 січня 1997 року.

Юристи ГО “ЕкоПраво-Харків”, як представники позивача, чітко обґрунтували вимоги Ольхівської сільської ради, посилаючись на те, що власник земельної ділянки і первинний землекористувач ніколи не давали письмового дозволу на застарання цих земель під будівництво полігону, а навпаки, — неодноразово приймали рішення про заборону будівництва цього об’єкта; на території ради відбувся місцевий референдум, який також заборонив це будівництво, рішення референдуму може скасувати лише інший референдум і т. д. Представник відповідача не представила жодного вагомого аргументу на захист підготовленого її відділом проекту ухвали, яку потім підписав Голова Харківської обласної адміністрації. Але Вищий арбітражний суд у позові відмовив. В постанові суду прямі і законні докази позивача, які були представлені в позовній заяві, навіть не згадувались. Це було грубим порушенням вимог щодо повноти, законності і всебічності дослідження до-

казів, які представляє до судового рішення діюче арбітражно-процесуальне законодавство. Ухвалу Вищого арбітражного суду негайно оскаржили, але, навіть не вступивши у законну силу, вона стала вирішальним козиром для представника відповідача в ході судового розгляду в Дзержинському районному суді м. Харкова, суддя якого 25 квітня 1997 року відмовив задовільнити законні вимоги гр. Догадайлова.

До Генеральної прокуратури України і до Голови Вищого арбітражного суду направили клопотання про внесення протесту в порядку нагляду на незаконну ухвалу судової колегії Вищого арбітражного суду. Крім того, від імені Ольхівської сільської ради направили листи до Голови постійної парламентської комісії із законності і правопорядку; до Голови постійної парламентської комісії з питань правої політики і судово-правової реформи; до Міністра юстиції.

У серпні 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Протоколи № 9 і № 11 Європейської Конвенції щодо захисту прав людини й основних свобод, і, таким чином, громадяни України отримали можливість захищати свої права в Комітеті з прав людини Ради Європи і в Європейському суді з прав людини. Тепер, вимагаючи від постійних комісій парламенту і Генеральної прокуратури об'єктивної і всебічної перевірки законності Ухвал Вищого арбітражного суду, Ольхівська сільська рада вказувала на свою готовність звернутися за захистом конституційних прав і свобод громадян до вищезгаданих структур Ради Європи.

Крім того, ГО «ЕкоПраво-Харків» вела активні переговори з Інститутом держави і права Національної академії наук України про проведення правової експертизи матеріалів цієї справи, які знаходяться у Вищому арбітражному суді України і в Дзержинському районному суді м. Харкова. Важко судити, котрий з аргументів був найпереконливішим, але Голова комісії з судово-правової реформи направив запит по цій справі до

Вищого арбітражного суду України. Голова Вищого арбітражного суду витребував справу для вивчення і дійшов висновку, що в нього є підстави для внесення протесту в порядку нагляду. Засідання Президії Вищого арбітражного суду, на якому розглядався цей протест, відбулось 26 грудня 1997 р. Голова Харківської обласної державної адміністрації не з'явився, і справу розглядали за його відсутність. Протест Голови Вищого арбітражного суду, а отже і позов Ольхівської сільської ради, задоволили.

Про події в с. Сороківка журналісти первого каналу українського телебачення «УТ-1» розповіли 10 січня 1998 року. Про стійкість і рішучість мешканців цього невеличкого села дізналася вся Україна.

До цієї перемоги мешканці йшли майже два роки. І сороківчан дійсно було з чим привітати. Вони відстояли своє право жити на чистій землі, пити чисту воду, дихати чистим повітрям. Дуже хотілося би вірити, що приклад сороківчан надихне громадян нашої держави, змусить їх повірити в те, що саме від них залежить, якою побачать цю землю їх діти та онуки. На жаль, і тепер це непросто, але діюче законодавство і Конституція дають нам такий шанс.

Стратегічна судова справа про опублікування висновків державної екологічної експертизи на веб-сайті Мінприроди (Україна)

Висновок державної екологічної експертизи в Україні був до реформи 2012 року одним із основних джерел екологічної інформації щодо об'єктів, що становлять підвищений екологічну небезпеку в Україні. Величезна кількість інформаційний записів до органів влади направлялася від громадськості саме для отримання висновку щодо того чи іншого об'єкта. На жаль, розпорядники інформації всупереч вимогам законодавства часто незаконно відмовляли в наданні цих документів, вносили їх до відомчих переліків документів із грифом ДСК, затягу-

вали строки відповіді, надавали лише вступну та резолютивну частини висновку без наукової еколого-експертної оцінки проекту.

З огляду на систематичне порушення права на інформацію щодо потрібного ЕПЛ, а також іншим ІГС чи громадянам, висновку ДЕЕ, ЕПЛ спланувала і провела стратегічну судову справу, за результатами якої вдалося досягнути, по-перше, ретроспективного опублікування понад тисячі висновків за 2009–2012 роки, а по-друге, зміни адміністративної практики Мінприроди, яке відтоді самостійно публікує висновки експертизи на своєму веб-сайті.

Це була продумана ССС із очевидно правильно обраними способами правового захисту, яка була спеціально подана для зміни практики правозастосування Мінприроди положень національного та міжнародного законодавства у сфері доступу до офіційних документів, якими завершується національна процедура оцінки впливу на довкілля планованої господарської діяльності.

Рішення суду першої інстанції було підтримано усіма вищестоячими судами. Результатами цієї справи є простий і вільний доступ будь-якої особи через Інтернет до будь-якого висновку ДЕЕ із 2009 року, а це сотні зекономлених годин на підготовку інформаційних запитів, місяці очікування на відповідь від Мінприроди, і роки судових справ по оскарженню незаконної відмови у наданні інформації, яка необхідна для подальшої роботи зі збереженням довкілля.

Стратегічна судова справа на захист природного заповідника «Розточчя» від ліквідації (Україна)

Природний заповідник «Розточчя» (надалі — заповідник) був створений у 1984 році. У 2010 році Міністерство освіти і науки України прийняло наказ про його реорганізацію. Цим наказом передбачалося припинення юридичної особи заповідника при Національному лісотехнічному університеті України шля-

хом його реорганізації у структурний підрозділ зазначеного університету.

Тобто, заповідник за цим рішенням втрачав статус юридичної особи (окремої організації, що має власне майно, працівників, бюджетне фінансування тощо) і ставав структурним підрозділом установи освіти. Зміна статусу заповідника на навчальний заклад змінювало суть цієї установи, послаблювало вимоги до організації та здійснення охорони її території, тобто негативно впливало на збереження унікального природного об'єкту. Міністерство обґруntовувало своє рішення необхідністю припинити порушення бюджетного законодавства, оскільки існували проблеми з бюджетним фінансуванням заповідника.

Цього ж року працівники заповідника звернулися до Благодійного фонду Дніпровського району м. Києва «Київський еколого-культурний центр», а потім до Громадської екологоправової організації «ЕкоПраво-Київ» з проханням надати юридичну допомогу та зберегти унікальний заповідник від ліквідації. Зберегти статус заповідника було також важливо у зв'язку із запланованим включенням природного заповідника «Розточчя» в міжнародний біосферний резерват «Розточчя» разом з об'єктами природно-заповідного фонду Республіки Польща. Передбачалося, що цей біосферний резерват знаходить себе під охороною ЮНЕСКО та входить до Всеєвропейської екомережі.

Від імені громадських організацій був поданий адміністративний позов до Міністерства освіти і науки України. В позові Позивачі просили визнати протиправним наказ Міністерства та скасувати його.

Відповідно до імперативних вимог ч. 3 ст. 5 закону України «Про природно-заповідний фонд України» природні заповідники є юридичними особами. Даний наказ прямо суперечив цій нормі. Крім цього, наказ був також регресним кроком на шляху розвитку природо-заповідної справи України та націо-

нальної й європейської екологічної мережі. Справа в тому, що після прийняття закону України «Про природно-заповідний фонд України» на державному рівні була визнана неефективність управління природними заповідниками без статусу юридичної особи, у зв'язку з цим було прийнята низка підзаконних актів спрямованих на надання статусу юридичної особи всім заповідникам.

На початку 2011 року суд першої інстанції прийняв постанову, якою позов громадських організацій задовольнив повністю та скасував наказ Міністерства. Справа переглядалася у апеляційній та касаційній інстанціях, але рішення місцевого суду змінено не було.

Даним судовий процес було досягнуто таких стратегічно важливих результатів:

- рішеннями судів усіх інстанцій за громадськими організаціями визнано право звертатись до суду з позовами про захист об'єктів природно-заповідного фонду, що такі громадські організації мають в цих справах свій екологічний інтерес, що може бути захищений судом;
- піднявся рівень довіри до судової гілки влади серед об'єктів природно-заповідного фонду України, які активізувалися в напрямку захисту своїх прав та інтересів через суди;
- міжнародні процеси в яких бере участь Україна, зокрема створення міжнародного біосферного резервату, визнано такими, що мають важливе значення в сфері охорони довкілля та повинно враховуватись органами влади при прийнятті своїх владних рішень;
- в рішенні суд встановив не лише незаконність наказу, але не дотримання Відповідачем принципу пропорційності владного рішення, оскільки внаслідок прийняття наказу Міністерством не дотримано балансу між несприятливими наслідками для заповідника і цілями, на досягнення яких спрямоване оскаржуване рішення (тобто для усунення порушень

бюджетного законодавства) — що є самостійною підставою для скасування оскаржуваного рішення, але надзвичайно рідко використовується у судовій практиці.

Стратегічна судова справа стосовно скасування державної реєстрації та припинення застосування пестициду «ФОСФІД ЦИНКУ» (Zn3P2) (Україна)

У квітні 2013 року Благодійний фонд Дніпровського району м. Києва «Київський екологіко-культурний центр» та Громадська екологічно-правова організація «ЕкоПраво-Київ» звернулись до Окружного адміністративного суду міста Києва з адміністративним позовом (справа № 826/6195/13-а)¹⁶ до Міністерства екології та природних ресурсів України. В позові громадські організації просили суд визнати протиправною бездіяльність Міністерства та зобов'язати його вчинити дії в частині скасування державної реєстрації пестициду фосфід цинку та всіх його препаративних форм, дозволених до використання на території України та їх виключення із Державного реєстру пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання на території України.

Фосфід цинку Zn3P2 є отрутою, пестицидом, який за об'єктом застосування відноситься до різновиду зооцидів та до їх різновиду — родентицидів, тобто хімічних сполук, що використовуються для захисту с/г культур та їхніх запасів. від мишоподібних гризунів. Для підвищення ефективності фосфіду цинку його випускають у препаративних формах (наприклад, порошках, зернових сумішах (принадах), парафінових брикетах). Цікавим є той факт, що згідно з регламентом застосування таких препаратів в певних випадках принада повинна розміщуватись у нірках гризунів. Однак на практиці такі принади просто розсипаються по полю, де поїдаються тваринами, в т. ч. «червонокнижними», яких вони не стосуються.

¹⁶ Про дану справу можна дізнатись також на веб-сайтах Громадської екологічно-правової організації «ЕкоПраво-Київ» та Благодійного фонду Дніпровського району м. Києва «Київський екологіко-культурний центр».

Оскільки пестициди є отрутою, то їхнє застосування дозволяється державою та строго регламентується законодавством. Після позитивних результатів випробувань, експертіз та інших заходів, що підтверджують ефективність та безпечність препарату, держава визнає пестицид таким, що може застосовуватись на території України та проводить його держреєстрацію, а сам препарат заносить до Держреєстру пестицидів і агрохімікатів.

Рішення про таку держреєстрацію та про внесення препарату до Держреєстру приймає Відповідач. Саме рішення є строковим: пестициди реєструються на термін до десяти років. Специальним Порядком¹⁷ передбачена можливість дострокового скасування держреєстрації препаратів, зокрема у випадку одержання раніше невідомих даних про небезпечність препарату або недостатню біологічну ефективність його цільового призначення.

Позивачі спільно з колегами-однодумцями¹⁸ тривалий час займались вирішенням питання в досудовому порядку та збором необхідної інформації¹⁹, але прийшли до висновку про необхідність вирішення проблеми в судовому порядку.

¹⁷ Порядком проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.1996 р. № 295.

¹⁸ Українським товариством охорони птахів, Всеукраїнським форумом громадських організацій «Жива планета», Всеукраїнською спілкою громадських організацій «Асоціація зоозахисних організацій України», екологічним журналістом України Олегом Листопадом та іншими.

¹⁹ Серед досудових заходів були, зокрема, звернення: 1) до головної наукової установи України — Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, який підтвердив стрімке скорочення біомаси країни з причини неконтрольованого застосування пестицидів та їх часткове внесення до Червоної книги України; про втрату с/г шкідниками реальної загрози врожаю, а також про неефективність боротьби з ними на рівні різноманітних пестицидів; 2) до Міністерства аграрної політики та продовольства України, яке підтвердило наявність в Україні більш безпечних та ефективних за фосфід цинку альтернатив та підтримало скасування держреєстрації родентицидів

Законодавча заборона щодо застосування пестициду фосфід цинку передбачена: законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 р. № 3447-IV, яким заборонено застосовувати негуманні методи умертвіння тварин, що призводять до їх загибелі від отруєння (абз. 3 ч. 2 ст. 17); 2) Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі²⁰, якою забороні всі форми навмисного знищення тварин, які включені до Додатку II Конвенції²¹ та яка встановлює, що забороненими засобами і способами знищення диких тварин для ссавців є отрута чи отруєні принади.

Розгляд справи у першій інстанції здійснювався Окружним адміністративним судом. У червні 2013 року Окружний адміністративний суд м. Києва прийняв постанову, якою позов громадських організацій — задовольнив частково. За апеляційним оскарженням рішення суду першої інстанції, крім Відповідача, з окремою апеляційною скаргою звернулась також одна із фірм, яка отримала посвідчення про держреєстрацію препарату — ТОВ «Компанія «Укравіт».

24.09.2013 р. ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду залишено в силі рішення суду I інстанції, а в задоволенні двох окремих апеляційних скарг від Відповідача та від

на основі фосфіду цинку; 3) до Державної митної служби в Україні, яка заборонила ввіз фосфіду цинку на територію України; 4) до комерційних компаній, які мають посвідчення про держреєстрацію препаратів з фосфідом цинку; 5) до спеціально уповноважених держорганів, які у 22 офіційних відповідях підтвердили факти смертності від отруєння фосфідом цинку інших тварин, яких це не стосується. Це були звернення: до 24 державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях Мінприроди України; державних екоінспекцій в областях Державної екологічної інспекції України; до 25 Головних управлінь ветеринарної медицини в областях та АР Крим Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України (що має свої регіональні державні лабораторії).

²⁰ до якої приєдналась Україна згідно з законом від 29.10.1996 р. № 436/96-ВР.

²¹ а це частина тих, мишовидних гризунів, що підлягають знищенню шляхом отруєння за допомогою препаратів з фосфідом цинку.

ТОВ «Компанія «Укравіт» — відмовлено повністю. 17.04.2014 р. ухвалою Вищого адміністративного суду України (за касацією № К/800/57513/13), касаційну скаргу Відповідача — відхилено, а рішення суду першої та апеляційної інстанцій — залишено без змін. Через небажання Відповідача одразу виконати рішення судів, Позивачі спільно з колегами-однодумцями змушені були провести цілу кампанію з їхнього виконання²².

5 грудня 2013 року Міністерство прийняло наказ № 500 «Про скасування державної реєстрації пестициду фосфід цинку та всіх його препаративних форм».

Ця ССС виявилася стратегічно важливою в таких питаннях: рішення судів у цій справі мають загальномаціональний інтерес, сфера їхньої дії поширюється на всю територію України й сприяє збереженню тваринного світу;

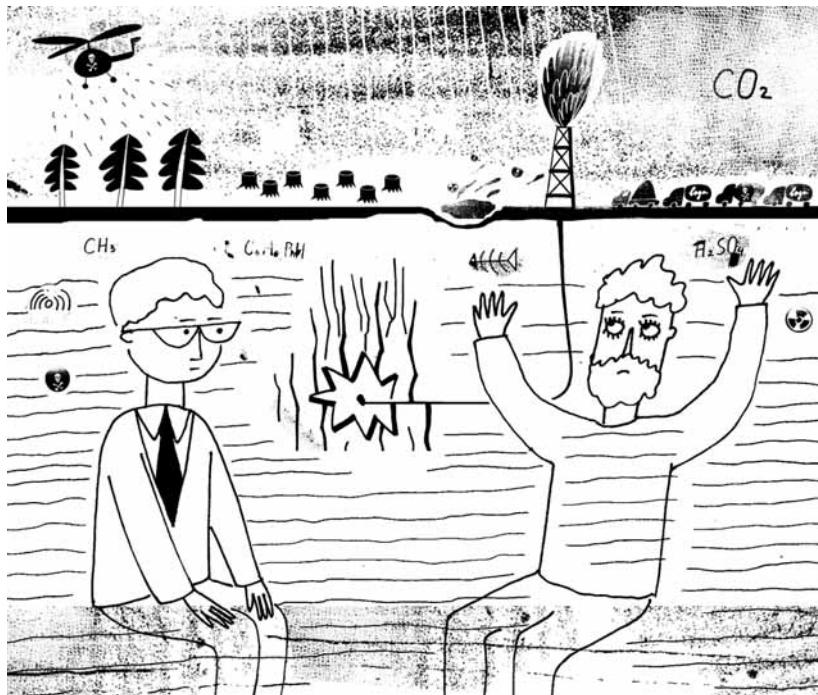
- створено перший судовий прецедент в Україні по скасуванню в судовому порядку держреєстрації та виключення з Держреєстру пестициду фосфід цинку та всіх його препаративних форм з підстави одержання раніше невідомих

²² Серед заходів кампанії були, зокрема: 1) звернення до Окружного адміністративного суду України із заявою про роз'яснення рішення суду першої інстанції (ухвалою Окружного адміністративного суду України від 11.12.2013 р. було відмовлено в задоволенні); 2) численні зустрічі з керівництвом Міністерства та керівниками його структурних підрозділів; 3) листи до всіх осіб, які отримали посвідчення про держреєстрацію препаратів на основі фосфіду цинку; 4) чотири пікети: два пікети Відповідача (Мінприроди України) у м. Києві, один пікет Кабінету Міністрів України у м. Києві, один пікет компанії, що мала посвідчення про держреєстрацію препаратів на основі фосфіду цинку — ТОВ «НЕРТУС» у м. Харків; 5) чотири прес-конференції у м. Києві та постійні інтерв'ю представникам ЗМІ; 6) рейд спільно з представниками засобів масової інформації по ринку «Лісовий» у м. Києві; 7) «звільнення» Інтернету від численних пропозицій про реалізацію препаратів на основі фосфіду цинку (пошук суб'єктів, які пропонували реалізацію тощо препаратів, направлення їм листів з проханням зняти оголошення/інформацію, з яких майже всі були задоволені); 8) перевірка всіх обласних ринків України на предмет продажу препаратів на основі фосфіду цинку; 9) зустріч з керівництвом Відповідача за день до третього пікету Мінприроди України (під час революційних подій в Україні у 2013 році).

даних про небезпечність препарату та недостатню біологічну ефективність його цільового призначення;

- рішеннями судів за громадськими організаціями визнано право звертатись до суду з подібними позовами, наявність екологічного інтересу, що може бути захищений судом;
- можливість тимчасового об'єднання громадських екологічних НУО та активістів для вирішення конкретної екологічної проблеми;
- підняття рівня довіри до судової гілки влади серед інших громадських екологічних НУО та активістів, а також зі сторони органів влади та інших інституцій, які надали підтримку Позивачам.

Отже, як бачимо, вкрай важливим є чітке усвідомлення дефініції, критеріїв, загального бачення стратегічної судової справи для розуміння стратегічних підходів водночас і для захисту екологічних прав та збереження сприятливого для здорового життя довкілля зокрема, і для вирішення різних суспільних проблем в цілому. А приклади стратегічних судових справ, наведені в даному розділі, допомагають нам усвідомити це бачення, розкривають стратегії та тактики такого роду справ, їхню методологію, про яку більш конкретно вестиметься мова у наступному розділі.

Розділ II. Методологія відбору стратегічних судових справ

1. Вибір стратегічних судових справ для досягнення стратегічних цілей та внутрішні процеси прийняття рішень

Вибір стратегічної судової справи є важливим етапом у діяльності юриста громадського інтересу для досягнення важливих суспільних змін. Головне завдання такого вибору — визначити заздалегідь, в яких суспільних сферах потрібні стратегічні зміни. Вибір стратегічної судової справи відбувається різними шляхами. Перший спосіб, коли правозахисна організація знає

про певні суспільні відносити, які потребують змін, і самостійно працюють над створенням стратегічної судової справи або знають клієнта, захист прав якого співпадає із цілями стратегічної судової справи. Другий спосіб, коли під час надання правоохоронної допомоги певному клієнту, чи групі клієнтів, у тому числі шляхом ведення справ у суді, з'ясовується, що проблема має загальне суспільне значення, і виходить за межі задоволення інтересів одного клієнта. Тобто, стратегічною судова справа стає у процесі роботи над справою. У цьому випадку інтереси клієнта та організації можуть розходитись, але не обов'язково взаємо виключатися. До прикладу, внаслідок діяльності видобувної промисловості, клієнтові достатньо відшкодування матеріальних та моральних збитків, втім для організації важливим є примусити видобувну промисловість дотримуватися національного законодавства і мінімалізувати шкідливий вплив видобувної галузі на довкілля.

Підставами для прийняття рішення про вибір стратегічної судової справи можуть бути:

1. Бездіяльність органів влади щодо виконання покладених на них завдань. Органи влади ігнорують певні положення законодавства загального характеру, через відсутність їхньої деталізації на рівні рішень уряду, інструкцій тощо. Наприклад, закон передбачає видачу дозволу на утримання диких тварин в неволі, а дозвільний орган таких дозволів не видає через відсутність нормативно врегульованої процедури видачі такого дозволу. Або, до прикладу, в законодавстві є положення, які могли б принести користь для довкілля, але чиновники чи інші суб'екти їх не застосовують через різні причини (фінансові, організаційні, інституційні, матеріально-технічні). Чи, до прикладу, законодавство передбачає право громадськості на участь у процесі прийняття екологічно значимих рішень, але державні органи не залучають громадськість під час видачі дозвільних документів. З такою проблемою, зокрема, ЕПЛ стикнулася, досліджуючи проблему розвідки та видобутку нетра-

диційних газів в країні. Така проблема може бути підставою для позову до суду.

2. Створення позитивного правозастосування певної норми. Державні органи можуть по-різному застосовувати одні і ті ж норми законів. Наприклад, державні екологічні інспекції по-різному застосовують положення законодавства щодо надання копій актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства: одні надають копії актів, інші не надають, і різні інспекції пояснюють свою позицію по-різному, тлумачачи одні і ті ж норми законодавства. Необхідно через суд сформувати правильну правозастосувальну практику на забезпечення принципу правової визначеності з того чи іншого питання.

3. Необхідність приведення у відповідність міжнародним стандартам законодавства. При детальному вивчені положень національного законодавства можна виявити невідповідність певних норм міжнародним стандартам, угодам в сфері охорони довкілля, в сфері захисту прав громадян. Або ж тлумачення цих стандартів чи угод державними органами, судами може бути неналежним, що може бути підставою для відкриття стратегічної справи.

4. Тестові справи (для виявлення та усунення порушень) Стратегічне судочинство може мати на меті запровадження більш відкритих, демократичних, таких, що базуються на міжнародних стандартах, процедур. Це, в першу чергу, стосується судових процедур, які є під пильним оком громадськості на предмет їхньої відкритості, доступності, ефективності. Так, судову справу можна розпочатися для виявлення та усунення бар'єрів у доступі до правосуддя, покращення ефективності судових процедур, використання альтернативних засобів правового захисту. Наприклад, ІГС мають практику звернення до суду з різноманітними позовами в сфері захисту довкілля

для виявлення можливих бар'єрів в доступі до правосуддя для громадськості.

Іноді важливо ініціювати судову справу, яка буде переслідувати не кінцеву стратегічну мету, поставлену стратегічною судовою справою, а проміжні цілі. Такими проміжними цілями можуть бути навчання та просвіта суддів, громадськості, чиновників, підвищення рівня свідомості та обізнаності в певній проблемі, отримання судового рішення, яким будуть встановлені певні факти (наприклад, факт проживання в санітарно-захисній зоні шкідливого підприємства), без підтвердження яких не можна розпочати стратегічну судову справу. Таким чином, ця важлива судова справа стає логічною частинкою стратегічної судової справи.

Внутрішні процеси прийняття рішень в організації, яка надає безкоштовну правову допомогу клієнтам, іншим ІГС, пов'язані із вибором стратегічної судової справи для досягнення стратегічних цілей потребують особливої уваги. Саме від них буде залежати якість майбутніх стратегічних судових справ. Кожна організація повинна розробити чіткі процедури здійснення такого вибору. Автори посібника, звертаються увагу на практику прийняття рішень із вибору стратегічної судової справи правничих організацій, які перед проведенням зустрічей з обговорення судових справ призначають опонента із своїх юрисконсультів для опонування колезі, що планує відкрити стратегічну судову справу. Таке опонування буде сприяти дискусії серед учасників зустрічі та глибшого обговорення деталей майбутньої справи, критеріїв її стратегічності.

Зазвичай, процедура прийняття рішення залежить від внутрішньої політики організації. До прикладу, в ЕПЛ ще в 2009 році Загальні збори членів організації з метою раціонального використання ресурсів організації прийняли рішення ініціювати тільки стратегічні судові справи, що, разом з тим, не заражає юрисконсультам організації надавати правову допомогу

клієнтам-фізичним особам, іншим ІГС, направляючи їх тим самим проявляти більше ініціативи, докладати самостійних зусиль у вирішення проблеми. (Тобто, в цьому випадку завданням юрисконсультів є не наловити риби клієнтам, а дати вудку і навчити ловити цю рибу.) Перед тим же, як розпочати стратегічну судову справу, юрисконсульт ЕПЛ робить дослідження, збір матеріалів та готує доповідь про необхідність відкриття стратегічної судової справи на черговому місячному засіданні, присвяченому розгляду стратегічних судових справ, чи ініціює позачергову зустріч. Після доповіді юрисконсультта відбувається обговорення необхідності ініціювання нової стратегічної судової справи, де аналізуються всі аргументи та контраперементи. Після такого обговорення відбувається голосування. Рішення приймається простою більшістю, втім воно не може суперечити головним напрямкам роботи, визначеним річним, стратегічним планами діяльності організації, що затверджені, відповідно, Правлінням організації та Загальними зборами організації. Okрім того, хід всіх стратегічних судових справ контролюється Правлінням організації, яке кожні чотири місяці має ознайомитися та затвердити звіт роботи організації за вищезазначений період.

Деякі організації використовують процедуру перевірки перед тим, як ініціювати будь-яку стратегічну справу для того, щоб переконатися, що це буде належне використання ресурсів організації. Наприклад, Програма зі стратегічного судового захисту Гельсінської фундації з прав людини у Польщі використовує «спеціально призначену Наглядову раду, функція якої полягає в тому, щоб обирати справи, які можуть сприяти захисту прав людини.»²³

Зазвичай організації керуються розробленими критеріями, яким повинна відповідати стратегічна судова справа. Це полегшує прийняття рішень в середині організації та дозволяє

²³ Program Spraw Precedensowych, piątek, 02 grudnia 2011 07:50, <http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/media-o-nas/about-us.html>

уникати конфліктів між юристами та клієнтами, юристами між собою щодо неефективного використання ресурсів. Це також сприяє демократичності та відкритості організації, зменшує суб'єктивний чинник у виборі стратегічної судової справи, дозволяє уникати компромісів цілей організації задля цілей окремого клієнта.

Якщо організація надає свої правові послуги безкоштовно, завжди є ризик, що клієнти можуть цим зловживати. Тому наявність критеріїв для вибору стратегічної судової справи, які буде вести організація, є важливим для усунення такого ризику, особливо для організацій, які зорієнтовані на результат довгостроковий і стратегічний (змінена політика, практика, отримані важливі прецеденти тощо), а не короткостроковий та індивідуальний. Організації, що зорієнтовані на суспільні зміни, повинні мати більш чіткий і обмежений перелік критеріїв стратегічної судової справи, щоб досягнути тієї чи іншої стратегічної мети, і суворо дотримуватися цього переліку. Для цього юристам слід вчитися говорити «ні» клієнтам. Втім це «ні» не означає відмову у допомозі. Це «ні» означає, що юрисконсульт має надати правову допомогу клієнту таким чином, щоб направити його у правильному напрямку вирішення проблеми, навчити його вирішувати проблему самостійно, а не вирішувати її за нього, оскільки під вдалим керівництвом юрисконсульта клієнт може вирішити її самостійно, навчитися ловити рибу, наданою юристом громадського інтересу вудкою. Цим досягається економія ресурсів організації для ведення стратегічних судових справ і водночас надається правова допомога всім клієнтам, які звертаються до організації.

2. Визначення цілей стратегічної судової справи

Цілі стратегічної судової справи напряму залежать від підстав її вибору, тобто від проблем у суспільному житті, на вирішення яких вона спрямована.

Нагадаємо, що ІГС можуть самостійно визначати ті сфери (проблеми) в сфері охорони довкілля та захисту екологічних прав, які потребують суттєвих важливих змін. Це стосується і самостійного вибору тактики ведення конкретної справи. Так, організація може обрати один із фактів незаконної зміни меж певного об'єкта природно-заповідного фонду для ініціювання судової справи з метою припинення таких систематичних порушень в майбутньому. Або ж, враховуючи звернення клієнтів чи факт порушення законодавства чи прав громадян, ініціювати справу для судового врегулювання такої проблеми, що може мати позитивний та навіть і стратегічний вплив на аналогічні об'єкти чи правовідносини, або ж зможе змінити правозастосування чи роботу певних державних органів.

Як авторами вже було зазначено в Розділі I, стратегічна судова справа має певні відмінності від звичайної судової справи, зокрема до таких відмінностей відносять і цілі такої справи. Можна виділити такі цілі стратегічної справи:

- **Отримання судового рішення, яке буде мати прецедентний²⁴ характер** чи яке можна буде використати громадськості, юристам в подібних судових справах. Наприклад, позитивне рішення суду про скасування дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферу за позовом громадськості, що буде підтверджувати право громадськості такий дозвіл оскаржувати, може бути використано зацікавленою громадськістю при подачі аналогічних позовів в якості «прикладу» та позитивної судової практики.
- **Обстоювання принципу верховенства права.** Принцип верховенства права передбачає панування права і перевага прав людини в суспільстві. Елементами даного принципу, поміж інших, є принцип поваги до прав і свобод людини, верховенство конституції, законність, обмеження

²⁴ Більш детальне дослідження щодо ролі прецеденту в правовій системі України читайте в додатку 1.

дискреційних повноважень, принцип пропорційності між поставленою метою та засобами і способами її досягнення²⁵. Даний принцип на законодавчому рівні розтлумачено в ч. 1 ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України, де вказано, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Звернення до суду із позовом щодо оскарження рішення того чи іншого державного органу про спорудження екологічно небезпечної об'єкту в густонаселеному регіоні може мати своєю ціллю встановлення верховенства права, оскільки спірне рішення ймовірно завдасть більше шкоди людям та їхньому здоров'ю, ніж принесе економічні вигоди.

- **Правова освіта**

Звернення до суду із позовами про захист довкілля, екологічних прав громадян часто вимагає постійного роз'яснення водночас і суду, й іншим учасникам судового процесу основ екологічного законодавства, міжнародних угод, ратифікованих Україною, оскільки такі справи не є частими в щоденній роботі суддів. При вірній побудові інформаційного супроводу стратегічної судової справи, залученні значної кількості громадськості як учасників судового процесу, буде відбуватися інформування та навчання широких кіл громадськості основам екологічного законодавства та заохочувати до звернення до судів для захисту екологічних прав громадськості. Часто навіть програшна судова справа може бути стимулом до ініціювання більш успішних судових справ у майбутньому громадськістю, а судді стануть більш обізнані із такою категорією судових справ та законодавством.

- **Документування порушень прав**

Метою судової справи, незалежно від її успіху, може бути фіксування та оприлюднення фактів порушень прав людей з метою подальших змін в політиці чи законодавстві в певній

²⁵ Козюбра М.І.: Верховенство права і Україна, Право України № 1–2, 2012 р., с. 30–63.

сфері. Наприклад, подача позову від одного чи кількох позивачів, які проживають в санітарно-захисній зоні шкідливого підприємства, що має наслідком порушення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, може і не призвести до відселення такого позивача (ів) чи інших змін. Втім подача такого позову (ів) в різних регіонах, різними позивачами піднімуть тему порушення прав громадян, які проживають в санітарно-захисних зонах небезпечних об'єктів по всій Україні, на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Наслідком таких позовів можуть бути і більш системні зміни законодавства чи практики, обізнаність суспільства із такою проблемою.

- **Відповідальність влади**

Стратегічна судова справа може також сприяти відповідальності влади за порушення прав громадян чи недотримання законодавства в частині охорони довкілля, оскільки за кожним рішенням, дією чи бездіяльністю певного органу влади стойть чиновник, який повинен нести відповідальність за свої незаконні вчинки. І важливим завданням, яке може ставити позивач перед судом, є притягнення до відповідальності чиновника, який винен в порушенні прав позивача, завданні шкоди довкіллю тощо. Така судова справа буде слугувати по-передженням для чиновників та стримувати їх від подальших незаконних дій.

- **Зміна чи формування суспільної думки. Стимулювання та надихання громадськості на захист довкілля, на відстоювання своїх прав**

Така мета також може виправдовувати звернення до суду із позовом. Адже сформована громадська думка може мати значний вплив на владу та на політику, яка цією владою проводиться, може бути стимулом до змін законодавства, практики, позиції тощо.

Як правило, громадськість на сьогодні не довіряє судовій гілці влади, неохоче ініціює судові справи, не покладає на суд надії

у вирішенні екологічних проблем. Втім відновленню довіри до судової гілки влади можуть слугувати позитивні судові рішення, прийняті суддями навіть всупереч політичній волі, позиції державних органів. Позитивний досвід судового оскарження того чи іншого рішення може показати приклад для громадськості, надихнути її до використання судів для захисту довкілля.

- **Отримання доказів**

Іноді, як автори вже зазначили вище, може виникнути проблема в отриманні доказів, документів, рішень, досліджень, результатів аналізів, які звичайним способом не вдається отримати. В такому випадку можна ініціювати судову справу, яка допоможе в отриманні таких документів чи інформації через суд. Така ціль не є стратегічною, втім вона є першим етапом з реалізації стратегічної судової справи і часто є його важливою складовою.

3. Позивач та відповідач у стратегічній судовій справі. Особливості їхнього вибору

a) позивач у стратегічній судовій справі

Хто може бути позивачем у стратегічній судовій справі із захисту екологічних прав та охорони довкілля? Ним може стати в першу чергу клієнт, який звернувся до вас чи вашої організації за правовою допомогою. Позивача може порадити й інший ІГС, центр правової допомоги, юридична клініка, про нього можна дізнатися зі ЗМІ, а також під час заходів із місцевим населенням. Втім не кожен клієнт може виступити позивачем у стратегічній судовій справі. На вибір позивача впливають:

Риси характеру

Часто від активності клієнта, від його наполегливості, ініціативності, комунікабельності у значній мірі залежить і результат судової справи. Клієнт повинен володіти певними лідер-

ськими якостями, ораторською майстерністю чи здатністю чітко доносити свою позицію, вміти переконувати людей, в тому числі і суддів. Також важливе психологічне здоров'я клієнта, його здатність переносити можливі цькування, залякування, критику. Найбільш успішними стратегічними судовими справами ЕПЛ стали саме ті, де організація мала активних, безстрашних клієнтів, що володіли лідерськими якостями, глибокою мотивацією у збереженні довкілля.

Персональні обставини

Важливо, щоб у клієнта було достатньо вільного часу присвячувати стратегічній судовій справі. Також слід брати до уваги сімейні обставини позивача, місце праці, підтримку місцевої громади тощо.

Освіта

Рівень та якість освіти, розуміння судової справи і сутності проблем з охорони довкілля, знання хімії, фізики, гідробіології, зоології, біології, інших галузей науки, розуміння технологій виробництва позивачем можуть допомогти в судовій справі.

Інституційна спроможність ІГС

Позивачем може бути й ІГС, який має в своєму статуті відповідні права, що дозволяють йому звертатися до суду для захисту довкілля, прав інших осіб та мають відповідні ресурси для цього. Процесуальне законодавство (ст. 6 КАСУ²⁶, ст. 3 ЦПКУ²⁷, ст. 1 ГПКУ²⁸) вимагає підтвердження наявності порушених (невизнаних, оспорюваних) прав, свобод та інтересів позивача.

²⁶ Кодекс адміністративного судочинства України. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35–36, № 37, ст. 446.

²⁷ Цивільний процесуальний кодекс України. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40–41, 42, ст. 492

²⁸ Господарський процесуальний кодекс України. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 56

Таким чином, ІГС повинен з'ясувати, чи може він довести порушення своїх прав або ж інтересів. До прав позивача — ІГС, для захисту яких ІГС може ініціювати стратегічну судову справу, можна віднести права, які закріплені законами України в сфері охорони довкілля, наприклад ст. 21 Закону України «Про охорону навколошнього природного середовища»²⁹, ст. 13 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»³⁰.

Щодо порушення інтересів, то КАСУ та ЦПКУ передбачають право на судовий захист інтересу особи, який може і не бути чітко передбачений законом, що значно розширює поняття інтересу позивача. До інтересів організації, які можуть потребувати захисту судом, можна віднести (в залежності від позову) інтереси збереження довкілля та природно-заповідного фонду, а також охорону об'єктів, занесених до Червоної книги України.

Якщо ж права, свободи чи інтереси ІГС спірним рішенням чи діями відповідача не порушені, тоді можна посилатися на норми ч. 3 ст. 9 Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуської конвенції), яка є ратифікованою Україною³¹ і становить частину національного законодавства. Згідно вказаної норми, громадськість, включаючи і громадські організації, мають право звертатися до суду для оскарження дій або бездіяльності приватних осіб і державних органів, які порушують положення національного законодавства, що стосується навколошнього природного середовища. В даному випадку факту порушення прав позивача не вимагається.

²⁹ ЗУ «Про охорону навколошнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст. 546.

³⁰ ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 № 2456-XII. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 34, ст. 502.

³¹ Конвенція ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 06.07.99 р. № 832-XIV. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 34, ст. 296.

Приклад

У постанові Верховного Суду України від 29.05.2012 року у справі за позовом ЕПЛ до Кабінету Міністрів України щодо оскарження Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання земельних ділянок у постійне користування» суд вказав: «Враховуючи загальнаціональне суспільне значення природно-заповідного фонду, спірні правовідносини є публічно-правовими, відтак, необмежене коло осіб має право на звернення до суду щодо оскарження спірного рішення». Спірна постанова стосувалася надання 27 га земель із об'єкту природно-заповідного фонду в постійне користування НАЕК «Енергоатом» для потреб Ташлицької ГАЕС.

Автори звертають увагу на можливість подачі позовів від групи осіб чи кількох організацій. Збільшення кількості позивачів може мати позитивний вплив на перебіг справи (переконливо свідчити про важливість предмета позову, гарантувати продовження судової справи у випадку залякування когось із позивачів та їхньої відмови від позову), хоча, з іншого боку, може сприяти її затягуванню.

6) відповідач у стратегічній судовій справі

До вибору відповідача також слід підходити серйозно, оскільки від цього може залежати результат стратегічної судової справи, її хід та вибір суду. Вибір відповідача залежить і від того, хто саме порушив права вашого клієнта чи вашої організації, на який саме орган покладено обов'язок забезпечувати дотримання тих чи інших прав, підтримання екологічної безпеки, правопорядку тощо. Певні групи відповідачів мають свої особливості, які слід враховувати при ініціюванні стратегічної судової справи.

Урядові органи — їхні штатні юристи, зазвичай, не такого високого професійного рівня, як юристи, що захищають бізнес-структурні, їхній захист своєї позиції не часто буває обґрунтованим і з точки зору законодавства, і з точки зору підібраних фактів. Крім того, у процесуальному законодавстві (наприклад, в КАСУ) передбачено низку особливостей щодо відповідачів — суб'єктів владних повноважень, що може спростити вашу боротьбу проти них у суді (покладення саме на таких відповідачів обов'язку доказування правомірності своїх дій, обмеження щодо компенсації понесених відповідачем судових витрат, якщо позивач програє позов). Тому, з точки зору змагальності, у вас є процесуальні переваги в судовому процесі в адміністративних спорах.

Варто зазначити, що деякі урядові органи мають можливість законодавчої ініціативи, беруть участь у формуванні та зміні політики та мають більший вплив на вирішення різних екологічних проблем. Тому, якщо метою стратегічної судової справи є зміна політики на загальнонаціональному рівні, відповідачем повинні бути саме центральні органи влади.

Органи місцевої влади та самоврядування як відповідачі, зазвичай, представлені штатними юристами, що мають недостатньо досвіду у стратегічних судових справах з питань захисту екологічних прав та охорони довкілля. Відповідачами їх слід вказувати, у випадку якщо ваша стратегічна судова справа направлена на зміну місцевої політики в сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів, якщо вирішення вашої проблеми може відбутися на місцевому рівні, втім такою справою ви зможете показати дієвий шлях вирішення подібних проблем в інших регіонах країни, застосування нових тактик у веденні аналогічних процесів.

Бізнес як відповідачі можуть створити для вас серйозну перешкоду у позитивному вирішенні вашої стратегічної судової справи. Їхні представники у суді є професійними та досвідче-

ними, зазвичай намагаються надати максимально багато доказів, затягнути процес, перешкодити розгляду вашої справи різноманітними способами — відводом судді, аргументацією щодо спливу терміну позовної давності, непідсудністю справи тощо. Також вони намагаються чинити моральний тиск на суддів та позивачів різноманітними аргументами про неможливість позитивного вирішення вашого спору, звинувачуючи, до прикладу, позивачів у підтримці енергетичної безпеки держави, недержавницькому мисленні представників ІГС, відсутності глибоких експертних знань технологічного процесу виробництва, підтриваючи тим самим довіру у судді; загрожуючи та виставляючи вимогу про компенсацію компанії матеріальних збитків та упущені вигоди, перебільшуєчи заходи компанії, направлені на бережне ставлення до довкілля тощо. Для позивачів такі відповідачі можуть нести ризики фінансового характеру, оскільки вони не упустять можливості, у разі вашого програшу, вимагати компенсації своїх витрат, а також можуть звернутися із зустрічним чи окремим позовом проти вашої організації, вашого клієнта. Бізнес може залучати до справи значні кошти та людські ресурси, замовляти експертів (експертизи) для заперечення ваших аргументів. З іншого боку, компанія-відповідач, яка переживає за свій імідж на ринку, є більш вразливою до позовів проти неї. Таку вразливість можна використати для укладення мирової угоди для вирішення проблеми.

Приклад

ЕПЛ звернулася до суду для оскарження дозволу на викиди французької компанії «Lafarge», світового лідера у виробництві цементу, яка володіла цементним заводом у м. Миколаїв Львівської області. Відповідачем у справі було державне управління екології та природних ресурсів, а

компанія виступала третьою особою у справі на стороні відповідача. Після численних аргументів позивача про порушення природоохоронного законодавства при видачі дозволу на викиди цементному заводу в атмосферне повітря, компанія надіслала до суду заяву-зобов'язання, в якій погодилася зі всіма аргументами, викладеними в позовній заяві, та зобов'язалася почати процедуру отримання нового дозволу із врахуванням зауважень та претензій позивача, в тому числі щодо зменшення викидів певних забруднюючих речовин. Як наслідок, судом було затверджено мирову угоду між сторонами.

Фізичні особи не часто стають відповідачами у судових справах стратегічного характеру.

4. Вибір суду, в якому буде здійснюватися стратегічна судова справа

Для того, щоб стратегічна судова справа була вирішена успішно в суді, слід уважно підійти до визначення підсудності. Зокрема, залежно від сторін та суті спору можна обирати між господарським, цивільним та адміністративним судочинством. Також можна у деяких спорах обирати той район, місто чи область, де буде слухатися справа. Хоча не всі категорії справ допускають такий вибір.

Автори вже згадували, що стратегічна судова справа може об'єднувати кілька судових процесів. Тому в рамках однієї стратегічної справи ви можете працювати в судах різної юрисдикції. Наприклад, якщо у вас є проблема, яку ви хочете вирішити за допомогою стратегічної судової справи (як от зняття конфіденційності з положень угоди про розподіл продукції, укладеної між урядом та інвестором), то при його плануванні можна вирішити, які у вас будуть сторони, який предмет спору, що дозволить обрати той «потрібний суд», який буде цю справу розглядати.

Від вибору суду залежить:

- тривалість розгляду справи (іноді судові процеси в господарському суді розглядаються швидше, ніж в інших судах);
- витрати на судову справу (судовий збір за адміністративний позов набагато менший, ніж за господарський позов);³²
- обов'язок доказування (в адміністративному процесі обов'язок доказування лежить на відповідачеві — суб'єкті владних повноважень (ст. 71 КАСУ), а в ЦПКУ та ГПКУ кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається, як на підставу своїх вимог та заперечень);
- правила щодо позовної давності (в адміністративному процесі позовна давність становить лише 6 місяців, тоді як в цивільному та господарському — три роки);
- вимоги щодо права на звернення до суду (необхідність доказування факту порушення прав чи інтересів позивача, можливість залучення третіх осіб, групових позовів тощо);
- ризики, в тому числі фінансові, для позивача (ст.ст. 85, 88 ЦПКУ передбачають компенсацію витрат, понесених відповідачем, у випадку програшу. Ст.49 ГПКУ також передбачає компенсацію витрат відповідачеві, а ст.43–10 також відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів);
- місцезнаходження суду (впливає не лише на розмір витрат на проїзд до суду, але і на відношення суддів до екологічної проблеми, яка є предметом спору);
- «настрій», обізнаність та упередженість суддів щодо предмету спору;
- попередня судова практика в судових справах, що стосуються охорони довкілля;
- політичні та соціальні фактори (корупція, фізичні погрози, відповідальна влада тощо).

³² У четвертому розділі посібника читайте про підстави звільнення від сплати судового збору.

5. Важливість стабільної юридичної підтримки справи відданим юристом чи інституційно стабільним ІГС

Стратегічні судові справи тривають роками. Для цього потрібно мати і надійного позивача, ѿї інституційно стабільний ІГС, юрисконсульти якого готові представляти інтереси клієнта чи інтереси організації стільки, скільки б справа не тривала. Представник позивача у стратегічній судовій справі, крім володіння належними професійними навиками, досвідом ведення судових справ та освітою, повинен мати глибоку внутрішню мотивацію, повинен «горіти» справою, щоб не відмовитися від такого тягара на половині дороги. Любов до людей та довкілля, відданість питанням охорони довкілля, гаряче серце та холодний розум є запорукою надійності юриста у стратегічній судовій справі із захисту екологічних прав та охорони довкілля. А за спиною такого юриста має стояти інституційно стабільна організація, яка має всі необхідні ресурси для ведення судової справи роками, яка при необхідності має можливість захистити свого юриста, надати йому допомогу у разі тиску на нього з боку позивача.

Розділ III. Особливості ведення стратегічної судової справи

1. Стратегія і тактика судової справи

а) докази

Не потрібно пояснювати, наскільки важливі докази для успішної судової справи. Втім через відсутність достатніх, переконливих доказів багато потенційних позивачів так і залишаються потенційними і не можуть захистити свої екологічні права. Наприклад, через складність отримання доказів щодо наявного забруднення води, повітря, шумового забруднення, вста-

новлення причинового зв'язку між погіршенням здоров'я та забрудненням довкілля, громадяни не можуть ефективно захищати свої права, зупинити забруднення довкілля.

Докази залежать від суті спору: одні стратегічні судові справи вимагають численних і серйозних доказів, інші — мають обмежене коло доказів. Справи про бездіяльність можуть бути простішими з точки зору доказування, ніж справи про незаконну діяльність чи завдання шкоди.

Одним із основних доказів, що можуть підтвердити позицію позивача в справі, є офіційні листи, документи, рішення органів влади. Такі докази можна отримати офіційним шляхом, подавши запит на отримання інформації чи шляхом доступу до таких документів на веб-сайті відповідних органів влади. Отримання таких доказів у значній мірі залежить від чітко та правильно сформульованих питань. При отриманні доказів таким шляхом слід пам'ятати, що для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, і у такому випадку потрібно розрахувати свої сили встигнути подати позов, не пропустивши вказаного у ст. 99 КАСУ шестимісячного строку.

Важливим доказом у справах, пов'язаних із забрудненням довкілля, є результати аналізів води, повітря, ґрунту, продуктів тощо. Такі аналізи проводять і державні лабораторії при державних органах, і приватні лабораторії, як надають свої послуги за плату. Проблемою в отриманні результатів аналізів від державних лабораторій може стати небажання державних органів поширювати інформацію про рівень забруднення довкілля або надання необ'ективних даних про рівні забруднення довкілля, що пояснюються особливим порядком взяття замірів та проб державними лабораторіями (попередження

суб'єктів, що забруднюють довкілля, взяття проб з дозволу власника об'єкту чи землеволодіння тощо). Крім того, державні лабораторії не завжди можуть провести аналізи певних забруднюючих речовин (наприклад, діоксини), в такому випадку можна звернутися до приватних лабораторій — за умови, що вони мають право (відповідні офіційні сертифікати) робити ті чи інші аналізи.

Часто може виникнути необхідність залучення експерта в судовій справі, тому юристові слід попередньо підшукати такого спеціаліста, який зможе дати відповіді на питання, які можуть виникнути в суду щодо предмету позову. Проведення судової екологічної експертизи³³ для отримання її висновку може бути необхідним в складних судових процесах, пов'язаних в тому числі із забрудненням довкілля. Судові експертизи проводять різні державні спеціалізовані установи (наприклад, НДІ судових експертиз Міністерства юстиції України), а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. Втім позивач, який клопоче про проведення такої експертизи, повинен оплатити за її проведення, а її проведення також значно затягує тривалість судового процесу. І той, хто клопоче

³³ Судово-екологічну експертизу в кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному судочинстві можна визначити як процесуальну дію, що полягає в проведенні дослідження, яке здійснюється судовим експертом-екологом на основі спеціальних знань в галузі екологічних дисциплін та деяких прикладних наук з метою надання висновку, який є доказом у справі, пов'язаній з порушеннями вимог екологічної безпеки. Сутність судово-екологічної експертизи полягає у дослідженні з завданням слідчого (суду) обізнати особою — судовим експертом-екологом — наданих у його розпорядження матеріальних об'єктів (речових доказів), а також різних документів (у тому числі протоколів слідчих дій) з метою встановлення фактичних даних у справі, пов'язаній з порушеннями вимог правил екологічної безпеки, які мають значення для правильного її розгляду. В результаті проведеного дослідження експерт складає висновок, який є одним з передбачених законом джерелом доказів, а фактичні дані, що містяться в ньому, — доказами. (Бордюгов Л. Г. Поняття і процесуальна природа судово-екологічної експертизи / Бордюгов Л. Г. // Форум права. — 2009. — № 1. — С. 70–77 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09blgcee.pdf>)

про її призначення, не може заздалегідь бути впевненим в її результатах.

Дані про забруднення довкілля можна отримати не тільки від лабораторій, але й з інших, джерел та представити їх суду у випадку, якщо надати офіційні та об'ективні дані неможливо. Наприклад, такі дані можна отримати із статистичних даних, із дисертаційних досліджень, із статей науковців, із даних щодо рівня забруднення аналогічних об'єктів, що розташовані в інших регіонах, із даних щодо забруднення аналогічних об'єктів за кордоном. Можна також залучити експертні висновки вітчизняних науковців чи зарубіжних фахівців, викликати експертів для дачі свідчень тощо.

Найбільші труднощі можуть виникнути із отриманням об'ективних доказів щодо реального стану захворюваності населення певної території, особливо там, де захворюваність населення євищою за середні показники по регіону чи області і свідчить про збільшення кількості певних груп та видів захворювання. Отримати докази щодо наявного причинового зв'язку між захворюваністю та функціонуванням певних шкідливих об'єктів ще складніше. Як вже зазначалося вище, можна скористатися даними та дослідженнями науковців, міжнародних організацій, медичних центрів чи університетів, в тому числі світового рівня щодо зв'язку між певними хворобами та забрудненням від конкретних видів діяльності чи речовин. Чимало даних і досліджень такого характеру наявні на сайті Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization, www.who.org), Агентства з охорони навколошнього середовища США (US Environmental Protection Agency, www.epa.gov). Також в бібліотеці можна знайти чимало вітчизняної літератури, яка стосується впливу на людину та її здоров'я різних хімічних речовин. Рекомендується, за потреби, надавати суду докази, створені із використанням сучасних програм (*google maps*, <https://www.google.com/maps/preview>), пристройів (GPS), фото- та відеозйомки. При цьому слід мати

на увазі, що технічні дані, довідки, аналізи, є складними для розуміння судом і варто намагатися подавати інформацію в доступній формі, доносити її суддям з наочними поясненнями. Слід уважно підходити до подачі доказів на підтвердження своєї позиції: чим простішими, наочнішими та коротшими вони будуть, тим більше у вас шансів бути почутим. Потрібно навчитися говорити коротко і просто про складне. Наприклад, підтвердженням факту забруднення води різноманітними хімічними речовинами може бути стаканчик із тією водою, принесений в залу суду, з чітким коротким науковим, втім зрозумілим поясненням.

На допомогу позивачу в адміністративному процесі покликана статі норма ст. 71 КАСУ, яка покладає обов'язок доказування в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень на відповідача — суб'єкта владних повноважень, якщо він заперечує проти адміністративного позову. Крім того, суд може сприяти позивачу в зібраниі доказів і витребувати їх. Втім покладатися на цю норму чи на ініціативність суду в стратегічному судовому процесі не варто. На практиці судді та відповідачі не такі ініціативні та часто ігнорують цю норму, а тому позивачу слід самому бути готовим доводити незаконність позиції відповідача.

Ваші опоненти також можуть надати суду докази зовсім протилежного характеру, наприклад, аналізи про відсутність забруднення, про відсутність шкоди чи відсутність цінності території. А тому позивачу слід бути готовим до цього, спробувати підірвати в судді довіру до таких доказів та осіб, які їх підготували. Наприклад, надаючи офіційну чи неофіційну інформацію про фінансування таких досліджень компаніями, що забруднюють довкілля, надання суду іноземних довідок чи досліджень, перекладених українською мовою, знаходження помилок в таких дослідженнях, упередженості тих, хто робив ці дослідження.

Дуже корисним для розуміння суддями суті складних спорів з охорони довкілля та екологічних прав може стати виїзне судове засідання, про яке позивач(i) можуть клопотати перед судом. Таке засідання можна організувати в сільській раді, в школі, чи в іншому місці, що дозволить суддям наочно побачити причини вашого звернення до суду та сформувати в нього особисте розуміння та співчуття до позивачів чи/та проблеми. Якщо судді відмовляються виїхати на місце, то буде корисним надати суду фото та відео, інші наочні матеріали, що можуть продемонструвати забруднення, шкоду майну, довкіллю, здоров'ю: світлини дітей без зубів та волосся, що випало внаслідок забрудненої води, яку вони вживали (Соснівська справа), фото мертвих тварин, баночка із забрудненою водою з амбару, в якому зберігається вода після процесу гідророзриву для видобутку нетрадиційних вуглеводнів тощо.

Приклад

У практиці ЕПЛ в справі за позовом громадян м. Миколаїв до міської ради і НАЕК «Енергоатом» загальний місцевий суд провів виїзне засідання в приміщені Південно-Української АЕС, де детально ознайомився із земельною документацією та оглянув місця на річці Південний Буг, які затоплені НАЕК під водосховище. Рішення по справі було винесено на користь позивачів.

Позивачі також мають право просити суд забезпечити докази. Способами забезпечення доказів може бути допит свідка, призначення експертизи, витребування та огляд письмових та речових доказів, у тому числі за місцем їхнього знаходження. Суд може застосовувати й інші дії, спрямовані на фіксацію відомостей про факти майбутньої або вже порушеної справи.

Із досвіду ЕПЛ можна сказати, що найважливішу роль у зібранні доказів відіграють активні клієнти, що є запорукою успіху їхньої судової справи. Саме клієнти, які знають всі аспекти проблеми, місцевих чиновників, особливості місцевості, спілкуються із робітниками шкідливих та екологонебезпечних об'єктів, повинні брати активну участь та допомагати юристконсультам в зібранні доказів, інформувати про зміни ситуації, документувати порушення своїх прав, забруднення довкілля. Бувають випадки звернення до ЕПЛ інших ІГС, що займаються збереженням довкілля, із екологічними проблемами, які вони хочуть вирішити правовими методами, в тому числі шляхом стратегічної судової справи. Такі організації звертаюся до ЕПЛ вже із попередньо зібраною серйозною доказовою базою, що значно полегшує роботу організації і збільшує шанси на успіх у стратегічній судовій справі.

6) правова аргументація

Окрім звичних необхідних елементів позовної заяви та всіх інших процесуальних документів, в стратегічній судовій справі юристам може бути корисним вдатися до різноманітних «нетрадиційних» способів захисту порушених прав та інтересів. Вимоги до суду слід формулювати так, щоб позитивне рішення могло сприяти досягненню більш стратегічних результатів, а не лише індивідуальних. (Наприклад, зобов'язання відповідача щодо будівництва водогону, який буде забезпечувати питною водою не одного індивідуального позивача). Звичайно, при цьому слід враховувати вимоги процесуального законодавства щодо повноважень суду. Але слід шукати можливості для використання процесуального законодавства для розширення таких повноважень. (Наприклад, клопотати суд про винесення рішення, що дозволить попередити завдання шкоди чи порушення прав в майбутньому).

В Україні звичною є практика невиконання рішень судів відповідачами, неналежне виконання чи імітація його виконання, тому корисним могло б стати клопотання до суду про контроль за виконанням відповідачем судового рішення.

Приклад

У справі ЕПЛ до Мінприроди щодо зобов'язання до опублікування висновків державної екологічної експертизи на веб-сайті Мінприроди суд прийняв рішення, яким зобов'язав Мінприроди оприлюднити 1293 висновки державної екологічної експертизи на веб-сайті, а також подати суду звіт про виконання такого рішення суду. Саме в ході провадження по судовому контролю за виконанням рішення місцевий суд установив неповному виконання рішення (оприлюднення лише титульних листів висновків) і зобов'язав відповідача протягом трьох місяців розмістити всі висновки в повному обсязі на веб-сторінці.

Сьогодні юристи громадського інтересу, правозахисні ГС не можуть працювати в ізоляції від решти світу, а тому в побудові стратегії та аргументації стратегічної судової справи вони повинні брати до уваги та використовувати рішення не лише національних судів, а й міжнародних судів та організацій.

Використання рішень національних судів

Національне процесуальне законодавство чітко визначає, яку силу для суду мають рішення національних судів в інших справах.

Так, процесуальне законодавство закріплює право звільнення від доказування фактів, які вже були досліджені судом і закріплені у відповідних процесуальних документах суду (рішеннях). Таке правило може вам посприяти у випадку наявності судового рішення, що підтверджує факти, на які ви посилаєтесь. Відтак, перед початком судового процесу слід уважно перевігнути наявну та доступну базу судових рішень на предмет рішень, які можуть фіксувати факти, важливі у вашій стратегічній справі.

Хоча в Україні судовий прецедент не є джерелом права, позитивні рішення національних судів можуть допомогти суддям «визначитися» із вашою справою, чи переконати в тому, що позивач має право на звернення до суду із таким позовом. Наприклад, якщо позивачем виступає ІГС, що оскаржує рішення, дії чи бездіяльність, які не порушують права та інтереси такої організації, рішення суду по суті може переконати суддів прийняти справу до розгляду по суті, і не відмовляти в праві на звернення до суду в питаннях захисту інтересів довкілля. І хоча процесуальним законодавством не закріплено правового статусу таких рішень суду, на практиці подача такого рішення може додати суддям відваги та розуміння проблеми з охорони довкілля, захисту екологічних прав.

Крім того, процесуальне законодавство надає обов'язковості правовим позиціям, викладеним у рішеннях Конституційного Суду України, Верховного Суду України та рішеннях Європейського суду з прав людини. Відтак, корисним буде підкріпити свою правову позицію витягами із рішень таких судів.

Використання міжнародних стандартів

У складних спорах, пов'язаних із викидами, забрудненням довкілля чи впливом на здоров'я людини, корисним може стати використання та посилання на міжнародні стандарти якості довкілля, допустимого рівня забруднення довкілля чи впливу на людину. Знання англійської мови допоможе юристу звернутися та проаналізувати такі бази даних міжнародних стандартів на предмет відповідності національних стандартів чи викидів конкретних установок цим стандартам. Це і показники якості атмосферного повітря Всесвітньої організації охорони здоров'я, і стандарти якості атмосферного повітря Європейської комісії, і найкращі доступні технології (BAT) для певних промислових об'єктів та видів діяльності, підготовлені Європейською комісією на виконання Директиви 2010\75\ЄС про промислові викиди, і стандарти якості питної води Всесвіт-

ньої організації охорони здоров'я і рекомендовані критерії якості води Агентства з охорони навколошнього природного середовища США, і токсикологічний опис токсичних речовин Агентства по реєстрації токсичних речовин і хвороб США, і методичні рекомендації щодо довкілля, здоров'я та безпеки Світового банку/МФК, і стандарти щодо шуму та його впливу на здоров'я населення та багато інших.

В умовах євроінтеграційних прагнень України посилання на стандарти Європейського Союзу, які ми маємо впроваджувати в недалекому майбутньому, може стати вирішальним аргументом. Посилання на міжнародні стандарти в судовому процесі можливе не лише в сфері екології, але і в сфері прав людини, якості судочинства. Так, в позовній заяві та інших процесуальних документах юристи можуть посилатися і вимагати застосування судом норм міжнародних договорів, рекомендаційних норм та практик міжнародних організацій у сфері прав людини. До таких документів відносять Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що мають рекомендаційний характер, та інші документи. Більш детально про джерела таких баз даних читач зможе знайти в IV розділі.

Використання рішень міжнародних судів

Рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими до виконання Україною. Практика Європейського суду є джерелом права в Україні. Для доступу громадськості та юристів до практики суду відповідний закон³⁴ зобов'язує державні органи організувати поширення всіх рішень проти України серед правників та громадськості. Для цілей посилання на рішення та ухвали суду слід використовувати переклади текстів рішень

³⁴ Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV

суду, надруковані в інформаційному виданні «Офіційний вісник України».

Хоча положення Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод не містять статей, що закріплюють екологічні права громадян, Європейським судом з прав людини вже було розглянуто чимало «екологічних» справ.³⁵ Такі справи базуються на порушенні ст. 2 (право на життя), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) конвенції, ст. 10 (право на свободу вираження поглядів) ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

Посилання на рішення суду в цих справах, де відповідачем виступала держава Україна, а також і в справах за участі інших держав, може стати корисним і необхідним елементом вашої правової позиції в стратегічній судовій справі. Верховний Суд України також закликає суди нижчих ланок у мотивувальній частині їхніх рішень частіше використовувати посилання на рішення Європейського суду з прав людини.³⁶

На сьогодні серед екоспільнот набуває популярності звернення до міжнародних квазісудових органів (таких як комітети із дотримання), які створюються в рамках міжнародних природоохоронних конвенцій і покликані допомагати державам в імплементації положень цих договорів. Посилання на висновки цих органів також є корисним і може мати вплив на результат вашого судового процесу, особливо коли такими ви-

³⁵ наприклад: Дубецька та інші проти України (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_689), Грімковська проти України (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_729), Фадеєва проти Росії (<http://europeanCourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/fadeeva-protiv-rossii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>), Будаєва проти Росії (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4649.html), Гуерра проти Італії (http://europeanCourt.ru/uploads/ECHR_Guerra_and_Others_v_Italy_19_02_1998.pdf), Лопес Остра проти Іспанії (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_348) та інші.

³⁶ Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. № 7 «Про судове рішення в адміністративній справі»

сновками встановлено факти порушення Україною положень тих чи інших конвенцій, стороною яких є Україна.

Приклад

ЕПЛ у судовому процесі щодо оскарження висновку державної екологічної експертизи проекту будівництва каналу «Дунай-Чорне море» через Дунайський біосферний заповідник посилалася на рішення Комісії по питанню, створеної в рамках Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті, яким було встановлено можливість ймовірного значного транскордонного впливу при будівництві каналу «Дунай-Чорне море» через гирло Бистре на довкілля.

Подальше оскарження рішення у справі

а) до вищих судів в Україні

Кожен юрист знає, як користуватися правом на оскарження незаконних та необґрунтovаних рішень суду до вищестоящих судів. Часто подача позовів до суду першої інстанції має результатом негативне рішення суду, що є передбачуваним. Втім більші надії юристи покладають на розгляд їхніх справ в апеляційній чи касаційній інстанції, у Верховному Суді України. Тому при розробці стратегії ведення стратегічної судової справи потрібно передбачати виску ймовірність подальшого оскарження рішення суду першої чи апеляційної інстанції. Крім того, чим вищий рівень суду, який виніс позитивне рішення у справі, тим більшої ваги це рішення буде мати для відповідача та суспільства, і тим легше буде ініціювати виконання такого рішення.

б) до міжнародних судів та органів

Європейський суд з прав людини

Стратегія ведення стратегічної судової справи може бути побудована таким чином, щоб мати кінцевою метою рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) по вашій справі, або ж передбачати таку можливість у випадку прийняття судами України незаконних рішень. Деколи Європейський суд з прав людини є тією єдиною інстанцією, яка може відновити ваше порушене право та справедливість.

Звернення до Європейського суду з прав людини та отримання позитивного рішення може бути ціллю вашої ССС, оскільки компетенція такого суду передбачає зобов'язання країни до вчинення заходів загального характеру, які повинні бути спрямовані на вирішення складних системних проблем в державному управлінні. ЄСПЛ для відновлення порушеного права заявника поряд із заходами індивідуального характеру може присудити заходи загального характеру. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

- а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;
- б) внесення змін до адміністративної практики;
- в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів;
- г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;
- д) інші заходи, які визначаються державою-відповідачем відповідно до рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

Зважаючи на такі широкі повноваження, саме ЄСПЛ може допомогти досягнути стратегічних цілей у вашому судовому процесі, а не лише відновити індивідуальну справедливість. Важливо, що суд може приймати заяви від будь-якої особи, ІГС чи групи осіб, які вважають себе постраждалими від порушення однією з держав-членів Конвенції тих прав, які викладено в Конвенції чи в протоколах до неї.

Якщо група осіб бажає звернутися до суду із заявою в порядку ст. 34 Конвенції, то повинні бути дотримані критерії, що відносяться до поняття “група”. Конвенція не містить вказівок стосовно таких критеріїв, однак практика суду свідчить про те, що це не може бути будь-яка група. Наявність групи пов’язана з ідентичним і одночасним порушенням прав осіб, які її складають. Мова не може йти про групу, що виникла внаслідок чи після того, як при різних обставинах і в різний час були порушені права різних осіб, навіть якщо такі порушення виглядають однаковими. В практиці суду групою були визнані в одному випадку, наприклад, подружжя, а в другому — члени ІГС, які зверталися від свого власного імені, в третьому — учасники демонстрації (за термінологією ст. 11 Конвенції — учасники мирних зібраний). Іноді така група може бути доволі численною.³⁷

Якщо ІГС бажає звернутися із заявою до ЄСПЛ, то для її звернення повинні бути дотримані умови, що відносяться до критеріїв такої організації. Хоча Конвенція в ст. 34, як і по відношенню до груп осіб, не формулює такі критерії, потрібно керуватися видами і формами “асоціацій” (об’єднань громадян — за термінологією українського законодавства) у відповідності до ст. 11 Конвенції (ІГС, політичні партії, профспілки, асоціації підприємців тощо).

³⁷ Буроменський М.В., Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства. Харківська правозахисна група, 2000.

Важливо пам'ятати, що звернення до ЄСПЛ можливе лише протягом 6 місяців з дня винесення остаточного рішення, що набрало законної сили (для України це рішення вищих судів). Також таке звернення можливе лише після вичерпання всіх ефективних національних засобів правового захисту (як правило, судів). Несудові органи захисту (органі державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, прокуратура, Уповноважений з прав людини тощо) не розглядаються, як органи, звертання до яких обов'язкове для вичерпання внутрішньодержавних засобів захисту свого права.

Важливо також знати, що коли національні засоби юридичного захисту відсутні або є неефективними, тобто не спроможні забезпечити остаточного захисту порушених прав, ви можете звернутися до Європейського суду з прав людини, не застосовуючи їх. В такому випадку перебіг 6-місячного строку почнеться із моменту, коли Ви дізналися про рішення чи дію, якою Ваше право порушується. Так, немає сенсу звертатися до національного суду, якщо Ваше право, гарантоване Конвенцією, порушується внаслідок дії закону, який Ви не маєте права оскаржувати до суду. Також можна звернутися до Європейського суду з прав людини у разі тривалого зволікання з вирішенням вашої справи у національних судах, не чекаючи їхнього рішення.³⁸

В Україні рішення ЄСПЛ є підставою для перегляду рішень касаційних судів Верховним Судом України. Така юридична можливість передбачена усіма процесуальними кодексами. Більше того, у п.3 ст.10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»³⁹ прямо передбачається можливість повторного розгляду спра-

³⁸ http://www.fair.org.ua/content/library_doc/4._European_Court_of_Human_Rights_2011_FINAL_.pdf

³⁹ Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 №3477-IV. — Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260.

ви судом, включаючи відновлення провадження у справі; повторного розгляду справи адміністративним органом.

Однією із проблем звернення до ЄСПЛ залишається тривалість розгляду справи. У зв'язку з великим навантаженням суду, іноді розгляд заяви може початися лише через рік після її надходження, а рішення можна очікувати декілька років. окремі заяви ЄСПЛ може визнати терміновими і розглянути їх в пріоритетному порядку, зокрема, у випадку, якщо життя чи здоров'я заявника знаходиться під загрозою.⁴⁰ Варто відзначити, що, на жаль, виконання рішень ЄСПЛ в Україні, і здійснення заходів індивідуального та загального характеру, не є показовим, мають місце часті затримки із виконанням рішень і їхнього невиконання. Втім дані труднощі не повинні стати на перешкоді подачі заяви до ЄСПЛ, оскільки отримане позитивне рішення ЄСПЛ може мати важливу роль в майбутньому при вирішенні різних спорів національними судами та самим Європейським судом з прав людини Комітети з дотримання під егідою ООН

На сьогодні набуває популярності серед юристів та звичайних активістів практика звернення до комітетів із дотримання, які створюються і функціонують під егідою різних міжнародних природоохоронних конвенцій та протоколів. Такі комітети на сьогодні стають дедалі більш відкриті та доступні громадськості, яка шукає будь-якого впливу та тиску на свою державу через порушення нею положень міжнародних договорів у сфері захисту довкілля, належного урядування та демократії тощо. Звернення до таких органів є безкоштовним, наявність кваліфікованого представника-юриста є необов'язковою, а знання англійської мови, зазвичай, не вимагається для подачі справи до такого комітету. Максимально спрощені процедури ініціювання справи дозволяють громадськості шукати справедливості на міжнародному рівні. Недоліком комітетів є їхня

⁴⁰ http://www.echr.coe.int/Documents/Questions_Answers_UKR.pdf

несудова і косультативна природа, що тягне за собою складнощі у впровадженні висновків таких органів.

Отже, якщо в діях державних органів, фізичних чи юридичних осіб наявні ознаки порушення положень тієї чи іншої конвенції чи протоколу, можна звертатися до комітету з дотримання (чи іншого органу), якщо такий створено в рамках даного міжнародного договору. Такі органи створено в рамках таких міжнародних договорів:

1. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція) — Комітет із дотримання.
2. Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів до Оргуської конвенції (РВПЗ протокол) — Комітет з питань дотримання.
3. Конвенція про оцінку впливу на навколоишнє середовище в транскордонному контексті (Еспо конвенція) — Комітет з впровадження.
4. Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер — Комітет з впровадження.
5. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер — Комітет із дотримання.
6. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція) — Постійний комітет.
7. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення — Постійний комітет.
8. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням — Комітет з дотримання.
9. Картагенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття — Комітет з дотримання.

10. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озональний шар — Комітет з впровадження.
11. Кіотський протокол до рамкової конвенції ООН про зміну клімату — Комітет з дотримання.
12. Ковнекція про охорону дикої фауни і флори і природних секторів існування в Європі (Бернська конвенція) — Постійний комітет та інші.

Конкретні заходи, які може застосовувати комітет, залежать від його повноважень. Одні комітети можуть пропонувати і надавати фінансову чи технічну допомогу в імплементації положень міжнародного договору, інші — можуть вимагати виконання і звітування про виконання заходів, визначених ним, визнавати державу порушницею, виносити попередження та, як крайній захід, призупиняти права та привілеї держави в рамках договору.

Найважливіше питання — чи можуть громадяни чи ІГС ініціювати розгляд справ в таких комітетах. Тут немає єдиного підходу, і кожен комітет має свої правила та процедури. На сьогодні більшість комітетів, створених в рамках регіональних міжнародних угод (а особливо угоди під егідою Європейської економічної комісії ООН), дозволяють ІГС ініціювати справи. Глобальні міжнародні угоди створюють комітети, доступ до яких не є таким відкритим до громадськості.⁴¹

Втім, якщо громадськості і закритий доступ до таких органів, громадськість повинна скористатися іншими можливостями і переконати подати заяву та ініціювати справу в комітеті тих суб'єктів, які мають на це право — свою чи інші держави, секретаріат.

⁴¹ Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements, за ред.. Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur, Asser Press, 2009. http://air.unimi.it/bitstream/2434/57918/2/treves_240109.pdf

Приклад

ЕПЛ у справі будівництва каналу Дунай-Чорне море поряд із судовими процесами, ініціювала також звернення до комітетів з дотримання тих конвенцій, які порушувала Україна таким будівництвом: Комітету з впровадження Конвенції Еспо, Комітету із дотримання Оргуської конвенції, Постійного комітету Бернської конвенції.

2. Стратегія дій за межами судової зали

а) роль ІГС

ІГС можуть відігравати важливу роль у плануванні та веденні стратегічної судової справи.

Роль ІГС зводиться до таких напрямків:

- ідентифікація проблеми;
- ведення ССС при наявності юристів громадського інтересу;
- експертна допомога екологічних ІГС екологічним ІГС, що ведуть ССС;
- поширення результатів.

ІГС можуть брати участь в ідентифікації проблеми для стратегічної судової справи шляхом: ситуативного тестування, організації систематизації та спрямування існуючих каналів отримання скарг, заснування громадських приймалень, проведенням виїздів на місце чи самостійним зібранням скарг та консультуванням. Ведення стратегічної судової справи ІГС може відбуватися із залученням юриста через адвокатські мережі, із залученням юристів організації чи за допомогою юристів із університетської клініки або іншим способом.

ІГС можуть відігравати важливу роль в зібранні доказів для ССС шляхом проведення аналізів та тестів, зібрання даних

із статистичних джерел, оглядів, розслідувань, підготовкою свідків та клієнтів. ІГС також повинен слугувати серйозною підтримкою для клієнта, надихати його та поважати його рішення, а також надавати захист у випадку переслідувати його і членів його родини. Тому для ІГС, що веде ССС, важливо залучити до справи інші ІГС, які мають досвід, можливості і контакти для отримання належних доказів у справі, а також можуть надавати професійну експертну підтримку юристу, що веде справу.

Приклад

Стратегічна судова справа щодо протидії добудові Ташлицької ГАЕС на Миколаївщині не була б такою успішною, якби ЕПЛ не отримала численні докази порушень природоохоронного законодавства в процесі такої добудови від іншого ІГС, який займався цією проблемою — Національного екологічного центру України, від ІГС м. Миколаїв.

Для поширення результатів ССС ІГС може вдатися до оприлюднення інформації в ЗМІ, підготовки та поширення публікацій, наповнення баз даних та проведення семінарів для різних цільових груп.

Отримання позитивного судового рішення може не досягнути остаточної мети стратегічної судової справи, якщо вона полягає в реформах, змінах законодавства, тому ініціатором подальших змін на підставі та на виконання рішення суду в стратегічній судовій справі ІГС слід вдатися до різного роду діяльності та заходів, починаючи від лобіювання, поширення досвіду та інформації, участі в робочих групах та коментуванні законопроектів, створенні суспільного тиску на владу, законодавців для ініціювання законодавчих змін тощо. ІГС слід

утворити чи підсилити діючу коаліцію інших ІГС для використання судового рішення й ініціюванні подальших змін законодавства чи практики застосування діючих норм. З таким завданням, до прикладу, може успішно справлятися Екоправова національна платформа.

6) використання ЗМІ та публічність

Для успішного вирішення ССС важливим є максимальна публічність такої справи, що включає систематичне інформування громадськості, журналістів, органи влади про перебіг такої справи, проміжні етапи, позиції сторін тощо. Така публічність буде сприяти більшій відповідальності суддів та дозволить зменшити ризик упередженості чи корумпованості суддів, які будуть більш відповідальні за свою поведінку та рішення. Також тиск суспільства, суспільної думки може бути важливим чинником успішності судової справи. Втім слід пам'ятати, що публічність може допомогли вашому клієнту та ССС, а може й нашкодити. Звичайно, що не всі аспекти стратегічної судової справи, тактики та стратегії слід доводити до відома громадськості, щоб не надавати своїм опонентам переваги та можливості для приготування контраргументів. Також ваша відкритість не повинна завдавати необґрунтованих атак, образ та звинувачень суддів, а виявляти толерантність та повагу до правосуддя. Відтак інформаційні кампанії на стадії досудового збору матеріалу, розробки стратегії та тактики ССС є зайвими. Інформаційні ж кампанії на інших стадіях ССС повинні бути максимально продуманими і стати важливою складовою стратегічної судової справи як такої.

Приклад

У практиці ЕПЛ кожен етап ССС — від подачі позовної заяви(в), до отримання рішення(енъ) суду та його (ix)

виконання, супроводжується прес-релізами та новинами, статтями, які вивішуються на веб-сторінці організації, сторінках організації в соцмережах. Втім до подачі позовної заяви робота над ССС ведеться без будь-яких інформаційних кампаній.

Важливим для громадськості є і публікування позитивних рішень суду, що дозволяє вселити віру в правосуддя, показати шлях захисту прав громадян та довкілля, дає підстави громадськості вимагати змін в діяльності органів влади в своїх регіонах.

Приклад

ЕПЛ систематично публікує повні тексти позитивних рішень судів, позовних заяв в рубриці «Судова практика ЕПЛ» журналу «Екологія. Право. Людина», на веб-сторінці, сторінках організації в соцмережах, в спеціальних публікаціях ЕПЛ щодо доступу до правосуддя, готове аналітичні статті для професійних юридичних видань, розробляє реєстр судових рішень, що стосуються захисту екологічних прав та довкілля, який є доступним в мережі Інтернет, тощо.

Популяризація позитивних рішень судів може відбуватися також і шляхом внесення таких рішень до різноманітних баз даних судових рішень.

Приклад

Позитивні рішення ЕПЛ були надані Секретаріату Оргуської конвенції для включення їх до бази даних судових

рішень, пов'язаних із застосування положень Оргуської конвенції. Така база рішень доступна на: <http://www.ipece.org/jurisprudenceplatform.html>

ЕПЛ працює і над створенням власної бази даних судових рішень в екологічних спорах, яка буде доступна громадськості он-лайн, із можливостями внесення текстів судових рішень.

Інформування про позитивні судові рішення в екологічних спорах може відбуватися і серед зацікавленої громадськості на семінарах, тренінгах, конференціях, шляхом виступів на телебаченні, радіо, дачі інтерв'ю, шляхом обміну інформацією серед членів Екоправової нацплатформи, мережі юристів-екологів громадського інтересу Центральної та Східної Європи «Гута» тощо. Особливо важливо поширювати широко інформацію про такі рішення серед місцевої громадськості на тій території, на якій знаходиться об'єкт спору чи відповідач.

Інформаційна битва є не менш важливою, ніж судова битва, особливо коли ваші опоненти вдаються до активного використання ЗМІ для підтримки своєї позиції, дезінформації населення, формування негативного іміджу організації, що веде стратегічну судову справу. Якщо в ІГС, який веде справу, не вистачає ресурсів для систематичного контактування зі ЗМІ та проведення медіа кампаній, слід звернутися за допомогою до тих ІГС, які спеціалізуються на них або мають налагоджені контакти із журналістами.

Варто зауважити, що сторінки ІГС в соціальних мережах можуть стати зручним способом популяризації інформації про перебіг та результати стратегічних судових справ, а також допомогти в пошуку клієнтів, свідків, доказів тощо.

Якщо ваша стратегічна справа спрямована на зміну законодавства чи певної політики на місцевому чи національному рівнях, слід також розробити медіа стратегію так, щоб інформація про вашу справу та її результат досягла законодавців та

політиків відповідного рівня. Юристи, правозахисні організації не повинні забувати, що громадськість та журналісти не є фахівцями у сфері права чи екології, тому інформацію про пе-ребіг та результати стратегічної судової справи слід викладати в простій та доступній формі, по можливості зацікавлювати аудиторію та заохочувати до захисту довкілля, до реалізації та відстоювання своїх екологічних прав.

в) максимізація результатів стратегічної судової справи

Стратегія ССС повинна передбачати проведення заходів, пов'язаних із використанням позитивного рішення суду, його впровадженням та поширенням результатів процесу. Якщо рішення в ССС може бути важливим для суддів в цілому (на-приклад, якщо розширяє доступ до правосуддя для певних категорій позивачів чи у певних категоріях справ), корисним буде інтеграція такого рішення в програму тренінгів та підвищення кваліфікації суддів. Це можна зробити за допомогою контактів із міжнародними донорськими організаціями, на-приклад, USAID, які займаються підвищеннем професійного рівня суддів, чи інституціями, які проводять тренінги для суддів на постійній основі чи готують публікації для суддів. Коаліції ІГС можуть стати в нагоді для лобіювання більш вагомих змін у суспільній свідомості, в законодавстві, для підвищення рівня екологічної свідомості зацікавлених груп, початку публічної дискусії з приводу питань, пов'язаних із стратегічною судовою справою.

У нашій державі типовою є ситуація, коли органи влади не можуть повноцінно здійснювати свої функції через неналежне фінансування. Тому відсутність належних фінансових ресурсів може стати причиною невиконання рішення суду в стратегічній судовій справі відповідачем — органом влади. Така ситуація не повинна зупиняти позивача — ІГС чи клієнтів ІГС від подачі справи до суду та відмовлятися від позитивного рішення суду. Адже професійний ІГС може допомогти відповідачу в пошуку альтернативних джерел фінансування тих

заходів, які визначені судом. Наприклад, будівництво водопроводу, каналізування території. Є чимало доступних джерел для фінансування заходів у сфері енергозбереження, водовідведення та очистки води, поводження з відходами, а також чимало юридичних інструментів для залучення приватного капіталу до фінансування об'єктів інфраструктури. Якщо ІГС не вдалося залучити фінансування, то можна принаймні довести до відома відповідальних посадових осіб відповідача позитивні приклади із інших регіонів та доступні фінансові ресурси. Наприклад, пільгові кредити, гранти.

Налагодження контактів із відповідачем для пришвидшення створення робочої групи із розробки відповідної політики чи законодавчих актів чи змін до них, із пропозицією щодо залучення експертів ІГС, представлення позитивного міжнародного досвіду є вкрай важливим, оскільки рішення суду можуть не виконуватися через відсутність людських ресурсів, кваліфікації та досвіду у працівників відповідача для ініціювання ефективних законодавчих змін чи змін в політиці в тій чи іншій сфері. Також ІГС можуть організувати круглі столи із фахівцями різних галузей науки для обговорення проблем, що відображені в судовому рішенні, узагальнити результати та надати їх відповідачеві.

Отже, як ми бачимо, стратегія та тактика стратегічних судових справ в значній мірі залежить від усвідомлення громадою важливості питань охорони довкілля, свідомих вмотивованих клієнтів, інституційної спроможності правозахисних ІГС, поєднання високого рівня знань, вмінь та навиків юристів громадського інтересу із їхньою глибокою мотивацією, любов'ю до довкілля та людей, вмінням співпрацювати з іншими ІГС, вмілого використання адвокасі.

[Official Journal of the European Union
Facelaw](http://ec.europa.eu/justice/facelaw)
<http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>

ДВН Б.2.4-1-94 "Гланування і забудова сільських поселень"
<http://pravova.com.ua>

[BSE: Bielefeld Academic Search Engine](http://www.reestr.court.gov.ua)

Розділ IV. Ресурси, необхідні юристові для ведення стратегічних судових справ

Важливим аспектом у веденні стратегічних судових справ є ресурси, які еколого-правові ІГС, юристи використовують під час ведення ССС.

Нижче автор зверне увагу на правові ресурси ЕПЛ, знання про які є результатом 20-річної діяльності організації. Усі ресурси, які можуть стати в нагоді та допомогти у вирішенні стратегіч-

ної справи можна поділити на ресурси для побудови правової аргументації, для побудови доказової бази, ресурси для пошуку однодумців для адвокасі, ресурси для формулювання професійної думки.

а) ресурси для побудови правової аргументації та адвокасі
Не можливо уявити собі будь-якої судової справи, у тому числі стратегічної, без використання норм права, які прописані у законодавстві. Тут нам на допомогу прийдуть веб-ресурси офіційних органів державної влади. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України. Всім нам добре відома інтернет-сторінка Верховної Ради України.⁴² Це загальнодоступний, відкритий ресурс, на якому можна знайти всі законодавчі акти (кодекси, закони, постанови, накази, укази), а також міжнародні угоди, згоду на обов'язковість яких надала ВРУ, а також *Acquis Communautaire*.

Приклад

При роботі над ССП дуже часто слід виходити за межі тільки природоохоронного законодавства. Так, для захисту Регіонального ландшафтного парку «Знесіння», а саме земельної ділянки площею 2,945 га було використано, крім норм природоохоронного законодавства, норми законодавства, які врегульовують питання продажу військового майна, врегулювання земельних відносин тощо.

Слід зазначити, що законодавство в Україні досить часто міняється, тому будь-які друковані законодавчі акти слід перевіряти на предмет наявності всіх змін та чинності на момент виникнення спірних правовідносин та на момент подачі позовної заяви.

⁴² <http://rada.gov.ua/>

Для більш професійної підготовки використовують сайт інформаційно-аналітичного центру “Ліга”.⁴³ Здебільшого цей сайт є зручним для роботи на фірмах, підприємствах, в установах, організаціях. Сайт складається з розділів: “Правові новини”, де можна знайти “Новини законодавства”, “Аналітика”, “Новини компаній”; он-лайн конференції; системи “Ліга Закон” та “Законодавство он-лайн”. Система інформаційно-правового забезпечення “Ліга Закон” надає високопрофесійні послуги, оперативні консультації й відповіді на запитання, що заощаджує час на пошук необхідної інформації. Вона не є безкоштовною. Втім правозахисні інституційно стабільні ІГС мають таку можливість, яку не повинні упускати. Офіційна сторінка європейського законодавства⁴⁴ буде корисною, якщо необхідно використати норми європейського законодавства. Крім загальноприйнятого пошуку за реквізитами, на сторінці існує також тематичний пошук. Наприклад, розділ «навколошне середовище», охоплює всі документи цього напрямку.

Інтернет-сторінка Кабінету Міністрів України⁴⁵ є важливим ресурсом, на якому можна відслідковувати новини про прийняті постанови, затверджені нові програми розвитку країни тощо. Оскільки КМУ є колегіальним органом, який формують керівники усіх міністерств, вартими уваги є також інтернет-сторінки усіх міністерств, на які можна вийти через інтернет сторінку КМУ⁴⁶. Тут ви знайдете Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство доходів і зборів України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство промислової політики України, Міністерство енергетики та угільної промисловості України, Міністерство закордонних

⁴³ <http://www.liga.net>

⁴⁴ <http://eur-lex.europa.eu/>

⁴⁵ <http://www.kmu.gov.ua/>

⁴⁶ http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=245427156

справ України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство культури України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України.

Верховний Суд України⁴⁷. ВСУ — найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Рішення Верховного Суду України, прийняте за результатами розгляду заяви про перевірку судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначені норми права, та для всіх судів України. На сторінці Верховного Суду України можна знайти судову практику, постанови та узагальнення судової практики.

Вартими уваги є аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України щодо способу захисту порушеного права⁴⁸. Звертаємо увагу на висновки та рекомендації передбачені цим аналізом — «Визначення ст. 16 ЦК способів захисту цивільних прав та інтересів має важливе значення в реалізації завдань цивільного судочинства — забезпечення справедливо-го неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів

⁴⁷ <http://www.scourt.gov.ua/>

⁴⁸ <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fwww.scourt.gov.ua%2Fclients%2Fvsu%2Fvsu.nsf%2F7864c99c4659828c2257b4c0037c014%2F6af1eba6df621dedc2257ce60053ffc3%2F%24FILE%2F%25D0%2590%25D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%2596%25D0%25B7%2520-%2520%25D1%2528 %25D %2582.1 %252 %25D %25A %25D %259A.doc>

юридичних осіб, інтересів держави. Однак вимоги цієї статті і ст. 4 ЦПК стосовно того, що зазначені права та інтереси можуть захищатися лише способами, передбаченими законом або договором, призводять до відмови в захисті цих прав та інтересів у правовідносинах, для яких законом або договором не встановлено спосіб їхнього захисту.

Положення цих статей не узгоджуються зі ст.ст. 55, 124 Конституції України, норми яких поширюються на всі без винятку правовідносини, що виникають у державі, загальними принципами ст. 3 ЦК про право звернення до суду за захистом і не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, виконання вимог якої є обов'язковим для України. За ст. 6 Конвенції визнається право людини на доступ до правосуддя, а за її ст. 13 — на ефективний спосіб захисту прав, і це означає, що особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення. Пряма чи опосередкова на заборона законом на захист певного цивільного права чи інтересу не може бути виправданою.»

Конституційний Суд України⁴⁹ — єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Завданнями Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Саме в Конституції України закріплюються основні права громадян України на екологічну безпеку, на природні ресурси тощо.

Вартий уваги є рішення Конституційного Суду України № 15-pn/2004 від 2 листопада 2004 року.⁵⁰ Відповідно до цього рішення визначається та запроваджує принцип справедливості у правову доктрину України.

⁴⁹ <http://www.ccu.gov.ua/>

⁵⁰ <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v015p710-04>

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у законі, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дісталася відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи.

Вищий господарський суд України⁵¹. Господарські суди як суди спеціалізовані здійснюють правосуддя у господарських відносинах. Їхнє завданням є захист на засадах верховенства права гарантованих Конституцією України та законами України прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин. На інтернет-сторінці ВГСУ можна ознайомити із постановами пленуму, роз'ясненнями, листами та висновками.

Вартими уваги є висновки, прийняті ВГСУ за наслідками круглого столу, присвяченого спорам у сфері охорони довкілля, що відбувся у травні 2013 року.⁵² Під час круглого столу було наголошено, що основи природоохоронного законодавства закріплені в Конституції України. Так, стаття 16 Конститу-

⁵¹ <http://vgsu.arbitr.gov.ua>

⁵² <http://vgsu.arbitr.gov.ua>

ції України встановлює, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави, а стаття 50 Основного Закону передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Відповідно до статті 66 Конституції України, кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані ним збитки.

Разом з тим, відмічено, що проблема правового забезпечення охорони об'єктів довкілля, якими є земля, вода, атмосферне повітря, флора та фауна, є однією з найактуальніших та злободенних тем для України. Водночас зазначено, що, як свідчить правозастосовна практика, нормативна база у галузі охорони навколошнього природного середовища на сьогодні характеризується фрагментарністю та пооб'єктним підходом, наявністю внутрішніх протиріч, прогалин та, подекуди, різними правовими підходами щодо її застосування.

Враховуючи стрімкий розвиток законодавства та зважуючи на сучасні економічні процеси, що сприяли появлі нових категорій спорів та, відповідно, питань щодо порядку їхнього вирішення, учасники круглого столу погодились, що раніше прийняті Вищим господарським судом України роз'яснення "Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколошнього природного середовища" від 27.06.2001 № 02-5/744 (з подальшими змінами та доповненнями) потребують фундаментального переопрацювання та оновлення. Підводячи підсумки обговорення, учасники круглого столу відзначили, що суддівська спільнота як на одному із пріоритетних завдань повинна зосередити свої зусилля на максимальному захисті екологічних інтересів населення нашої держави та контролі за дотриманням норм прямої дії частини 7 статті 41 Конституції України, згідно якої використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі, а також

приписів статті 66 Основного Закону, відповідно до якої кожен зобов’язаний не заподіювати шкоду природі.

Помічними в роботі юриста під час стратегічного судового процесу можуть бути також сайти Державної екологічної інспекції⁵³, Державного агентства земельних ресурсів⁵⁴, Державного агентства водних ресурсів⁵⁵.

Єдиний державний реєстр судових рішень⁵⁶. Єдиний державний реєстр судових рішень (Реєстр) — автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. До Реєстру вносяться судові рішення Верховного Суду України, вищих спеціалізованих, апеляційних та місцевих судів — вироки, рішення, постанови, накази, ухвали, окремі ухвали (постанови) суду, що ухвалені (постановлені) судами у кримінальних, цивільних, господарських справах, у справах адміністративної юрисдикції, у справах про адміністративні правопорушення, крім судових рішень, які містять інформацію, що є державною таємницею. Судові рішення, внесені до Реєстру, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 року № 3262-IV.

Варто зазначити, що реєстр судових рішень, цікавий та корисний ресурс, оскільки рішення судів, які набрали законної сили мають преюдиційний характер. Рішення попередніх судів, які вже встановили певні факти, варто використовувати для доведення своєї позиції у стратегічній судовій справі шляхом надання судді, який вперше слухає справу щодо певних правовідносин. Тексти рішень в межах України, часом навіть з іншого регіону, де прописано підстави захисту порушених прав та інтересів аналогічних вашому спору, надані суду, допомагають отримати позитивне рішення суду.

⁵³ <http://dei.gov.ua/>

⁵⁴ <http://land.gov.ua>

⁵⁵ <http://www.scwm.gov.ua/>

⁵⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

Для юристів-екологів корисним буде саме Реєстр судових справ із захисту екологічних прав та довкілля, який буде містити перелік всіх важливих рішень в сфері захисту довкілля. Особливість цього реестру буде те, що він буде наповнюватися юристами та організаціями, які працюють саме у сфері захисту довкілля, а відповідно буде більш наповненим та корисним, оскільки буде простіше знайти потрібне рішення у сфері захисту екологічних прав. Реєстр можна знайти за адресою <http://case-law.epl.org.ua>.

Приклад

Рішенням суду Окружного адміністративного суду м. Києва від 9 листопада 2010 року скасовано Постанову Кабінету Міністрів України № 841 від 20 червня 2006 року «Про надання земельних ділянок у постійне користування» (Надалі Постанова КМУ № 841). Постанова суду першої інстанції залишена в силі Ухвалою Вищого адміністративного суду України від 29 листопада 2011 року та постановою судової палати в адміністративних справах Верховного суду України від 29 травня 2012 року.

Суть спору. Захист земель природно-заповідного фонду через незаконне надання їх на підставі Постанови КМУ № 841 в користування НАЕК «Енергоатом». У рішеннях суду встановлено, що на підставі Проекту організації території регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя» (Миколаївська область) спірні земельні ділянки входять у територію парку і мають цільову призначення природно-заповідний фонд. Саме це рішення було використане юристами Регіонального ландшафтного парку «Знесіння» щодо захисту прав парку на спірну земельну ділянку у 2014 році. Зокрема, судя Галицького районного суду м. Львова виніс законне та обґрунтоване рішення, яким скасував ухвали Львівської міської ради про передачу під забудову майже 3 гектарів землі РЛП «Знесіння».⁵⁷

⁵⁷ <http://epl.org.ua/pravo/uchast-gromadskosti/spravi/tashlicka-gidroakumulju->

Важливими правовими ресурсами будь-якого юриста громадського інтересу у сфері охорони навколошнього природного середовища є Державні будівельні норми та Санітарні норми та правила.

Відповідно до Закону України «Про будівельні норми»⁵⁸ державні будівельні норми (надалі ДБН) — нормативний акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва. ДБН можна шукати на офіційному сайті Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, у розділі «Будівництво, технічне регулювання, технічний розвиток, нормування, державні та галузеві будівельні норми».⁵⁹

Відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»,⁶⁰ державні санітарні норми та правила, санітарно-гігієнічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила і норми, протиепідемічні правила і норми, гігієнічні та протиепідемічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи, санітарні регламенти (надалі — СНiП) — обов'язкові для виконання нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, що встановлюють медичні вимоги безпеки щодо середовища життедіяльності та окремих його факторів, недотримання яких створює загрозу здоров'ю і життю людини та майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення і розповсюдження інфекційних хвороб та масових неінфекційних захворювань (отруєнь) серед населення. СНiП можна знайти на сайті Дер-

jucha-elekrostancija-tashlicka-gaes/

⁵⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1704-17>

⁵⁹ <http://www.minregion.gov.ua/building/tehnichne-regulyuvannya-ta-naukovo-tehnichniy-rozvitok/normuvannja/derzhavni-ta-galuzevi-budivelni-normi/>

⁶⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>

жавної санітарно-епідеміологічної служби⁶¹ у розділі нормативна база, підрозділ санітарні норми та правила.

На виконання ст. 16 Конституції України⁶², яка визначає, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави, і розробляються ДБН та СНiП, які встановлюють допустимі види діяльності та організовують діяльність усіх суб'єктів таким чином, щоб дотримувалась екологічна безпека та екологічні права та інтереси.

Приклади ДБН та СНiП

Державні будівельні норми 360-92 “Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень”⁶³ поширюються на проектування нових і реконструкцію існуючих міських і сільських поселень України. Ці норми обов'язкові для органів державного управління, місцевого і регіонального самоуправління підприємств і установ незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування, громадських об'єднань і громадян, які здійснюють проектування, будівництво і благоустрій на території міських і сільських поселень. Дані норми розраховані на перехідний період — до розробки загальної концепції нормативної бази України в галузі містобудування і капітального будівництва. При проектуванні поселень України поряд з положеннями цих норм слід також керуватися СанПiНом “Планування і забудова населених

⁶¹ <http://www.dsесu.gov.ua/ua/normativna-pravova-baza/sanitarni-pravyla-i-normy>

⁶² <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/25%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁶³ http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/dbn_360_92_ua/1-1-0-116

місць України”, ДБН Б.2.4-1-94 “Планування і забудова сільських поселень”, вимогами інших чинних нормативно-інструктивних документів.

Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів (надалі — Правила) включають основні гігієнічні вимоги до планування і забудови як нових, так і існуючих міських та сільських поселень України, їх санітарного упорядкування та оздоровлення.

Дотримання цих Правил повинно забезпечити найбільш сприятливі в гігієнічному відношенні умови життєдіяльності населення.

Ці Правила є обов’язковими для дотримання всіма державними, кооперативними, колективними та приватними підприємствами, організаціями та установами незалежно від відомочого підпорядкування та форм власності, а також посадовими особами та громадянами України, інвесторами-громадянами інших держав. При вирішенні питань планування та забудови населених пунктів необхідно керуватися вимогами діючих будівельних норм і правил та інших інструктивно-методичних документів, узгоджених з Міністерством охорони здоров’я України, що використовуються для вказаних цілей. Державний контроль за дотриманням вимог цих Правил здійснюється органами, установами та закладами державного санітарного нагляду України відповідно до діючого Положення про державний санітарний нагляд. Особи, винні у порушенні Правил, несуть відповідальність згідно зі статтею 80 Основ Законодавства України про охорону здоров’я та статтями 45–49 Закону України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”⁶⁴.

При розвитку та реконструкції існуючих та проектуванні нових сільських населених пунктів України належить дотримуватись Державних будівельних норм з питань планування і

⁶⁴ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>

забудови сільських поселень ДБН Б.2.4–1–94 “Планування і забудова сільських поселень”.⁶⁵ Ці норми обов’язкові для всіх державних, кооперативних і громадських підприємств, організацій і установ, незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування, які здійснюють проектування, будівництво і благоустрій на території сільських населених пунктів, а також для фермерських (селянських) господарств та індивідуальних забудовників.

При проектуванні сільських населених пунктів України поряд з положеннями цих норм слід керуватись ДБН 360–92*, Сан-ПіНом по плануванню і забудові населених місць України, а також вимогами інших діючих нормативно-інструктивних документів.

Реконструкція і розвиток сільських населених пунктів повинні здійснюватися у відповідності з затвердженими проектами схемами генеральних планів території сільської ради (сільськогосподарського підприємства), генеральними планами сільських населених пунктів, проектами детального планування сільських населених пунктів, проектами планування і забудови громадського центру або інших фрагментів населених пунктів, що ув’язані з проектами територіального розвитку сільських адміністративних районів.

Описавши частину правових ресурсів, звернемо увагу на можливі деякі правові перепони із звернення до суду та шляхи їхнього вирішення.

Часто проблемами, які виникають під час стратегічних судових справ є оплата судового збору. Як показує практика, ССС не завжди вміло та ефективно використовують положення Закону України «Про судовий захист». Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про судовий збір»⁶⁶ від сплати судового збо-

⁶⁵ <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-103>

⁶⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>

ру звільняються 7) державні органи, підприємства, установи, організації, громадські організації та громадяни, які звернулися у випадках, передбачених законодавством, із заявами до суду щодо захисту прав та інтересів інших осіб, а також споживачі — за позовами, що пов’язані з порушенням їхніх прав. Таким чином, законодавець передбачив можливість для ініціаторів стратегічної справи не оплачувати судового збору в повному об’ємі. Щодо цього питання є також рішення КСУ у справі за конституційним зверненням асоціації „Дім авторів музики в Україні“ щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України „Про судовий збір“ у взаємозв’язку з положеннями пункту „г“ частини першої статті 49 Закону України „Про авторське право і суміжні права“ від 28 листопада 2013 року № 12-рп/2013 в аспекті конституційного звернення положення пункту 7 частини першої статті 5 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674-VI з наступними змінами у взаємозв’язку з положеннями пункту „г“ частини першої статті 49 Закону України „Про авторське право і суміжні права“ від 23 грудня 1993 року № 3792-XII з наступними змінами необхідно розуміти так, що організації колективного управління майновими правами суб’єктів авторського права і (або) суміжних прав, утворені відповідно до частини другої статті 47 Закону України „Про авторське право і суміжні права“, не належать до тих платників судового збору, які звільняються від його сплати у разі звернення до суду із заявами щодо захисту прав та інтересів інших осіб у випадках, передбачених законодавством.

Фінансові перепони також виникають і тоді, коли значні кошти доводиться витрачати також на квитки, відрядження. Станом на сьогодні учасники стратегічної справи мають можливість брати участь у судовому процесі шляхом відеоконференції. Це право передбачається ст. 74-1 Господарсько процесуального

кодексу,⁶⁷ ст. 122–1 Кодексу адміністративного судочинства,⁶⁸ ст. 158–1 Цивільного процесуального кодексу України.⁶⁹

Написавши клопотання на ім'я суду про участь у судовому засіданні шляхом відеоконференції, зазначаєте суд, у якому ви просите організувати вам судове засідання. Так, ЕПЛ, щоб не витрачати кошти на відрядження до Миколаївської області, бере участь у справі, яка слухається Господарським судом Миколаївської області у господарському суді Львівської області. Єдина незручність — це необхідність подання таких клопотань кожного разу перед судовим засіданням, не пізніше як за 7 днів до засідання.

Перевагами є те, що суд та всі учасники є дуже зібраними, не має вільного спілкування перед судом, коли створюється ілюзія, що поговорили по суті, а під запис попадає тільки частина інформації. Судові засідання шляхом відеоконференції мобілізують усіх учасників процесу, що сприяє позитивному розгляду справи по суті.

б) ресурси для побудови доказової бази

Як вже було зазначено автором, стратегічні судові процеси із захисту екологічних прав та охорони довкілля є специфічними і потребують глибоких знань з різних галузей науки. Як працює атомна електростанція, яка технологія виготовлення ПЕТ-пляшок, які викиди в атмосферу відбуваються від спалювання відходів, чим органічне сільське господарство відрізняється від неорганічного, який вплив на довкілля та здоров'я людей можуть мати генетично модифіковані організми тощо? Відповіді на ці запитання можна знайти на таких інформативно-довідкових ресурсах.

⁶⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

⁶⁸ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

⁶⁹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Національна бібліотека імені Вернадського⁷⁰ містить великий перелік загальнодоступних досліджень. BASE: Bielefeld Academic Search Engine⁷¹ — одна з найбільших в світі пошукових систем, які спеціалізуються на пошуку наукових документів відкритого доступу в Інтернеті. Оператором BASE є бібліотека університету Білефельда (Німеччина). Google Scholar⁷² — інформаційно-пошукова система, яка орієнтується на пошук наукової літератури з різних галузей знань і з різних джерел, яка охоплює рецензовані статті, дисертації, книги, реферати і доповіді, опубліковані виданнями наукової літератури, професійними асоціаціями, вищими навчальними закладами і іншими другорядними організаціями. В базу даних наукової пошукової системи Google Scholar входять і документи, відкритого доступу, і матеріали, доступні для зареєстрованих користувачів. Scientific Direct⁷³ — пошукова система, яка націлена на пошук виключно наукової інформації, дозволяє знаходити інформацію в наукових журналах, на персональних сторінках вчених, університетів та дослідницьких центрів.

ScientificCommons.org — платформа, яка забезпечує вільний доступ до наукових робіт різноманітної тематики, опублікованих та розміщених у відкритих депозитах всього світу. ScientificCommons.org надає доступ до більш як 29 млн. публікацій з 1056 архівів 53 країн світу. Мета проекту полягає в том, щоб структурувати великі масиви даних, які забезпечують доступ до них, оперуючи централізованими інструментами пошуку.

WorldWideScience.org⁷⁴ — глобальна наукова пошукова система, яка здійснює пошук інформації по національним і

⁷⁰ <http://nbuv.gov.ua/node/532>

⁷¹ www.base-search.net

⁷² <http://scholar.google.com.ua/>

⁷³ <http://www.sciencedirect.com/>

⁷⁴ <http://worldwidescience.org/>

міжнародним науковим базам даних и порталам. Science⁷⁵ — Міжнародний тижневий науковий журнал, що друкується Американською асоціацією для сприяння розвитку науки (AAAS). Nature⁷⁶ дуже відомий у світі щотижневий науковий журнал та передовий журнал для Nature Publishing Group (NPG). HINARI⁷⁷ — Програма HINARI впроваджена Всесвітньою Організацією Охорони Здоров'я (WHO) разом з головними видавцями, і надає можливість країнам, що розвиваються, дістати доступ до однієї з найбільших всесвітніх збірок біомедичної літератури. Понад 3750 журналів зараз доступні до установ в 113 країнах, приносячи вигоду багатьом тисячам працівників і дослідників, і у свою чергу, сприяючи вдоскоalenню інформаційного забезпечення і покращанню здоров'я населення цих країн. FirstScience⁷⁸ — це один з найкращих електронних популярних журналів про науку, що надає статті про важливі відкриття та наукові прориви, останні наукові новини, відео кліпи, блоги, поеми, факти, ігри і інші цікаві речі, пов'язані з наукою. Розділ Science газети The New York Times⁷⁹ — розділ публікує наукові новини, коментарі та полеміку. Особлива увага приділяється ролі яку наука відіграє у суспільстві.

Директорії Відкритого Доступу (DOAJ)⁸⁰ академічні — реферовані наукові журнали — без періоду ембарго — абсолютно вільно та безкоштовно доступні будь-кому в світі. Futurity⁸¹ дослідницькі новини з топових університетів США, Великої Британії, Канади та Австралії. Science News⁸² журнал для громадськості, який освітлює доступною мовою новини в науці та

⁷⁵ <http://www.sciencemag.org>

⁷⁶ <http://www.nature.com/>

⁷⁷ <http://www.healthinternetwork.org/>

⁷⁸ <http://www.firstscience.com>

⁷⁹ <http://www.nytimes.com/pages/science/index.html>

⁸⁰ <http://doaj.org>

⁸¹ <http://www.futurity.org>

⁸² <https://www.sciencenews.org>

суспільстві. «Наука і технології Росії — STRF.ru»⁸³ — електронне видання, веб-ресурс створений у 2005 році за підтримки Федерального агентства з науки та інновацій і Міністерства освіти та науки РФ: події, новини та статті в області науки. Українська технічна газета⁸⁴ — цікаві новини, статті, огляди, написані науково-популярним стилем для широкого кола громадськості здебільшого технічного напрямку; російськомовний ресурс. BBC Science/Environment News⁸⁵ розділ новин в науці веб-ресурсу BBC. New Scientist⁸⁶ — журнал «для тих, хто цікавиться науковими відкриттями і їх комерційним застосуванням». Wired⁸⁷ — електронна версія одноіменного журналу WIRED про технології та науку. CEEMAR⁸⁸ — Central and Eastern European Marine Repository, тематичний міжнародний репозитарій є архівом публікацій наукових інституцій з України, Болгарії, Польщі та Росії. Серед українських учасників: Інститут біології південних морів НАНУ, Інститут гідробіології НАНУ, Морський гідрофізичний інститут та ін. arXiv.org⁸⁹ — вільний доступ до 551,760 e-публікацій з фізики, математики, комп’ютерних наук, обчислювальної біології, обчислювальних фінансів та статистики.

У складних спорах, пов’язаних із викидами, забрудненням довкілля чи впливом на здоров’я людини, корисним може стати використання та посилання на міжнародні стандарти якості довкілля, допустимого рівня забруднення довкілля чи впливу на людину. Знання англійської чи інших іноземних мов допоможе юристу звернутися та проаналізувати такі бази даних міжнародних стандартів на предмет відповідності на-

⁸³ <http://www.strf.ru>

⁸⁴ <http://eutg.net>

⁸⁵ http://www.bbc.com/news/science_and_environment

⁸⁶ <http://www.newscientist.com>

⁸⁷ <http://www.wired.com>

⁸⁸ <http://www.ceemar.org/dspace>

⁸⁹ <http://arxiv.org>

ціональних стандартів чи викидів конкретних установок цим стандартам.

Корисною для юристів ІГС буде інформація про найкращі доступні технології (BAT) для певних промислових об'єктів та видів діяльності, підготовлені Європейською комісією на виконання Директиви 2010\75\ЄС про промислові викиди⁹⁰. Стандарти якості питної води Всесвітньої організації охорони здоров'я⁹¹, Рекомендовані критерії якості води Агентства з охорони навколишнього природного середовища США⁹², Токсикологічний опис токсичних речовин Агентства по реєстрації токсичних речовин і хвороб США⁹³, Мінімальні рівні ризиків Агентства з реєстрації токсичних речовин і хвороб США⁹⁴, Методичні рекомендації щодо довкілля, здоров'я та безпеки Світового банку/МФК⁹⁵, Стандарти щодо шуму та його впливу на здоров'я населення⁹⁶. Інформацію про показники якості атмосферного повітря можна знайти на сайті Всесвітньої організації охорони здоров'я⁹⁷, Стандартів ЄС у різних сферах,⁹⁸ Стандарти якості атмосферного повітря Європейської комісії.⁹⁹

В умовах євроінтеграційних прагнень України посилення на стандарти Європейського Союзу, які ми маємо впроваджувати в недалекому майбутньому, може стати вирішальним аргументом. Посилання на міжнародні стандарти в стратегічній

⁹⁰ <http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference/>

⁹¹ http://www.who.int/water_sanitation_health/dwq/gdwq3rev/en/

⁹² <http://water.epa.gov/scitech/swguidance/standards/criteria/current/index.cfm>

⁹³ <http://www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/index.asp>

⁹⁴ <http://www.atsdr.cdc.gov/mrils/mrllist.asp>

⁹⁵ http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/IFC+Sustainability/Sustainability+Framework/Environmental,+Health,+and+Safety+Guidelines/

⁹⁶ http://ec.europa.eu/environment/noise/health_effects.htm

⁹⁷ http://www.who.int/phe/health_topics/outdoorair/outdoorair_aqq/en/; <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs313/en/>

⁹⁸ http://ec.europa.eu/environment/index_en.htm

⁹⁹ <http://ec.europa.eu/environment/air/quality/standards.htm>

судовій справі можливе не лише в сфері охорони довкілля, але і в сфері прав людини, якості судочинства. Так, в позовній заяві та інших процесуальних документах юристи можуть посилятися і вимагати застосування судом норм міжнародних договорів, рекомендаційних норм та практик міжнародних організацій у сфері прав людини. До таких документів відносять Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що мають рекомендаційний характер та інші документи.

Корисними ресурсами для юриста громадського інтересу, що займається стратегічними судовими процесами, також є друковані аналітичні видання. Зокрема, серед українських варто згадати Право України¹⁰⁰, Вісник Верховного суду України¹⁰¹, Мала енциклопедія нотаріуса¹⁰², Вісник адвокатури¹⁰³, Офіційний вісник України¹⁰⁴, Бюлєтень міністерства юстиції України¹⁰⁵.

Серед іноземних — це друковані тематичні видання Європейського суду з прав людини¹⁰⁶, рішення Комітету з дотриманні Оргуської конвенції¹⁰⁷ та Імплементаційного комітету Конвенції Еспо¹⁰⁸. Official Journal of the European Union (OJ) — це офіційний журнал європейського законодавства (L series) і інших офіційних документів європейських інститутів (C series and its supplements). Журнал публікується кожного дня з вівторка по

¹⁰⁰ <http://pravoua.com.ua/ru/>

¹⁰¹ [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/\(firstview\)/vis.html?O](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/(firstview)/vis.html?O)

¹⁰² <http://yurradnik.com.ua/stride/men>

¹⁰³ <http://aau.edu.ua/ua/visnyk/>

¹⁰⁴ <http://ovu.com.ua>

¹⁰⁵ <http://ovu.com.ua/bulletin/posts/1179-viyshov-drukom-chergovyh-nomer-zhurnalu-%C2%ABbyuleten->

¹⁰⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_ENG.pdf

¹⁰⁷ <http://www.unece.org/contact/UNECE404.html>

¹⁰⁸ <http://www.unece.org/env/eia/>

суботу офіційними мовами Європейського Союзу і доступний в різних форматах.¹⁰⁹

Приклади використання наукових ресурсів у стратегічних судових процесах

Дубецька проти України — це стратегічна справа про захист українських сімей від негативного впливу Центрально збагачувальної фабрики у смт. Вільшина. (Детальніше можна ознайомитись із справою на веб-сайті ЕПЛ¹¹⁰). Використовувалися дані про фізичний та хімічний склад води. Наукові дослідження про вплив певних хімічних елементів, що містяться у воді.

Ташлицька Гідроакумулююча Електростанція (Ташлицька ГАЕС) — це справа про збереження ПЗФ України і захист біорізноманіття. Використовувалися наукові матеріали щодо цінності території об'єктів природно заповідного фонду, вплив затоплення великих площ земель на екосистеми, дослідження щодо червоноокнижних тварин тощо.¹¹¹

Стратегічна справа «Канал Дунай-Чорне море». Одна з цілей одного із стратегічних судових процесів цієї справи — збереження біорізноманіття. Під час ССП використовувалися наукові ресурси з пошуку ТЕО проекту, пошуку альтернативних маршрутів прокладання каналу, аналіз впливу на біорізноманіття тощо.¹¹²

¹⁰⁹ http://publications.europa.eu/official/index_en.htm

¹¹⁰ <http://epl.org.ua/ekologija/voda/spravi/vilshina/>

¹¹¹ <http://epl.org.ua/pravo/uchast-gromadskosti/spravi/tashlicka-gidroakumulju-jucha-elektrostancija-tashlicka-gaes/>

¹¹² <http://epl.org.ua/pravo/dostup-do-pravosuddja/spravi/kanal-dunai-chorne-more/>

Таким чином, усі ССС вимагають від юриста глибоких знань не лише юриспруденції, але і відповідних галузей певних видів господарської діяльності, певних життєвих процесів. Лише маючи глибокі знання з певних видів відносин, не тільки правові, можна сподіватися на успішне рішення у справі.

Окремої уваги заслуговують тематичні розсилки та веб-сайти правозахисних ІГС. Особливість діяльності юристів ІГС полягає у тому, що у всіх є одна мета — досягнення принципу верховенства права, захист порушених права та інтересів, досягнення стану суспільного добра. Тому серед них популярними є тематичні об'єднання. Стати членами певних професійних об'єднань — це гарна ідея для тих, хто хоче отримувати корисну інформацію і має чим поділитись. Участь у професійних об'єднаннях допоможе з формулюванням стратегії ССП, способу організації процесу, доведення порушення прав. Стати членом професійних об'єднань можна шляхом звернення до існуючих організацій, координаторів професійних об'єднань з проханням включити у члени відповідного об'єднання, мережі.

Національна платформа зі стратегічного судового захисту екологічних прав та довкілля (надалі — Екоправова нацплатформа, Платформа) є формою добровільного співробітництва та самоврядування інститутів громадянського суспільства, які працюють у сфері юридичного захисту екологічних прав та охорони довкілля, а також центрів безоплатної правової допомоги, юридичних клінік, які працюють у сфері захисту прав людини, працівників юридичних фірм та адвокатських об'єднань, юристів та адвокатів, які цікавляться сферою захисту прав людини та захисту довкілля. Ставши учасником такої Платформи, юрист утримує доступ до інформаційних ресурсів у частині отримання правових ідей щодо захисту прав, може отримати консультацію, підтримку з адвокасі тощо.

Існує велика кількість тематичних розсилок, які об'єднують експертів певних напрямків. Підписавшись на відповідну тематичну розсилку, ви матимете змогу отримати більше інформації по певній темі, скористатися досвідом інших учасників, поділитися власним, поінформувати про певні порушення законодавства, знайти спільні шляхи вирішення проблемних питань. Серед професійних розсилок є кліматична розсилка, присвячена питанням зміни клімату, питанням адаптації до змін клімату, розсилка присвячена питанням енергетики, зокрема ядерної, розсилка щодо захисту червонокнижних тварин, розсилка з питань розвідки та видобутку нетрадиційних вуглеводнів, з питань будівництва малих, міні- та мікроГЕС, з питань збереження лісу тощо.

Варто окремої уваги громадська ініціатива Реанімаційний пакет реформ¹¹³, яка створилась після Революції гідності, об'єднала експертів для здійснення якісних та швидких реформ у суспільстві. Однією з груп РПР є група РПР-довкілля, завданням якої є розробка та прийняття якісного законодавства у сфері охорони довкілля.

Є низка тематичних сторінок у Facebook. Серед них: Водне законодавство України в контексті гармонізації із законодавством ЄС¹¹⁴, Зміцнення демократії участі для ефективної охорони довкілля в Україні¹¹⁵, Врятувати Черемош! (присвячена будівництву малих ГЕС в Карпатах)¹¹⁶ тощо.

Всесвітній альянс екологічного права (Environmental Law Alliance Worldwide / ELAW).¹¹⁷

ELAW заснували юристи громадського інтересу з 10 країн у 1989 році. Ці юристи зустрілися разом на конференції, орга-

¹¹³ <https://www.facebook.com/platforma.reform?ref=ts>

¹¹⁴ <https://www.facebook.com/pages/>

¹¹⁵ <https://www.facebook.com/pages/>

¹¹⁶ <https://www.facebook.com/groups/318608194818363/>

¹¹⁷ <http://www.elaw.org>

нізованій юридичним факультетом Орегонського університету для юристів громадського інтересу. Помітили, що громадськість в їхніх країнах стикається з подібними екологічними проблемами, зрозуміли, що, якщо будуть ділитися стратегіями CCC та інформацією різних галузей науки, яка допомагає у ведення CCC, зможуть здійснювати захист екологічних прав, довкілля більш ефективніше. Засновники погодились співпрацювати, обмінюватися успішними екологічними політиками та вчитися один від одного. Розпочали свою транскордонну співпрацю за допомогою електронної пошти. Сьогодні більше 400 юристів громадського інтересу з 70 країн бере участь у мережі ELAW. Центральний офіс ELAW надає допомогу усім юристам щодо наукового обґрунтування негативного впливу певної діяльності на довкілля та здоров'я людей. ЕПЛ є штаб-квартирою ELAW в Україні. Важливою мережею юристів громадського інтересу, що займається захистом екологічних прав та довкілля, є Асоціація юристів-екологів Центральної та Східної Європи «Гута». Ініціатором створення Асоціації виступила засновник ЕПЛ професор Кравченко Світлана Миколаївна. Метою Асоціації є сприяння регіональному співробітництву в сфері реформування і відстоювання екологічного права громадського інтересу, а також здійснення природоохоронної діяльності та утвердження верховенства права та зміцнення демократії участі. Більш детально ознайомитися з діяльністю Асоціації можна на сайті ЕПЛ.¹¹⁸

Приклад

Цікавим прикладом, який гарно ілюструє важливість співпраці та обміну інформацією між ІГС для досягнення верховенства права для захисту довкілля, є справа ГО «ЕкоПраво-Харків». Важливо зазначити, що тут не

¹¹⁸ <http://epl.org.ua/en/guta/>

було судового процесу. Стратегічна справа вирішилась з використанням правових інструментів в досудовому порядку.

«Артемсіль» (Україна)

З'ясування суті проблеми. Взимку 1995 року в електронній газеті «Екоклуб» був надрукований лист керівника еколого-культурного центру «Бахмат» (м. Артемівськ Донецької області) Володимира Березіна з повідомленням про те, що в іхньому регіоні розробляється проект поховання у вироблених соляних шахтах радіоактивних відходів (надалі — РАВ) з проханням допомогти.

ГО «ЕкоПраво-Харків» вирішила надати правову допомогу. Перш за все, слід було отримати інформацію про ці технології та їхню безпечність/шкідливість. Інформація збиралась шляхом подачі офіційних запитів у державні органи та звернення до міжнародних колег за допомогою. Оскільки розробники проекту посилались на ніби то існуючий досвід поховання РАВ і токсичних відходів у Німеччині, тому ми звернулись до екологів Німеччини через мережу ELAW з питанням щодо практики поховання РАВ у вироблених соляних шахтах.

Інформаційні запити були надіслані, щоб з'ясувати, чи проводилася екологічна експертиза проектних матеріалів по організації поховання РАВ. У ході цієї справи наочно проявилася характерна в таких випадках позиція державних чиновників, які у відповіді на запит намагаються приховати інформацію, що може бути використана зацікавленими особами для захисту їхніх екологічних прав. Так, генеральний директор УкрНДІСіль п. Г.М. Безкровний повідомив: «На жаль, при підготовці запиту по названій роботі не була використана достовірна інформація безпосередньо в інституті. А в наших пропозиціях мова також іде про використання виробок головним чином для закладання нешкідливих матеріалів, що дозволить запобігти осіданню і провалам земної поверхні, а також для розміщення народногосподарських об'єктів (склади виробництва і т.п.)».

Таким чином, замість надання відповіді на конкретні запитання, УкрНДІСіль наголосив на проблемі по затобіганню провалам земної поверхні; що головним чином планується використовувати виробки для закладання нешкідливих матеріалів. Як з'ясувалось, відповідь була недостовірною, оскільки у звіті про науково-дослідну роботу «Виконати аналіз результатів інвентаризації виробничих відходів підприємств північного регіону Донбасу, гірськотехнічних умов Артемівського родовища кам'яної солі і підготувати пропозиції по організації поховання відходів у соляних виробках», затвердженному 29 грудня 1995 року було зазначено, що «на думку УкрНДІСіль, на цих дільницях можуть бути створені спеціальні шахти-сховища для поховання шкідливих і токсичних виробничих відходів.»

А що зберігати збирались саме РАВ, немає сумнівів. Бо ж не з марної цікавості Проектний і науково-дослідний інститут промислового будівництва Донецький «Промстрой Проект» в лютому 1995 року звернувся з листом до Державного комітету України харчової промисловості з питанням про можливість розміщення у відпрацьованих соляних виробках шахт об'єднання «АртемСіль» спецоб'єкту зі збору, первинній обробці і тимчасовому зберіганню радіоактивних відходів Донецького спецкомбінату Українського об'єднання «Радон».

Вивчивши ситуацію та проаналізувавши чинне на той час законодавство, було прийняте рішення запропонувати підготувати та провести в Артемівську місцевий референдум з питання щодо можливості поховання РАВ у відпрацьованих шахтах. Було вирішено використовувати надані законом депутатам Рад всіх рівнів можливості щодо отримання інформації про поховання відходів, а також запропоновано винести питання на розгляд сесії Артемівської міської ради. Зрозуміло, проект рішення був досить м'який, але на сесії «зелені» депутати добилися прийняття рішення, яке забороняє всі види робіт по

розміщенню токсичних і радіоактивних відходів у соляних виробках.

Для того, щоб державні органи виконали і не оминули рішення сесії, юристи ГО «ЕкоПраво-Харків» запропонували скерувати листи до міського управління Мінекобезпеки, районної (природоохоронної) прокуратури і Мінсільпрому з повідомленням про рішення сесії.

Результат. В Артемівську було заборонено розмішувати радіоактивні відходи та створено позитивний прецедент участі громадськості у прийнятті рішень, який поширився в подальшому на інші регіони України.

Уроки справи.

Для розв'язання глобальної екологічної проблеми, ІГС різних держав можуть та повинні обмінюватись електронною інформацією, а також, за допомогою правових механізмів, вимагати від органів державної влади прийняття рішень спрямованих на захист екологічних прав громадян.

Для ефективного захисту своїх прав, досягнення перемог у боротьбі зі свавіллям чиновників ІГС, юристи повинні глибоко вникати у суть проблеми та знайомитися із національним екологічним законодавством.

ІГС та юристи повинні використовувати лише перевірену інформацію і будувати на її основі свою діяльність. Без достовірних даних не можна досягти позитивного результату. Це стосується не лише судових процесів, але і компаній у ЗМІ. (Так, одна з місцевих організацій, друкуючи повідомлення, послалася на неіснуючий Указ Президента, чим надала чиновникам можливість притягнути себе до відповідальності за розповсюдження неправдивої інформації. Юристи ГО «ЕкоПраво — Харків» своєчасно попередили голову цієї організації про можливі негативні наслідки такого кроку, а також про те, що до цієї інформації обов'язково треба опублікувати спростування.)

ІГС повинні стратегічно планувати свою діяльність. Потуги заборони розміщення відходів на окремих територіях не вирішує комплексно цю проблему. Боротися необхідно в першу чергу не з відходами, а з самим виробництвом, яке

породжує радіоактивні відходи. Це стане можливим, якищо будуть об'єднані зусилля, і всі ми в повному обсязі скористаємося наданими діючим законодавством можливостями і широко інформуватимемо громадян про екологічні проблеми.

Мережа «Правосуддя та навколошнє середовище» (J & E)¹¹⁹ є однією з європейських мереж екологічно-правових організацій з різних країн, які займаються або виключно екологічним правом або це є один з видів їхньої діяльності.

EMLA¹²⁰ є некомерційною неурядовою організацією Угорщини, що працює в галузі екологічного права та екологічного менеджменту на національному, європейському та міжнародному рівнях. Основними напрямками діяльності EMLA є захист суспільного інтересу у збереженні навколошнього середовища через юридичні консультації, судові справи, правові дослідження, просвіту і реалізація проектів з управління навколошнім середовищем.

Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина»¹²¹ (надалі — ЕПЛ). ЕПЛ — правозахисна організація, яка з 1994 року відстоює екологічні права, здійснює діяльність в сфері охорони довкілля, підтримання, відновлення та покращення його стану; надає правову допомогу в захисті інших, насамперед дотичних до екологічних, прав людини.

Бюро екологічних розслідувань¹²² (надалі — БЕР). БЕР складається із правників, журналістів, спеціалістів-екологів, залучає до співпраці журналістів та неурядові організації, а також сприяє проведенню їхніх власних розслідувань та іншій діяльності, спрямованій на захист довкілля та здоров'я людей; попредження екологічних негараздів. Основні форми діяльності

¹¹⁹ <http://www.justiceandenvironment.org/>

¹²⁰ <http://www.emla.hu/englishsite/>

¹²¹ <http://epl.org.ua>

¹²² [http://www.bei.org.ua/](http://www.bei.org.ua)

БЕР: розслідування, надання правоохоронної допомоги в сфері захисту екологічних прав, інформаційно-аналітична діяльність та допомога засобами масової інформації.

Національний екологічний центр України¹²³ (надалі — НЕЦУ) — громадська природоохоронна організація національного рівня, яка працює на захист природних територій, біорізноманіття, для попередження глобальних змін клімату та негативних наслідків енергетичного сектору. НЕЦУ був заснований 30 серпня 1991. Це одна з перших екологічних громадських неприбуткових організацій національного рівня, зареєстрованих у незалежній Україні.

Всеукраїнська екологічна громадська організація «МАМА-86»¹²⁴. У 1990 році молоді мами з університетською освітою, стурбовані впливом наслідків Чорнобильської катастрофи на здоров'я, об'єдналися, щоб захищати інтереси власних дітей. Зараз до складу організації входять 17 регіональних осередків. Метою діяльності ВЕГО «МАМА-86» є екологізація політики та практики в Україні з метою переходу до сталого розвитку — тобто такого, що не шкодить сьогоднішнім поколінням і залишає у спадок світ, в якому можна безпечно існувати.

Звісно ж, що перелік ІГС, що займаються охороною довкілля в Україні є невичерпним. Екологічний та еколого-правовий рух в Україні складає одну з найпотужніших складових громадянського суспільства, тож є просто неможливим дати їхній повний перелік. Та це й не є метою даного розділу. Автори згадали лише декілька з них, щоб наштовхнути читачів на подальший пошук партнерів у своїх ССС.

Виходячи з того, що стратегічна судова справа — це комплекс інтелектуальних зусиль і рішень, які дозволяють вибрати оптимальний шлях вирішення справи і базується на багатьох

¹²³ <http://necu.org.ua/about/>

¹²⁴ <http://www.mama-86.org.ua/>

елементах (правові аргументи, доказова база, судова практика, фінансові ресурси, політична воля, соціальна свідомість), використання належних ресурсів є одним із ключів досягнення очікуваного результату у стратегічній судовій справі.

Розділ V. Загрози, пов'язані із веденням стратегічних судових справ

У будь-якому куточку світу, чи Ви працюєте в Європі, Америці чи Африці, ведення стратегічних судових справ пов'язано із низкою серйозних ризиків і для клієнтів, і для їхніх представників. Опоненти в таких справах вдаються до найрізноманітніших методів залякування: від очевидно злочинних, до прикладу, фізичної розправи, до вдавано легітимних — судових позовів, наприклад, про відшкодування моральної шкоди чи упущеній вигоди.

Спільною рисою таких засобів є їхня мета — залякати екологічних активістів та/чи їхніх представників, відвернути їхню увагу від стратегічної справи, зламати їхній дух, виснажити фінансово і таким чином припинити громадські дебати з тої чи іншої суспільно-важливої тематики.

1. Загроза фізичної розправи

Навіть у 21 сторіччі активні громадяни, які критикують свої уряди чи великі компанії, піддаються фізичній розправі. Протести проти великих видобувних чи будівельних проектів часто супроводжуються побиттям, зникненням, гвалтуванням та навіть вбивством учасників протестів. За даними звіту Deadly Environment всесвітньої правозахисної організації Global Witness¹²⁵ вбивства людей, що захищають навколишнє природне середовище і права на землю різко зросла в період з 2002 по 2013 рік у зв'язку із посиленням конкуренції за природні ресурси. У цьому найбільш всеосяжному глобальному аналізі проблеми, дослідники підрахували, що принаймні 908 осіб загинули від насильницької смерті за цей період. Звіт також фіксує два вбивства екологічних активістів в Україні — у 2009 та 2012 роках.

а) справа екологічного інспектора

Наприкінці 90-х МБО «Екологія-Право-Людина» (тоді ще БФ «Екоправо-Львів») надавала юридичні консультації та здійснювала судове представництво екологічного інспектора, який, добросовісно виконуючи свої посадові обов'язки, фіксував факти грубого порушення природоохоронного законодавства лісниками у Львівській області. В один з вечорів після перевірки на нього було скоено напад біля його будинку, нанесені тілесні ушкодження. Більше того, іншого дня, виїжджаючи на свою службу відомому автомобілі із місця перевірки, інспектор зрозумів, що болти на колесах його автомобіля від-

¹²⁵ Deadly Environment, <http://www.globalwitness.org/sites/default/files/library/Deadly%20Environment.pdf>

кручені. Чоловікові дивом вдалося уникнути аварії, а можливо і серйозного ушкодження здоров'я чи навіть смерті. Пов'язати ці інциденти із його професійною діяльністю було не складно, бо зміст неодноразових телефонних погроз однозначно свідчив саме про це.

б) знищення майна працівника служби охорони заповідника

У 2007 році МБО «Екологія-Право-Людина» вела декілька судових справ із захисту директора та заступника директора Дунайського біосферного заповідника (надалі — ДБЗ), а також самого заповідника — як юридичної особи — від ряду позовів про поширення нібито недостовірної інформації. Приводом до позовів стала публікація адміністрацією заповідника у місцевій газеті статті про періодичні випадки незаконного полювання на природоохоронних територіях деяких високо-посадовців (позови будуть описані нижче у цьому розділі посібника).

Але не можливо не згадати про інциденти, які передували такій публікації. За словами керівників заповідника, яким ми не маємо підстав не довіряти, інспектори заповідника неодноразово спостерігали полювання відомими їм особами (в тому числі і депутатами ВРУ), але при будь-яких спробах належним чином зафіксувати ці факти стикалися із опором і невизнанням їхніх повноважень. Одного разу, аби позбутися інспектора служби охорони заповідника, такі особи нанесли йому тілесні ушкодження, відібрали у нього службовий мотоцикл і втекли на своїх автомобілях. Пошкоджений мотоцикл потім знайшовся, тож міліція відмовилася порушувати кримінальну справу за фактом викрадення транспортного засобу. Найсумніше, що іще через кілька днів приватний будинок цього інспектора був підпалений і згорів. І сам постраждалий, і адміністрація заповідника пов'язують цей інцидент із їхніми активними спробами запобігти браконьєрству у заповіднику, але правоохоронні органи таку версію не розглядали.

в) вбивство еколога Гончаренка

У 2012 році в Дніпропетровську жорстоко вбили українського еколога, керівника громадського руху «За право громадян на екологічну безпеку», видавця газети «ЕКО Безпека» Володимира Гончаренка.

Під час подорожі на дачу 1 серпня 2012 року його автомобіль був заблокований іншим транспортним засобом. Після чого кілька невідомих осіб витягли його з машини і жорстоко побили. Через два дні Гончаренко помер у лікарні від отриманої важкої черепно-мозкової травми.

Спочатку за фактом загибелі активіста було порушено справу за статтею «умисне вбивство з хуліганських мотивів», але вже 6 серпня її перекваліфікували і відтоді розслідували як «умисне вбивство групою осіб за попередньою змовою».

Однією з головних версій слідства було те, що вбивство є пов’язаним з екологічною діяльністю потерпілого. Найгучніші дослідження Володимира Гончаренка — це захоронення радіоактивних відходів на полігонах Дніпропетровщини та незалежний аналіз якості питної води. Перед трагічною смертю захисник довкілля займався темою хімічного та радіаційного забруднення металобрухту. Остання прес-конференція Гончаренка була присвячена незаконному розміщенню на території Кривого Рогу близько двохсот тонн хімічно забруднених (гексахлорбензолом) теплообмінників, які, за словами еколога, намагалися переплавити без попереднього очищення.

Попри протести колег¹²⁶ та заяви міжнародного співовариства¹²⁷, звернені до правоохоронних органів України, по сьогоднішній день винних у смерті еколога встановити не вдалося.

¹²⁶ У облпрокуратури требують розслідувати убийство еколога Владимира Гончаренка, <http://www.gorod.dp.ua/news/80550>

¹²⁷ Госдеп США призвав Україну розслідувати убийство еколога Владимира Гончаренка, http://www.ukrinform.ua/rus/news/gosdep_ssha_prizval_ukrainu_rassledovat_ubiystvo_ekologa_vladimira_goncharenko_1515590

Важливим вважаємо наголосити на необхідності за кожним фактом вчинення щодо вас чи вашої організації протиправних дій офіційно звертатися до правоохоронних органів. За новим Кримінальним процесуальним кодексом України кожне звернення про вчинення злочину підлягає реєстрації, а за кожним таким зверненням негайно відкривається кримінальне провадження. Навіть якщо в якомусь конкретному випадку кримінальне провадження закриють, у вас буде офіційне підтвердження систематичності таких протиправних дій, що може зіграти важливу роль у майбутньому.

2. Юридичні загрози

а) кримінальні переслідування активістів

Не менш цинічними, ніж фізична розправа, є сфабриковані кримінальні переслідування. Відомі випади, де екологічних активістів звинувачували в образі, наклепі (в країнах, де ці діяння залишаються кримінально караними), хуліганстві, захопленні державних чи громадських будівель і споруд чи навіть піратстві.

Наведемо один яскравий приклад.

Приклад

Справа «Arctic Sunrise»

У червні 2012 року Грінпіс (Greenpeace)¹²⁸ почав акцію «Захистимо Арктику», метою якої було створення всесвітнього заповідника навколо Північного полюса з повною забороною нафтovidобутку, рибальства і воєнних дій у даному регіоні, як це було зроблено в Антарктиді.

¹²⁸ Грінпіс — міжнародна природоохоронна організація, заснована 1971 року в Канаді. Основне завдання організації — сприяти екологічному відродженню та привертати увагу людей та влади до збереження природи.

18 вересня 2013 активістами Грінпіс на судні «Arctic Sunrise», зареєстрованому під прапором Нідерландів, була зроблена спроба провести акцію на платформі «Приразломная» в Печорському морі, що належить російській компанії Газпром. Раніше в серпні 2012 активісти піднялися по канатах на один з бортів цієї платформи і встановили там плакати «Врятуйте Арктику» і «Свободу Баренцовому морю».

Як і минулого разу, у 2013 році перед здійсненням акції Arctic Sunrise вийшов на зв'язок з платформою і береговою охороною та попередив про мирний характер акції, заявивши, що альпіністи не заподіють шкоди ні платформі, ні персоналу. Після цього шестеро активістів залишили судно і на надувних човнах підійшли до платформи. Всі вони були одягнені в костюми з логотипом організації, на бортах човнів був великий напис Грінпіс.

Двоє альпіністів, спробували закріпитися на борту бурової платформи. Для запобігання їхнім діям вниз з платформи були спрямовані струмені водометів, після цього активісти були затримані співробітниками підрозділу спеціального призначення Прикордонного управління ФСБ Росії у Мурманській області.

19 вересня судно було примусово зупинено прикордонною службою Росії. На борт з вертолітота була висаджена група захоплення ФСБ Росії. Судно було взято на буксир і відконвойовано в Мурманськ. Всі 30 членів екіпажу були затримані. 2–3 жовтня всім заарештованим були пред'явлені офіційні звинувачення в піратстві.

Грінпіс розцінив інцидент як озброєне незаконне захоплення судна, яке не увійшло у трьохмільну охоронну зону навколо платформи, і усі дії екіпажу і на борту судна, і поза його межами були законними.

9 жовтня слідчі органи РФ заявили, що в ході огляду судна були вилучені наркотичні речовини, а також, що частина вилученої апаратури має подвійне призначення, і могла використовуватися не тільки в екологічних цілях.

21 жовтня влада Нідерландів звернулися в Міжнародний трибунал ООН з морського права у справі про затримання

в РФ судна *Arctic Sunrise* і в зв'язку з арештом активістів Ірінпіс. У зв'язку із цим, вже 23 жовтня РФ перекваліфікувала дії активістів Ірінпіс з «піратства» на «хуліганство».

6 листопада Міжнародний трибунал ООН з морського права постановив, що «РФ повинна негайно звільнити судно і всіх людей, які були заарештовані, під фінансові гарантії з боку Нідерландів». У відповідь офіційні представники РФ заявили, що Росія має намір «ніяк не реагувати» на рішення Міжнародного трибуналу.

Разом з тим наприкінці листопада всі члени команди судна *«Arctic Sunrise»* після понад двохмісячного перебування у СІЗО, були звільнені під заставу, а після підписання закону про амністію до 20-річчя Конституції РФ отримали постанови про припинення кримінальної справи за амністією. До 29 грудня 2013 р. всі іноземні члени екіпажу покинули територію РФ. А ось арешт із криголама *«Arctic Sunrise»* був знятий лише у червні 2014 року.

У березні 2014 року усі 30 членів екіпажу звернулися до Європейського суду з прав людини із скаргою проти РФ.

6) SLAPP-позови

Іще один методом, до якого вдаються опоненти екологічної громадськості, є цивільні позови. В американській літературі вони називаються Strategic Lawsuits Against Public Participation, а скорочено — SLAPP. Для зручності ми їх будемо називати SLAPP-позови. Навіть у США із понад двохсотрічною історією демократії, що пишеться участю громадськості в управлінні державними справами, тисячі екоактивістів стають мішенями для багатомільйонних позовів. Активістів судять за таку діяльність, як поширення петицій, підготовку листів до редакцій, виступи на громадських слуханнях, повідомлення про порушення закону, подання офіційних скарг, лобіювання законодавства та інші шляхи висловлення своїх поглядів¹²⁹. Такі позови є шокуючим порушенням основоположних політичних

¹²⁹ SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out, George W. Pring, — Temple University Press, 1996.

прав — права на участь в управлінні державними справами, права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, права на звернення до органів державної влади. Таким тяжким порушенням, що суддя Верховного Суду США висловився про цей феномен так: «За виключенням пістолета, приставленого до голови, навряд чи можна собі уявити більшу загрозу для використання Першої поправки»¹³⁰.

Історія демократизації українського суспільства у 20–21 столітті безперечно коротша, але і вона триває добру чверть сторіччя. Громадяни стали сміливішими у захисті своїх прав, все частіше звертаються до суду. Понад двадцятирічний досвід діяльності ЕПЛ показує, що позитивне ставлення громадян до суду, як до дієвого інструменту вирішення екологічних проблем, зростає. Громадяни та правозахисні екологічні ІГС все частіше оскаржують акти та дії державних органів, дії підприємств-забруднювачів, відшкодовують понесені моральні та матеріальні збитки. Разом з тим, поширення компетенції суду на всі сфери суспільного життя розширило і судові можливості протидії екологічному руху. Так, і в українських судах з'явилися справи проти екологічних активістів.

SLAPP-позови — це цивільні (господарські) позови про відшкодування шкоди, які, як правило, ініціюються великими компаніями чи високопосадовцями в державній ієрархії проти представників громадського суспільства, які виступають з критикою на їхню адресу. Основна мета SLAPP-позовів полягає в тому, аби під юридичним тиском і необхідністю оплати судових витрат змусити відповідачів відмовитися від конfrontації з позивачами в обмін на мирову угоду чи відклікання позову. У багатьох випадках жертви SLAPP-позовів воліють не зв'язуватися з переважаючим силою супротивника і поступаються.

¹³⁰ Поправка до Конституції США, яка гарантує свободу думки і слова, свободу преси, право мирно збиратися та звертатися до уряду із скаргами.

Видів таких позовів існує велика кількість. Деякі із них ми детально розглянемо нижче. Зараз проведемо аналіз рис (особливостей), притаманних SLAPP-позовам, як юридичному явищу.

1) нерівність супротивників

Сили сторін у SLAPP-позовах завжди нерівні. Позивачами в таких справах можуть бути приватні чи державні компанії (як правило великі), керівники чи інвестори таких компаній, державні службовці, а доколи навіть й органи державної влади. Подання одного чи кількох позовів для таких суб'єктів не є складністю. Юридичні особи, як правило, мають юристів у штаті, тому підготовка і подання SLAPP-позову, враховуючи низький рівень витрат і високу результативність таких заходів, все більше і більше використовується для пригнічення громадського супротиву. Натомість жертви SLAPP-позовів — прості громадяни, активісти, громадські організації, які, по-перше, не володіють юридичною освітою для об'єктивної оцінки потенційної небезпеки і відчувають усю вагу психологічного впливу SLAPP-позову, а, по-друге, змушені шукати і винаймати захисника, що пов'язано із далеко не дрібними для таких осіб фінансовими витратами.

2) громадський інтерес

Позов можна віднести до категорії SLAPP, якщо він був викликаний попередньою суспільною дискусією із певного питання, і має на меті таку дискусію припинити. Позов підприємства А. до громадянина Б. про відшкодування моральної шкоди, заподіяної поширенням недостовірної інформації не може вважатися SLAPP-позовом, якщо оскаржувані висловлювання і будь-які інші дії громадянина Б. були обумовлені господарським чи приватним конфліктом між сторонами (наприклад, недобросовісна конкуренція). Натомість, позов директора підприємства А. до громадянина Б. про захист честі і гідності у зв'язку із опублікованою громадянином Б. критичною статтею

у місцевій газеті про діяльність підприємства А. може бути SLAPP-позовом, якщо громадянин Б. має на меті винесення питання (про якість продукції, про порушення природоохоронного законодавства тощо) в поле громадської дискусії.

3) стримуючий ефект

Незалежно від позовних вимог позивача SLAPP-позов має стримуючий ефект водночас і на безпосереднього відповідача, і на інших учасників суспільної дискусії між сторонами чи навіть на суспільство в цілому, залякуючи громадськість «виступати» із будь-якого питання. Таким чином, SLAPP-позови загрожують не лише окремим активістам, але й становлять реальну перепону розвитку громадянського суспільства. Саме через цю особливість SLAPP-позову правова система повинна розпізнавати це юридичне явище і належно на нього реагувати.

4) необґрунтованість і безпідставність позовів

Оскільки основною метою SLAPP-позову є не перемога, а саме залякування, юридичні підстави позовних вимог та фактичне обґрунтування таких позовів часто є слабким, а деколи і цілком абсурдним. Відповідачі в таких справах часто просять, до прикладу, відшкодувати шкоду, заподіяну правомірними діями (зверненнями із скаргами, легітимними демонстраціями тощо). А такий обов'язковий елемент для притягнення до цивільно-правової відповідальності, як причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою, взагалі не відображається. Тим не менше, ці очевидні юридичні недоліки SLAPP-позовів зрозумілі лише правникам, і попри їхню безпідставність вони часто досягають своєї мети залякування.

5) неспіврозмірні суми позовів

Гарним наочним індикатором SLAPP-позову є сума компенсації, про яку просить позивач. У практиці ЕПЛ зустрічалися

випадки, коли, до прикладу, приватне підприємство позивалося до адміністрації заповідника на суму один мільйон гривен (на той час порядку двохсот тисяч доларів) або коли Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» намагалося відсудити у пенсіонера двадцять тисяч доларів. Безумовно, національне законодавство містить вимоги про розумінність і справедливість компенсацій, але психологічно такі шалені суми діють сильно, вже не кажучи про те, що чим більша ціна позову, тим більший гонорар представника, якого жертва SLAPP-позову вимушена наймати для захисту.

в) деякі види SLAPP-позовів

1) позови про відшкодування шкоди, спричиненої протестами, демонстраціями, зверненням до контролюючих органів і т. д.

У Львівській області приватне підприємство «Х» подало позов до громадянки В., яка, звертаючись із скаргами до різного роду контролюючих інстанцій, намагалася захистити своє і своїх сусідів право на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Позов ПП «Х» базувався на тому, що таким діями громадянки В. підприємству була заподіяна матеріальна і моральна шкода. Протягом перевірок по скаргам громадянки В. відбувався простій підприємства, що ПП «Х» оцінило у 10 тис. грн. Крім того, як вказував представник підприємства, ПП «Х» була також заподіяна моральна шкода, що полягала у приниженні ділової репутації підприємства, яку виразилася у погіршенні стосунків із діловими партнерами та оцінювалася підприємством ще у 5 тис. грн. Отримавши такий позов, громадянка В. направила усі свої сили на захист матеріального становища своєї родини і припинила діяльність з протидії ПП «Х» аж до втручання юристів ЕПЛ. Які допомогли їй відстояти своє порушене право на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

2) позови про відшкодування шкоди, спричиненої поширенням недостовірної інформації (дифамація)

Левову частку SLAPP-позовів складають дифамаційні позови (defamation — англ. «наклеп»). Це позови до активістів, журналістів, ІГС та ЗМІ про спростування недостовірної інформації та відшкодування моральної шкоди, заподіяної честі, гідності та діловій репутації. Подібного роду позови подаються приватними особами (в основному керівниками чи інвесторами підприємств, державними службовцями), а також і юридичними особами.

Приклад

Захист активістів ГО “Екологія і світ”¹³¹

У 2008 році неподалік від міста Рівне у невеличкому селищі будувалася велика нафтобаза. Стурбовані такими подіями, місцеві жителі створили громадське об'єднання екологічної спрямованості “Екологія і світ”, від імені якого виступали на зборах односельчан, писали клопотання і скарги до органів державної влади, виступали на сесіях селищної ради. Не вигадавши іншого шляху примусити замовкнути пристрасних захисників довкілля та свого здоров'я, керівники нафтобази подали низку позовів до судів про спростування неправдивої інформації та відшкодування моральної шкоди, заподіяної честі, гідності і діловій репутації на загальну суму в сорок тисяч гривень.

Голова громадської організації опублікувала у місцевому тижневику статтю, де абстрактно, не називаючи

¹³¹ У цій частині розділу посібника приклади ілюструють події, що передували і стали підставами для SLAPP-позовів. Юридичні аргументи, використані юристами ЕПЛ для захисту, та результати цих справ описані у наступній частині — Методи протидії: інструменти, доступні в рамках національного законодавства

імен, поділилася із читачами своєю стурбованістю щодо складної екологічної ситуації у регіоні та Україні загалом. Інший же член тої самої громадської організації, здійснюючи виступ на засіданні селищної ради, допустив певні оціночні висловлювання в бік підприємства. Проти активістів було подано по два позови, по одному від фізичної особи (директора підприємства), і по одному від підприємства як юридичної особи. Крім моральної компенсації на страшну суму, позивачі просили стягнути із активістів витрати позивачів на судовий збір та правову допомогу.

Приклад

«Честь» Енергоатому

У районному суді м. Миколаєва розглядалася інша справа. Державне підприємство Національна атомна енергогенеруюча компанія “Енергоатом” в особі відокремленого підрозділу Південно-української атомної електростанції подала позовну заяву про захист честі, гідності та ділової репутації, де вимагала спростування недостовірної, на думку її представників, інформацію, поширену громадянином М., та відшкодування моральної шкоди в сумі сто тисяч гривень. Енергоатом звернувся до суду у зв’язку з поширенням недостовірних фактів у статті, опублікованій у місцевій газеті, в якій її автор — громадянин М. описав проблеми забезпечення ядерної та радіаційної безпеки на АЕС України, розвитку атомно-енергетичного комплексу України та будівництва Ташлицької гідроакумулюючої електростанції, як частини Південно-українського енергетичного комплексу.

Приклад

Дунайський біосферний заповідник (ДБЗ)

Як це часто буває в постійне користування ДБЗ були передані не усі землі, що увійшли до складу заповідника за указом про його створення. У випадку ДБЗ острів Єрмаков залишився у віданні районної ради, а пізніше був нею переданий у довгострокову оренду ТОВ «Єрмак» для ведення господарської діяльності — сінокосіння. Але не зійшлися погляди на режим природокористування ресурсами острова у підприємців та працівників заповідника. Керівники та інвестори підприємства регулярно здійнювали незаконне полювання на острові, забуваючи про те, що як частина біосферного заповідника, на його територію поширюється відповідний правовий режим.

Адміністрація заповідника безрезультатно намагалася пояснити керівництву ТОВ «Єрмак» про неприпустимість такої поведінки, по кожному випадку — зверталася із скаргами у правоохоронні органи. На жаль, до жодних позитивних наслідків це не привело.

29 серпня 2006 року у місцевій газеті «Дунайська зоря» була опублікована стаття за підписом Адміністрації ДБЗ «Пули веером рассыпались по воде, и вздымались фонтаны воды как на войне». В статті, зокрема, йшла мова про факти вчинення певною особою (назвемо її особа А.) на острові Єрмаков незаконного полювання, ігнорування законних вимог інспектора служби охорони заповідника, побиття останнього та про порушення ТОВ «Єрмак» вимог природоохоронного законодавства. У статті адміністрація заповідника зверталася до громадськості та прямо закликала відповідні правоохоронні органи дати належну оцінку та відреагувати на ситуацію, як цього вимагає закон.

У 2007 році ДБЗ звернувся до районної ради із листом про відкликання свого погодження на передачу острова в оренду та ініціативою і обґрунтуванням у необхідності розірвати договір оренди щодо території, яка входять до складу заповідника, із ТОВ «Єрмак».

Ось тут і посипалися на заповідник позови. Спочатку у місцевому суді Кілійського району з'явилася позовна заява особи А. подана до адміністрації ДБЗ та газети «Дунайська зоря» про захист честі, гідності та ділової репутації і відшкодування моральної шкоди, завданої поширенням недостовірної інформації на суму 100 000 грн. А згодом і саме ТОВ «Єрмак» звернулося до Господарського суду Одеської області із позовом до тих самих відповідачів із позовом про захист ділової репутації і відшкодування моральної шкоди, завданої поширенням недостовірної інформації із ціною позову 940 000 грн (!).

3. Методи протидій: український та міжнародний досвід

1) інструменти, доступні в рамках національного законодавства

Якщо ви отримали виклик в суд в якості відповідача незалежно від категорії позову, вам невідкладно необхідно звернутися по правову допомогу. Судова система України не забезпечить вам належного захисту навіть від необґрунтованого позову без залучення компетентного правника. Нижче розглянемо декілька елементів стратегії захисту від SLAPP-позовів, які використовувалися ЕПЛ в справах по захисту наших клієнтів, а також про досвід іноземних правових систем у цій сфері.

a) строк позовної давності

За своєю природою SLAPP-позови подаються не для захисту порушеного права, а для придушення громадського опору. Саме тому, час подання таких позовів прив'язаний не до моменту «заподіяння шкоди», а до критичної точки суспільних

дебатів, коли підприємець/держслужбовець вирішив вдатися до такого низького методу боротьби як SLAPP-позов. Ця обставина деколи може зіграти на руку жертви, і тому перше, на що треба звернути відповідачу у SLAPP-позові, це строк позовної давності.

Справа в тому, що позовна давність — строк, протягом якого особа може звернутися до суду за захистом свого порушеного права — в справах про спростування недостовірної інформації, поміщеною у ЗМІ втричі коротша, ніж загальна. Вона становить 1 рік з дня поміщення цих відомостей у ЗМІ. На приклад, однин із позовів, поданих проти членів ГО «Екологія і світ», позивачі подали практично в останній день строку позовної давності. Разом з тим, позовну заяву вони оформили із деякими помилками. Вона була повернута для виправлення недоліків, на які відповідачі не змогли відреагувати у встановлений судом строк, у зв'язку із чим були змушені звернутися до суду заново¹³². Але в цей час вже сплив строк позовної давності, у зв'язку із чим суд відмовив у задоволенні цього позову.

б) розмір шкоди/судового збору

Як ми описували вище, ініціатори SLAPP-позовів часто просять про відшкодування астрономічних сум. Робиться це звісно саме для сильнішого залякування опонентів. Разом з тим, вони, а часом і судді «забувають» про ставки судового збору за подання позовів таких категорій на великі суми.

Нагадаємо, що за Законом України «Про судовий збір», ставка судового збору за подання позову майнового характеру (в тому числі, про відшкодування шкоди) становить в цивільному суді (якщо хоча би одна із сторін позову є фізичною особою) 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,2 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 3 розмірів мінімальної заробітної

¹³² Якщо недолік виправляється у встановлений судом строк, позов вважається поданим у момент первісного подання, інакше справа залишається без розгляду.

плати¹³³. У господарському суді (якщо обидві сторони є юридичними особами) — 2 відсотки ціни позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 60 розмірів мінімальних заробітних плат.

Крім того, саме для захисту активістів та журналістів від необґрунтованих позовів законодавець встановив підвищені ставки судового збору за позовні заяви про захист честі та гідності фізичної особи, ділової репутації фізичної або юридичної особи. Так, за подання позовної заяви про відшкодування моральної шкоди з ціною позову від 5 до 50 розмірів мінімальної заробітної плати судовий збір справляється у розмірі 1 відсоток ціни позову; позовної заяви про відшкодування моральної шкоди з ціною позову від 50 до 100 розмірів мінімальної заробітної плати — 5 відсотків ціни позову; позовної заяви про відшкодування моральної шкоди з ціною позову понад 100 розмірів мінімальної заробітної плати — 10 відсотків ціни позову. В цій категорії позовів важливо, що обмеження максимального розміру судового збору не встановлено.

Так, до прикладу, за подання такого позову на суму 121 801 грн.¹³⁴, позивач повинен сплатити 12 180,1 грн.; на суму в мільйон гривень — сто тисяч гривен. Цього не врахували, зокрема, керівники ТОВ «Єрмак», які подали позов до адміністрації ДБЗ на суму в 940 000 грн. Їх позов був залишений без руху, а згодом — оскільки недолік позовної заяви (неповно сплачений судовий збір) не був виправлений — повернута позивачу.

Тому, отримавши позов про відшкодування шкоди і переконавшись, що він поданий в межах позовної давності, варто перевірити, чи правильно позивач сплатив судовий збір. Аби це з'ясувати, можливо доведеться сходити до суду і ознайомитися із матеріалами справи. Але, якщо судовий збір оплачений не повністю, необхідно на це вказати суду, усно чи подавши

¹³³ Мінімальна заробітна плата у 2014 році встановлена у розмірі 1218 грн.

¹³⁴ 100 мінімальних заробітних плат плюс 1 гривня

клопотання про залишення позовної заяви без руху. Це, що-найменше, дасть вам трохи часу для кращої підготовки до розгляду справи по суті, а деколи і зніме питання судового процесу взагалі.

в) правомірність діяння

Переконавшись у відсутності процесуальних недоліків SLAPP-позову, настає час розглянути його суть. За загальним правилом Цивільного кодексу України відшкодування матеріальної чи моральної шкоди можливе виключно у випадку заподіяння шкоди протиправною поведінкою¹³⁵. Таким чином, першим аргументом у захисті проти позову про відшкодування шкоди, заподіяної вашою активною громадською діяльністю, має бути правомірність діяння. Тобто, якщо позивач стверджує, що шкода завдана простоєм, викликаним мітингом, зверненнями в контрольно-наглядові органи, сторона захисту має наполягати на тому, що проведення санкціонованих мітингів чи звернення в будь-які органи державної влади є реалізацією конституційних прав, тобто правомірними діями. Навіть якщо це дійсно завдало шкоди підприємству, така шкода не підлягає відшкодуванню. Верховний Суд України в контексті права направляти індивідуальні чи колективні звернення до органів державної влади зокрема зазначає, що коли особа звертається до зазначених органів із заявою, в якій міститься та чи інша інформація, втім у ході перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого статтею 40 Конституції, а не поширення недостовірної інформації. Згідно позиції Верховного Суду України, звернення викликане наміром виконати свій громадський

¹³⁵ Закон передбачає винятки із правила, коли відшкодовується і шкода, заподіяна правомірними діями, але до SLAPP-позовів вони не мають відношення.

обов'язок або захистити свої права, не тягне юридичної відповідальності¹³⁶.

Якщо ж позивач подав позов про захист честі, гідності та ділової репутації, сторона захисту має спиратися на свободу вираження поглядів і переконань. У такій категорії справ шкода підлягає відшкодуванню лише в разі, якщо суд визнає оскаржувані вислови такими, що не відповідають дійсності. Згідно позиції Верховного суду України, недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не відбувалися взагалі або яких не існувало, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені)¹³⁷. Поширення правдивих навіть негативних відомостей, а також поширення оціночних суджень — є правомірним і не породжує обов'язку відшкодувати шкоду.

г) факт заподіяння та розмір шкоди

Якщо ж ви все ж таки допустили поширення недостовірної інформації чи вчинили інші протиправні дії в ході своєї громадської діяльності, стратегією захисту від SLAPP-позову буде застереження факту заподіяння та розміру шкоди. Верховний Суд України вважає, що при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із зasad справедливості, добросовісності та розумності. Із цього приводу існує багата судова практика, яку немає змісту дублювати у цьому виданні.

Згадаємо лише один специфічний для такої категорії позовів нюанс. Згідно Закону України «Про інформацію» суб'єкти владних повноважень як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати в судовому порядку лише спростування недостовірної інформації про себе і

¹³⁶ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи.

¹³⁷ Там само.

не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Тим не менше, і такі позови зустрічалися у практиці ЕПЛ.

д) міжнародний досвід

Деякі правові системи світу виділяють SLAPP-позови як окрему категорію справ, і належним чином реагують відповідними змінами у законодавстві і практиці, аби стримати це негативне явище. У цьому посібнику ми коротко наведемо декілька таких прикладів.

1) спеціальне антиSLAPP законодавство

Штати Нью-Йорк та Каліфорнія ще в 1992 році прийняли законодавчі акти, спеціально направлені на регулювання SLAPP-позовів. Наприклад, закон Штату Нью-Йорк передбачає захист від позовів, поданих фізичними чи юридичними особами — заявниками на отримання дозвільних документів від органів влади, пов’язаних із поширенням інформації, коментуванням, оскарженням, протестами проти таких дозволів. Цей закон не захищає свободу слова в загальному, натомість захищає право на звернення та участь у прийнятті рішень про видачу дозвільних документів. Наприклад, позов забудовника, який подав заявку на отримання дозволу на будівництво великого торгівельного комплексу, до місцевих активістів та власників дрібних магазинів, які виступають проти будівництва, потрапляє в цю категорію.

У таких справах закон Штату Нью-Йорк зобов’язує позивача (забудовника) довести злій умисел відповідача (активіста) для відшкодування будь-яких збитків. Слід відзначити, що у такій категорії справ до звичайного розгляду закон також дозволяє позивачу подати спеціальне клопотання по закриття справи (a motion to dismiss a complaint). Позивачеві в такій справі необхідно довести, що його позов “має значні законні підстави”, в протилежному випадку суд задовольняє клопотання і закриває

справу. Таке швидке закриття справи дозволяє відповідачу суттєво зекономити час, гроші та нерви.

Оскільки в США за загальним принципом кожна сторона самостійно несе свої витрати, пов'язані із судовим процесом, закон про SLAPP-позови дозволяє відповідачу (активісту) — в разі задоволення клопотання про закриття справи чи відмови у задоволенні позову по суті — стягнути із позивача витрати (судові збори, гонорари свідкам, експертам, адвокатам), пов'язані із участю у такому процесі, а також заявити зустрічний позов про відшкодування моральної шкоди, а також штрафних збитків (якщо відповідач доведе, що зловмисне намагання порушити право на свободу слова чи звернення було єдиною причиною подання позову). І якщо питання щодо цих компенсацій в Нью-Йорку вирішуються на розсуд суду (право, а не обов'язок суду), в Каліфорнії судові витрати у повному розмірі автоматично присуджуються відповідачеві.

2) *SLAPP-back*

Абревіатура SLAPP англійською мовою співзвучна із словом *slapp*, що означає «ляпас». Тому в американській літературі, присвяченій захисту та боротьбі із SLAPP-позовами, часто зувається думка про те, що, якщо Ви були «*slapped*» (укр. — отримали ляпса), не варто підставляти іншу щоку, а краще ляпас повернути. Звідси і назва такої категорії справ — SLAPP-back. Професор Прінг¹³⁸ — провідний американський дослідник у цій сфері стверджує, що SLAPP-back позови — зустрічні позови чи нові позови про відшкодування шкоди, подані жертвами SLAPP-позовів, є найбільш ефективним засобом знеоччення таких позовів.

На відміну від SLAPP-позовів SLAPP- back позови у Сполучених Штатах Америки часто є успішними. Це обумовлено в

¹³⁸ SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out, George W. Pring, — Temple University Press, 1996.

першу чергу наявністю у законодавстві положень, які передбачають значні санкції за сутяжницькі процеси. До прикладу, в Коннектикуті закон дозволяє стягувати збитки у подвійному розмірі в разі подання позову без достатніх правових підстав, і у потрійному розмірі — без достатньої підстави та зі злим умислом несправедливо досадити чи потурбувати іншу особу¹³⁹.

Приклад

Із класичних американських прикладів *SLAPP-back* позовів можна навести такий. У 1982 році у Каліфорнії три фермери опублікували у газеті критичну інформацію про сільськогосподарську компанію J.G. Boswell Company, яка виступала проти будівництва каналу, що був вигідний дрібним фермерам. Компанія подала дифамаційний позов проти фермерів. Суд відмовив у його задоволенні, і фермери подали зустрічний позов, заявляючи, що позов компанії був безпідставним і спрямований залякати і змусити замовкнути політичних опонентів. В 1988 році суд присудив фермерам 13,5 мільйонів доларів (пізніше знижено до 11, 1 мільйонів), з яких 10,5 мільйонів — штрафних збитків¹⁴⁰.

Попри свою очевидну привабливість у США для втомлених від судової тяганини активістів, *SLAPP-back* позови передбачають

¹³⁹ 2012 Connecticut General Statutes, Title 52 — Civil Actions, Chapter 925 — Statutory Rights of Action and Defenses Section 52–568 — Damages for groundless or vexatious suit or defense, <http://law.justia.com/codes/connecticut/2012/title-52/chapter-925/section-52-568>

¹⁴⁰ Штрафні збитки (punitive damages) — грошова сума (штраф), що стягується із відповідача додатково до матеріальної та моральної шкоди, призначена змінити протиправну поведінку (стремати у майбутньому) відповідача та інших осіб від діяльності, яка лягла в основу позову. Хоча мета штрафних збитків не у компенсації позивачеві, позивач отримає всі або деяку частину штрафних збитків.

ще один раунд довготривалих і коштовних судових баталій. Навіть в якості позивача такі процедури можуть бути неприйнятними або не доступними для багатьох простих громадян і місцевих груп. Разом з тим, увага преси до великих компенсацій, присуджених у таких справах, а також законодавчо передбачена можливість стягнення судових витрат із позивача роблять SLAPP-Back позови все більш популярними, що в свою чергу ефективно знижує кількість заявлених SLAPP-позовів у США.

Отже, як ми бачимо, SLAPP-позови є негативним явищем, що виникло як реакція державницького апарату та бізнесу на успішну громадську діяльність. В Україні на сьогодні такі позови часто досягають свою мету, яка полягає у залякуванні і фінансовому виснаженні активістів, і тому становлять серйозну загрозу для функціонування і розвитку громадянського суспільства. Тому на даному етапі важливим є розпізнавання правозахисними організаціями цього явища з метою вироблення ефективних засобів протидії для захисту і окремих активістів у конкретних справах, і громадянського суспільства в цілому. Досвід ЕПЛ у судовому захисті екологічних активістів від SLAPP-позовів є у переважній більшості справ успішним. Разом з тим, для належного розвитку демократії в Україні законодавча і судова гілки влади повинні слідувати міжнародному досвіду і виробляти механізми, які б попереджали, зменшували кількість та знижували ефективність SLAPP-позовів.

Підписано до друку 28.11.2014.

Формат 60x84/16. Гарнітура Minion Pro.

Папір офсетний. Офсетний друк.

Ум. друк. арк. 7,9. Обл.-вид. арк. 6,3

Наклад 1000 прим. Зам. №1690

Друк «Компанія “Манускрипт”»

вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008

тел./факс: (032) 235-51-40.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,

виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ДК № 3628 від 19. 11. 2009 р.

